

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİ ÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDAN ROMA'NIN YIKILIŞINA
KADAR SPİL DAĞI'NIN (SİPYLOS) TARİHİ VE ARKEOLOJİSİ

Fikret AKSOY

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Serap ÖZKAN KILIÇ

MANİSA-2018

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1
Tez Savunma Sınavı Tutanağı			

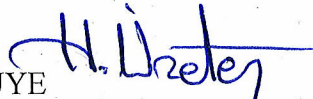
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 08.05.2018 tarih ve 17/7 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Eski Çağ Tarihi Yüksek Lisans Programı öğrencisi Fikret AKSOY'un "**Tarihöncesi Çağlardan Roma'nın Yıkılışına Kadar Spil Dağı'nın (Sipylos) Tarihi ve Arkeolojisi**" Konulu tezi incelenmiş ve aday 21.05.2018 tarihinde saat 14:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

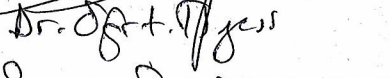
Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 62.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

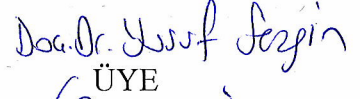
BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

ÜYE

Doç. Dr. Hüseyin ÜRETEN

BAŞKAN

Dr. Ö. T. ÖZGENÇ
Sergo ÖZCAN KILIÇ

Doç. Dr. Yusuf SEZGİN
ÜYE

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Tarih Öncesi Çağlardan Roma’nın Yıkılışına Kadar Spil Dağı’nın (Sipylos) Tarihi ve Arkeolojisi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21/05/2018

Fikret AKSOY

ÖZET

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDAN ROMA’NIN YIKILIŞINA KADAR SPİL DAĞI’NIN (SİPYLOS) TARİHİ VE ARKEOLOJİSİ

Spil Dağı günümüzdeki Manisa kentinin güneyinde ve İzmir kentinin de kuzeyinde yükselmektedir. Güneybatısında Bornova Ovası, güneydoğusunda Kemalpaşa Ovası ve güneyinde de bu iki ovayı birbirinden ayıran Belkahve Geçidi bulunmaktadır. Ayrıca Spil Dağı’nın kuzeydoğusunda Gediz Ovası, kuzeybatısında Menemen Ovası bulunmaktadır ve kuzeyinde bulunan Yunt Dağı ile de Emirâlem Boğazı ile ayrılmaktadır. Batısında bulunan Yamanlar Dağı ile tek kütle gibi görünse de Sabuncubeli Geçidi, oluşumları ve yapıları da birbirlerinden farklı olan, bu iki geçidi ayırmaktadır. Verimli ovalarla çevrili olmasından ve bu ovaların ortasında bir kontrol noktası gibi yükselmesinden ötürü birçok yerleşime sahne olmuştur. Spil Dağı ve çevresinde yapılan kazılar ve yüzey araştırmaları sonucunda, bölgede bilinen ilk yerleşimlerin MÖ 6800 yıllarına yani bir başka deyişle Çanak Çömleksiz Neolitik döneme tarihlendiği ortaya çıkmıştır. Daha önceki dönemlerle alakalı henüz çalışma yapılmadığından bir yorumda bulunmak doğru değildir. Spil Dağı’ndaki kalıntılara bakıldığında Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’den Osmanlı Devleti’nin son dönemlerine kadar, arada kesintilerle de olsa, yerleşimler olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu kalıntıların Roma’nın yıkılışına kadar olan kısmı bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

ABSTRACT

HISTORY AND ARCHAEOLOGY OF THE MOUNT SPIL (SIPYLOS)

FROM PREHISTORIC AGES TO COLLAPSE OF THE ROME

The Mount Spil rises at South of the city of Manisa and North of the city of İzmir. At its southwest Bornova Plain, at its southeast Kemalpaşa Plain and at its South Belkahve Pass which separates these two plains. Furthermore there is Gediz Plain at northeast of Mount Spil and Menemen Plain at its northwest. The Emirâlem Pass separates Mount Spil and Mount Yunt. Even if it seems like a single piece with Mount Yamanlar, the Sabuncubeli Pass separates these two mountain. Because of its fertile surroundings it had been the stage of many settlements throughout history. At the result of the excavations and surveys at Mount Spil and its surrounding area first known settlements dated back in 6800 BC (PPN). When looked at the findings in the Mount Spil it is seen that there were always a settlement since PPN. It is not right to make a comment as there is not any study related to previous periods yet. When we look at the remains of Spil Mountain, it is observed that there were settlements from the Aceramic Neolithic Period to the last periods of the Ottoman State, even if it was intermittent. The part of remains in question until the collapse of Rome, constitutes the subject of this thesis.

TEŞEKKÜR

Danışman hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Serap ÖZKAN KILIÇ'a, bu tez konusunu çalışmamı öneren Sayın Doç. Dr. Yusuf SEZGİN'e, bölge hakkındaki engin bilgileri, fikirleri ve önerileriyle beni aydınlatan ve yol gösteren, ayrıca kütüphanesini de kullanımıma açan kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Cumhuri TANRIVER'e, çalışmam boyunca benden desteğini esirgemeyen, önerileriyle tezin şekillenmesine yardımcı olan sevgili hocam Sayın Arş. Gör. Dr. Sevgiser AKAT ÖZENİR'e, Spil Dağı'nda yaptığım gezi ve gözlemler sırasında bana eşlik eden ve fikirlerimi tartışma imkânı bulduğum değerli arkadaşlarım Uzman Arkeolog Gencay ÖZTÜRK ve Arş. Gör. İnan AYDOĞAN'a, benden manevî desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, farklı bakış açısıyla bana yardımcı olan sevgili arkadaşım Arş. Gör. Didem TURAN'a ve son olarak benim bugünlere gelmemi sağlayan aileme yürekten teşekkür ederim.

Fikret AKSOY

Manisa, 2018

KISALTMALAR VE SEMBOLLER

Antik Kaynak Kısaltmaları

Apollod. <i>Bibl.</i>	: Apollodoros, <i>Bibliotheka</i>
App. <i>Syr.</i>	: Appianos, <i>Syriake</i>
Ath. <i>Dei.</i>	: Athenaeus <i>Deipnosophistae</i>
Dio C.	: Dio Cassius
Diod. <i>Sic.</i>	: Diodoros Siculus
Hom. <i>Il.</i>	: Homeros, <i>İliada</i>
Hom. <i>Od.</i>	: Homeros, <i>Odysseia</i>
Ov. <i>Met.</i>	: Publius Ovidius Naso, <i>Metamorphoses</i>
Paus.	: Pausanias
Plin. <i>HN.</i>	: Plinius, <i>Histaria Naturalis</i>
Ps. Plut. <i>Fluv.</i>	: Pseudo Plutarkhos, <i>De Fluviiis</i>
Soph. <i>Ant.</i>	: Sophokles, <i>Antigone</i>
Str.	: Strabon
Suet. <i>Tib.</i>	: Suetonius, <i>Tiberius</i>
Vell.	: Velleius

Diğer Kısaltmalar

AD	: Anno Domini
BC	: Before Christ
BCE	: Before Common Era
Bkz.	: Bakınız
BMC	: British Museum Catalogue
C.	: Cilt
cm.	: Santimetre

CPOA	: Civilisations du Proche-Orient Archéologie
Çev.	: Çeviren
D	: Doğu
gr.	: Gram
ILS	: Inscriptiones Latinae Selectae
K	: Kuzey
KAAM	: Kilikia Arkeojisi Araştırma Merkezi
km.	: Kilometre
m.	: Metre
mm.	: Milimetre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
OGIS	: Orientis Graeci Inscriptiones Selectae
pp.	: Pages
RIC	: Roman Imperial Coinage
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa sayısı
TAM	: Tituli Asiae Minoris
TDK	: Türk Dil Kurumu
Tüba-Ked	: Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi
vd.	: Ve diğerleri
Vol.	: Volume

Semboller

°C : Santigrat Derece

° : Derece

' : Dakika

" : Saniye

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
--------------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

SPİL DAĞI'NIN DOĞAL ÇEVRESİ

I. JEOLOJİK YAPI.....	4
II. İKLİM.....	8
III. TOPRAK YAPISI	9
IV. FLORA VE FAUNA.....	10
V. AKARSULAR.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDAN ROMA'NIN YIKILIŞINA KADAR OLAN DÖNEMLERE AİT ARKEOLOJİK VERİLER

I. TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARA AİT ARKEOLOJİK VERİLER	13
A. Neolitik Dönem Buluntuları.....	14
1. Ulucak Höyük	14
a. VI. Tabaka (MÖ 6800 – 6500).....	15
b. V. Tabaka (MÖ 6400 – 6000)	18
c. IV. Tabaka (MÖ 6000-5700)	20
d. Arkeobotanik ve Arkeozoolojik Çalışmalar	22
2. Yenmiş Höyük	23
3. Nemrut Höyük.....	23
B. Kalkolitik Dönem Buluntuları.....	24
II. TARİHİ ÇAĞLARA AİT ARKEOLOJİK VERİLER	25
A. Tunç Çağ Buluntuları	25
1. Höyüklerde Tespit Edilen Seramik Parçaları	25
2. Mezarlık Alanları.....	26
3. Akpınar Kaya Anıtı (Kybele)	27
B. Demir Çağ Buluntuları.....	31

1. Tantalos'un Mezarı (Akpınar Kaya Mezarı)	32
2. Pelops Tahtı.....	35
3. Hamamtepe Tümülüsü	38
4. Yukarı Çobanisa Kaya Mezarı.....	39
5. Çoban Dede Tümülüsü.....	40
6. Yüzey Araştırmaları Sırasında Gözlemlenen Buluntular.....	41
C. Hellenistik Dönem Buluntuları	44
1. Epigrafik Bulgular.....	45
2. Nümizmatik Bulgular.....	55
3. Yüzey Araştırmalarında Tespit Edilen Seramikler ve Mimarî Kalıntılar	57
4. Keçiliköy Çiftlik Yerleşimi.....	58
5. Heykel	59
D. Roma Dönemi Buluntuları	60
1. Epigrafik Bulgular.....	60
2. Nümizmatik Bulgular.....	63
3. Heykel	71
4. Mimarî Bulgular.....	74
a. Tiyatro Yapısı.....	74
b. Ayvacık Kalesi.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SPİL DAĞI İLE İLİŞKİLİ YAZILI KAYNAKLAR

I. MİTOSLARIN, EFSANELERİN VE ESERLERİN YER ALDIĞI KAYNAKLAR	81
II. DOĞAL FELAKETLERİN YER ALDIĞI KAYNAKLAR.....	92
III. SAVAŞLARIN YER ALDIĞI KAYNAKLAR	96
SONUÇ	99
HARİTA KAYNAKÇASI	103
LEVHA KAYNAKÇASI	104
KAYNAKÇA	107

GİRİŞ

Adını antik çağlardaki adı olan Sipylos'tan alan Spil Dağı, günümüzdeki Manisa kentinin güneyinde yükselmektedir. Güneybatısında Bornova Ovası, güneydoğusunda Kemalpaşa Ovası ve güneyinde de bu iki ovayı birbirinden ayıran Belkahve Geçidi bulunmaktadır. Ayrıca Spil Dağı'nın kuzeydoğusunda Gediz Ovası, kuzeybatısında Menemen Ovası bulunmaktadır ve kuzeyinde bulunan Yunt Dağı ile arasında Emirâlem Boğazı yer alır. Batısında bulunan Yamanlar Dağı ile tek kütle gibi görünse de Sabuncubeli Geçidi, oluşumları ve yapıları da birbirlerinden farklı olan, bu iki alanı birbirlerinden ayırmaktadır.

Spil Dağı'nın tarihinin ve arkeolojisinin konu alınmasındaki asıl amaç; bölgede şimdiye kadar yapılmamış olan disiplinler arası bir yüzey araştırması yapmaktır. Tarih öncesi çağlardan başlayarak, Roma döneminin yıkılışına kadar olan bir dönemi kapsayacak olan bu araştırma sayesinde; belki de yeni keşifler ortaya konacak, bölgenin tarihsel ve arkeolojik sorunları tespit edilecek ve bu sorunlara çözüm önerileri getirilmeye çalışılacaktır. Ancak bir takım sorunlardan ötürü planlanan bu yüzey araştırması gerçekleştirilemedi. Buna rağmen tez amacından sapmadı. Spil Dağı'nın söz konusu tarih sınırı içerisindeki tarihsel ve arkeolojik potansiyeli araştırılarak bir takım sorunlar ortaya kondu ve bu sorunlara çözüm önerileri getirildi.

Araştırma sırasında nasıl bir yol izlendiğinden söz edecek olursak; araştırmanın temel kaynaklarını antik çağ yazarlarının eserleri oluşturmaktadır. Başta, bu bölgede doğup büyümüş olması sebebiyle, Pausanias olmak üzere; Plinius, Strabon ve Homeros gibi birçok antik çağ yazarının eserleri incelenerek, bölge hakkındaki söylemleri konusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

Bir diğer temel kaynak ise arkeolojik verilerdir. Şimdiye kadar Spil Dağı sınırları içerisinde, tezin zaman sınırları çerçevesinde, Hamamtepe Tümülüsü kurtarma kazısı ve Ulucak Höyük kazısı dışında bir kazı çalışması yürütülmemiştir. Bu sebeple de arkeolojik verilerin büyük bir kısmını bölgede yapılmış sınırlı yüzey araştırmaları, bazı araştırmacılar ya da gezginler tarafından yapılmış gezi ve gözlemler oluşturmaktadır. Bunun dışında imkânların el verdiği ölçüde bizim de bölgede bir takım gezi ve gözlem çalışmalarımız olmuştur. Bunların hepsi kendi içerisinde ayrı ayrı değerlendirilmiş ve antik çağ yazarlarının söylemleriyle de kıyaslanarak bir takım veriler ortaya konmuştur.

Spil Dağı'nı konu edinen daha önceki çalışmalar genelde sınırlanan konular ve bölgeler çerçevesinde dağın belirli bölümlerini ele almaktaydı. Spil Dağı'nı, güncel il sınırlarını göz ardı ederek bir bütün olarak değerlendiren ilk çalışmayı bu tez oluşturmaktadır. Burada şimdiye kadar Spil Dağı'nı da kısmen de olsa içine alarak yapılan çalışmalar kronolojik sırayla verilecektir. Ancak bu çalışmalardan bahsedilirken, tezin zaman sınırlaması da göz önünde bulundurularak, yalnızca bu sınırlar içerisinde yapılmış olan çalışmalara yer verilecektir. Bu sayede, tezde yararlanılmamış hiçbir çalışma da burada yer almayacaktır.

Bölgedeki ilk çalışmaları 18. yüzyılda bölgeyi ziyaret etmiş olan gezginlerin notları oluşturmaktadır. Bu gezginlerden ilki olarak bilinen Edmund Chishull, 1747 yılında basılan "Travels in Turkey and Back to England" kitabında Magnesia ad Sipylum kenti ile ilgili bilgiler vermiştir. Eseri ise genel olarak Hristiyanlıkla ilgili dini merkezler hakkında bilgi vermektedir.

19. yüzyıla gelindiğinde Robert Walsh ve Thomas Allom bölgeyi gezen araştırmacılar arasında yerini almaktadır. Robert Walsh, "Constantinople and Scenery Of The Seven Churches Of Asia Minor" adlı iki ciltlik kitabında; Magnesia ad Sipylum (Manisa) Thyateira (Akhisar), Philedelphia (Alaşehir) gibi yerleşimler hakkında bilgiler verirken, Spil Dağı'ndaki yerleşimlere de değinmiştir. Thomas Allom da bölgenin o zamanki görünümünü yansıtan çizimler yapmıştır. Bu çizimler de Robert Walsh'un eserinde yer almaktadır.

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılda bölgedeki epigrafi çalışmalarında bir artış söz konusudur. Bölge epigrafik kaynaklar açısından oldukça zengindir. 1898 yılında Karl Buresch, "Aus Lydien Epigraphische Geographische Reise Früchte" adlı bir eser kaleme almış ve bu eserinde bölgedeki epigrafik verileri incelemiştir. Bölgede geniş çaplı epigrafik çalışmalar yapan bir başka araştırmacı Hasan Malay'dır. Malay, bu çalışmalarının bir kısmını 1999 yılında yayınlanan "Researches in Lydia, Mysia and Aiolis" adlı eserinde toplamıştır.

Tezin konusunu oluşturan bölgede yapılan kazı ve yüzey araştırmalarının sayısı oldukça azdır. Ayrıca yapılan çalışmalar da genelde Spil Dağı'nın ya güneyini ya da kuzeyini ayrı ayrı ele alacak şekilde yapılmıştır. Bütün olarak Spil Dağı'nı konu edinen bir çalışma bulunmamaktadır. Yüzey araştırması kapsamında bölgeyi ilk ziyaret edenlerden biri David French'tir. Özellikle bölgedeki prehistorik yerleşimleri tespit

etmeyi amaçlamıştır. 1960'lı yıllarda yaptığı yüzey araştırmalarını 1969 yılında "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas" adlı makalesinde yayınlamıştır. Onun dışında 1986-1987 yıllarında Recep Meriç de bölgede yüzey araştırmaları yapmıştır. Bu çalışmalarını da 6. ve 7. Araştırma Sonuçları Toplantıları'nda yayınlamıştır.

Bölgede şimdiye kadar iki adet kazı çalışması yürütülmüştür. Bir tanesi kurtarma kazısı olan Hamamtepe Tümülsü Kazısı'dır. Söz konusu kazı Rafet Dinç ve Mehmet Önder başkanlığında, Manisa Müzesi tarafından 1991 yılında yapılmıştır. Bölgedeki bir diğer kazı ise hâlâ devam etmekte olan Ulucak Höyük Kazısı'dır. Höyükteki kazılar 1995 yılında Altan Çilingiroğlu başkanlığında başlamıştır. 2009 yılından bu yana ise kazı başkanlığını Özlem Çevik yürütmektedir.

Yakın dönemde de Spil Dağı'nın kuzeyini ele alan bir takım çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bir tanesini Umut Doğan'ın yaptığı çalışmalar oluşturmaktadır. Doğan 2006 yılında yaptığı araştırmalarını 2007 yılında "Magnesia Ad Sipylum Arkeoloji, Topografya ve Tarihi Coğrafya İncelemesi" adlı yüksek lisans tezinde yayınlamıştır. Bölgede yapılan bir başka çalışma ise; 2013 yılında Anıl Yılmaz başkanlığında gerçekleştirilen Manisa Kalesi Yüzey Araştırması Projesi'dir. Yılmaz buradaki çalışmalarını Araştırma Sonuçları Toplantısı'nda sunmuş ve Ü. Melda Ermiş, Sema Gündüz Küskü ile birlikte "Erken Demir Çağ'ından Orta Çağ'a Manisa Kalesi" makalesinde yayınlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SPİL DAĞI'NIN DOĞAL ÇEVRESİ

Bu bölümde sırasıyla; Spil Dağı ve yakın çevresinin jeolojik yapısı, iklimi, toprak yapısı, flora ve faunası ve çevresindeki akarsular hakkında genel bilgiler verilecektir.

Bir bölgenin doğal çevresi, o bölgede yaşamayı tercih eden insanların yaşantılarına doğrudan etki eder. Eğer yaşanılacak bölge dağlık veya ormanlıksa geçim modeli muhtemelen avcılık ve toplayıcılık olacaktır. Söz konusu bölgedeki yaşam olasılıkla göçebelik olarak şekillenecek ve bu da zincirleme bir şekilde kullandıkları aletlerden inançlarına kadar tüm unsurlara etki edecektir. Eğer düzlük ve verimli topraklara sahip bir bölge ise, bölgede yaşayan halk olasılıkla tarımla uğraşmayı tercih edecek, yaşamlarını sürdürmek için kalıcı mekânlar kuracaklar, tarım aletleri yapımı üzerine yoğunlaşacaklar, inançları da yüksek ihtimalle bereket kültürleri, tohum ekim ve hasat zamanları üzerine şekillenecektir. Bu varsayımlarla anlatılmak istenen kısaca şudur; coğrafya, bir topluluğun kültürünü, sanat anlayışını, inancını, yaşam biçimini, yerleşim ve geçim modellerini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Bu sebeple de Spil Dağı ve çevresinin öncelikle coğrafyasını tanımak, tarih boyunca bu bölgeye yerleşmiş halkların burayı neden tercih ettikleri konusunda sağlıklı yorumlarda bulunabilmeyi sağlayacaktır.

I. JEOLJİK YAPI

Jeoloji kısaca yer bilimi anlamına gelmektedir ve yeryüzünün şekil yapısını, içeriğini ve oluşum süreçlerini inceler. Özellikle Eski Çağ Tarihi alanında, üzerinde çalışılan bölgenin oluşum süreçleri hakkında bilgi sahibi olmak daha geniş bir bakış açısı kazandıracaktır.

Basitçe örneklendirecek olursak; tarih boyunca insanların en temel malzemelerinden biri taşlar olmuştur. Farklı türlerdeki taşlardan farklı alanlarda yararlanan insanlar taşları; alet, süs objesi vb. eşyaların yapımında kullandıkları gibi, mimarî yapılarda da kullanmışlardır. Örneğin; obsidyen özellikle Neolitik dönemde alet yapımında kullanılan en önemli ham madde iken, mermer ise Roma dönemi mimarisindeki ve sanatındaki en önemli ham maddedir. Dönemin şartlarına ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak tercih edilen taş ve kullanıldığı alanlar farklılık göstermektedir. Eski Çağ'da da insanlar bu ham maddelerin kaynaklarını tespit etmiş

ve bu kaynaklardan olabildiğince faydalanmışlardır. Kimi zaman bu bölgelere yerleşmeyi tercih etmiş, kimi zaman da ham maddeyi elde ederek işlemiş ya da ticarî unsur olarak kullanmışlardır. İnsan hayatında önemli bir yer kaplayan bu taşların; isimlerini, yapılarını, kullanıldığı alanları bilmekle kalmayıp oluşum süreçlerini ve oluşum nedenlerini de bilmek ve anlamak gerekmektedir.

Küçük bir örnek olması açısından taşları temel aldım, ancak tabii ki jeoloji yalnızca taşlar hakkında bilgi vermez. Bu başlıkta; daha iyi algılanması açısından, geniş çapta Ege Bölgesi'nin, daha dar kapsamda da Spil Dağı ve çevresinin jeolojik yapısı hakkında genel bilgiler verilecektir.

Tüm jeolojik zamanların rahatlıkla gözlemlenebildiği Ege Bölgesi'nin oluşum süreci, Paleozoik (yaklaşık 545 – 251,1 milyon yıl önce) olarak adlandırılan I. Jeolojik Zaman'a kadar uzanmaktadır. Bu zamanda gerçekleşen dağ oluşum hareketleri (orojenez) ile birlikte gnays, mikaşist, kuvarsit şist ve mermer gibi kayaçlar meydana gelmiştir. Ege Denizi'nin tabanından başlayan, Menderes Masifi olarak da bilinen bu sert kütle Paleozoik'te oluşmuştur.¹

Mezozoik'e (yaklaşık 251,1 – 65,5 milyon yıl önce), diğer adıyla II. Jeolojik Zaman'a, ait araziler de Çeşme'den başlayarak Kemalpaşa üzerinden İç Anadolu'ya kadar uzanmaktadır. Bu arazinin temelini serpantin gibi yeşil kütleler oluşturmakta ve bunun üzerinde de kireç taşı ve fliş² bulunmaktadır. Serpantin; Tetis jeosenklinealinin kabuğunu oluştururken, üzerindeki fliş ve kireç taşı da deniz ortamında oluşmuştur. Mezozoik'te oluşmuş bu kireç taşları Nif Dağı'nda da bulunmaktadır.³

Ege Bölgesi'nin III. Jeolojik Zaman (Senozoik) (yaklaşık 65,5 milyon yıl önceden günümüze kadar olan zamanı kapsar) arazileri genellikle grabenlerde bulunmaktadır ve Neojen dönemin (yaklaşık 23,8 – 1,81 milyon yıl önce) göl ortamlarında oluşmuştur. Bu bölgeler kil ve kireç taşı ile kaplıdır.⁴

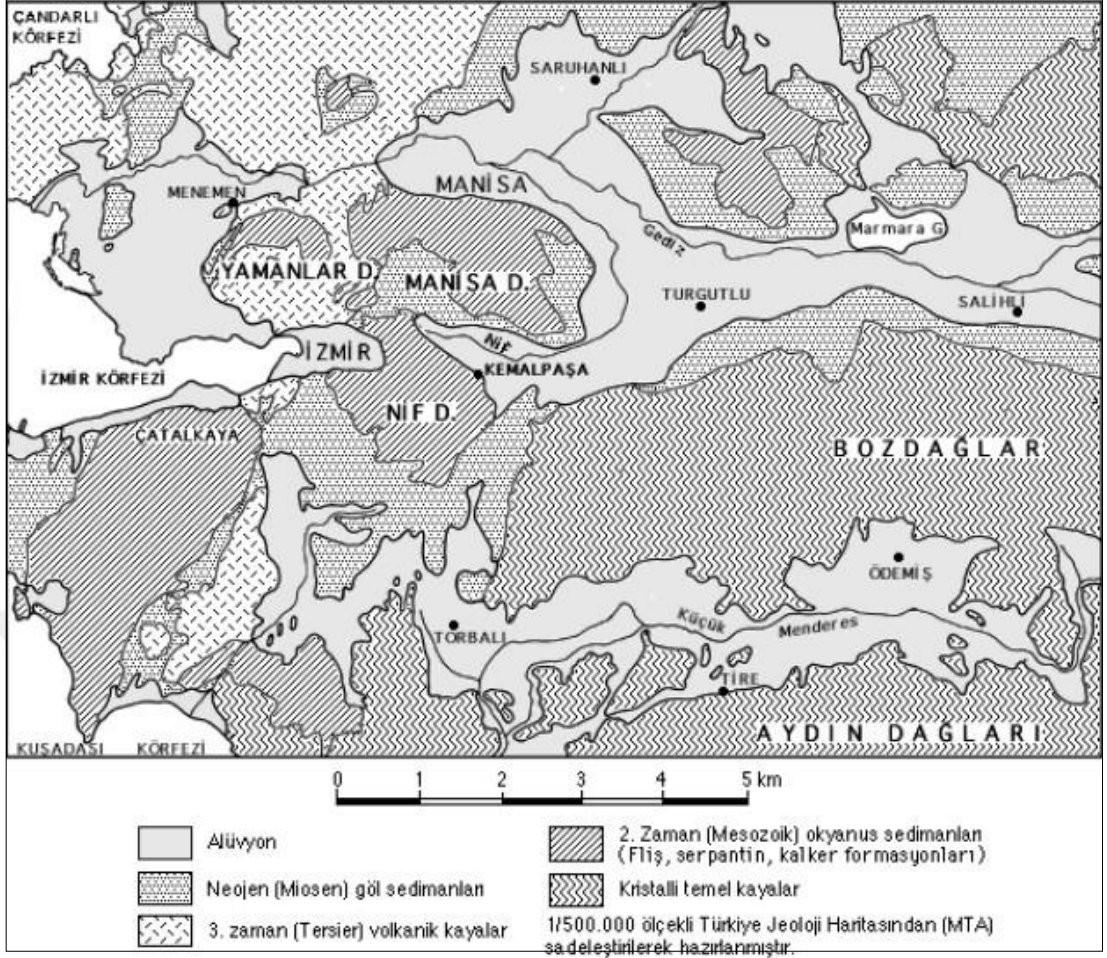
¹ İbrahim Atalay ve Kenan Mortan, **Türkiye Bölgesel Coğrafyası**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1997, 141.

² Genel olarak marnlı-killi, şistli olup, içinde iri çıkıkları ve kor kayaç parçaları da bulunan özel fasiyizde bir yerteknesi tortul topluluğu. (Bkz. TDK Büyük Türkçe Sözlük)

³ Atalay ve Mortan, 1997, s. 141.

⁴ Atalay ve Mortan, 1997, s. 141.

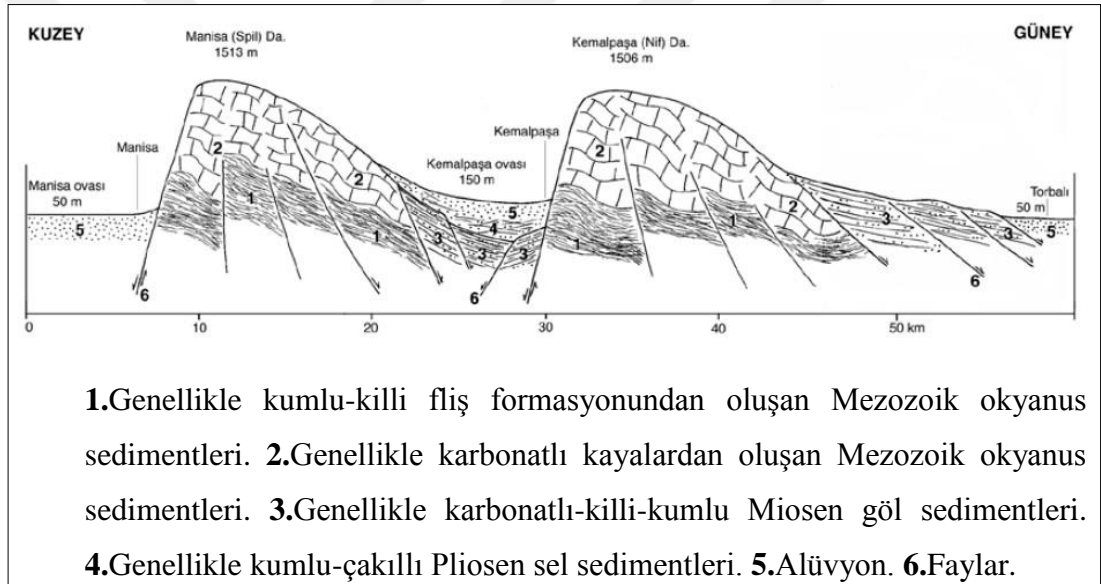
Harita 1: Spil Dağı ve Çevresinin Jeolojik Birimleri.

Tezin coğrafi sınırlarını belirleyen Spil Dağı'nın oluşum sürecinden bahsederken, öncelikle Yamanlar Dağı kütlesi ve Spil Dağı kütlesi olmak üzere iki ayrı kütlede oluştuğunu belirtmek gerekmektedir. Batıda bulunan Yamanlar Dağı kütlesi volkanik bir yapıdayken, doğuda kalan Spil Dağı kütlesi kalkerli bir yapıya sahiptir.⁵ Mezozoik'e kadar deniz olan bu bölgede bulunan çamur bir takım nedenlerle başkalaşıma uğrayarak, kumlu killi kayalara ve kireç taşlarına dönüşmüştür. Bu kumlu killi kayalar Spil Dağı'nda alt katmanı, kireç taşı bloklar ise üst katmanı oluşturmaktadır.⁶

⁵ Oktay Akşit, **Manisa Tarihi (Magnesia Ad Sipylum) (Başlangıçtan M. Ö. 395 Yılına Kadar)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983, 20.

⁶ İlhan Kayan, "Kemalpaşa Çevresinde Geçmişten Günümüze Arazi Kullanımı ve Günümüzdeki Sorunlar", **Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu, Kemalpaşa Kaymakamlığı ve Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Bildiriler Kitabı**, İzmir, 1999, 3.

Ancak Spil Dağı'nın ve onunla birlikte Yamanlar Dağı'nın da günümüzdeki yapısına ulaşması, III. Jeolojik Zaman'ın ikinci dönemi olan Neojen Dönem'de (yaklaşık 23,8 – 1,81 milyon yıl önce) gerçekleşmiştir. Bu dönemde gerçekleşen neotektonik hareketler Spil Dağı'nı yükselterek horst özelliği kazandırmış ve dolayısıyla çevresindeki ovalar da graben olarak kalmıştır.⁷ Ayrıca Yamanlar Dağı'nın yarık volkanizması da bu neotektonik hareketlerle oluşmuştur.⁸ Arabistan karasının Anadolu'yu güneydoğudan sıkıştırması ile gerçekleşen bu neotektonik hareketler, söz konusu bölgeye son şeklini vermiştir.⁹ Bu hareketler sonucunda; kuzeyi, güneyine göre daha dik olan Spil Dağı'nın yüksekliği 1513 m.'yi bulurken, Yamanlar Dağı ise 1076 m.'ye ulaşmıştır. Bu iki kütle birbirinden 675 m. yüksekliğindeki Sabuncubeli Geçidi ile ayrılmıştır.¹⁰

Levha 1: Manisa-Torbali Hattının Kuzey-Güney Yönlü Kesiti.

⁷ Lütfi İhsan Sezer, **Manisa - Yamanlar Dağı ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1987, 16.

⁸ Sezer, 1987: 32.

⁹ İlhan Kayan, **Ulucak Höyüğü Çevresinin Fizikî Coğrafyası, Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları Raporu**, İzmir, 1998, 6.

¹⁰ Nuran Taşlıgil, "Spil Dağı Milli Parkı", **Türk Coğrafya Dergisi**, Sayı 29, 1994, 259.

II. İKLİM

İnsan yaşantısını şekillendiren bir diğer önemli unsur iklimdir. Bir bölgenin iklimi, o bölgeye ait bitki örtüsünden hayvan türlerine kadar her unsuru belirleyici niteliktedir. Dolayısıyla insanların ürettiği ve tükettiği, hayvansal ya da bitkisel ürünleri de iklim belirler demek mümkündür. Hatta dolaylı olarak inançlara etki ettiği bile söylenebilir. Sonuçta şiddetli rüzgârların yaşanmadığı, yağmurların, şimşeklerin veya yıldırımların olmadığı bir yerde fırtına tanrısından pek de söz edilemez. Bunlar, iklim başlığının bu tezde oluşturulma sebepleridir ve bu başlıkta Spil Dağı ve çevresinin iklimi ile ilgili genel bilgiler verilecektir.

Genel olarak Ege Bölgesi'nde; yazların sıcak ve kurak, kışların ise ılık ve yağışlı geçtiği Akdeniz iklimi görülmektedir. Bölge, kış aylarında (Kasım ayından itibaren) Kuzeybatı Avrupa'dan gelen maritim polar (soğuk ve yağışlı) ve Orta Akdeniz'den gelen maritim tropikal (sıcak ve yağışlı) hava kütlelerinin etkisi altında kalmaktadır. Bu iki hava külesinin birbirleriyle karşılaşması sonucunda (polar cephe) da yağışlar meydana gelmektedir. Yaz aylarında (Mart ayının ikinci yarısından itibaren Kasım ayına kadar) maritim tropikal havanın baskın olmasıyla birlikte bölgeye sıcak ve nemli bir hava hâkim olur.¹¹

Spil Dağı'nın bulunduğu çevrede de Akdeniz iklimi görülmektedir. Fakat bölgenin batısında bulunan Yamanlar Dağı ve Spil Dağı kütlesi, kuzeybatısında bulunan Yunt Dağı, kıyılardaki Akdeniz iklimi etkilerinin iç bölgelere girmesini engeller. Bu sebeple bölgenin iklimi kıyılara göre biraz daha serttir. Kış mevsiminde en soğuk ay olan Ocak ayı sıcaklık ortalaması 6,8°C'dir.¹² Bölgede karla kaplı gün sayısı üçü geçmezken, sıcaklığın 0°C'nin altına düştüğü gün sayısı da ortalama yirmi altıdır. Ayrıca en fazla yağış kış aylarında görülmekte ve yıllık yağış ortalaması da yaklaşık olarak 747 mm. civarındadır.¹³

Söz konusu bölgede yaz mevsimi, kıyılara kıyasla daha kavurucu geçmektedir. Öyle ki yaz mevsiminde en yüksek sıcaklık ortalaması 44,5°C'ye kadar ulaşabilmektedir. En sıcak ay olan Temmuz ayının ortalama sıcaklığı ise 27,6°C'dir.¹⁴

---

¹¹ Atalay ve Mortan, 1997, 151.

¹² Besim Darkot ve Metin Tuncel, **Ege Bölgesi Coğrafyası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978, 26.

¹³ Akşit, 1983: 22.

¹⁴ Darkot ve Tuncel, 1978, 28.

Spil Dağı'nın sıcaklığı, çevresindeki alçak yerlere göre 7°C ile 8°C arasında farklılık göstermektedir. Yükseltisinden ötürü kış mevsiminde daha soğuk, yaz mevsiminde ise daha serindir. Spil Dağı'nın en sıcak ay ortalaması 27,2°C iken, en soğuk ay ortalaması ise 6,6°C'dir. Dağda karın yerde kalış süresi dört gün olmakla birlikte, kar kalınlığı yaklaşık 44 cm ölçülerine kadar ulaşabilmektedir.¹⁵

III. TOPRAK YAPISI

Bir bölgenin toprak yapısı, o bölgenin iklimine, jeomorfolojik özelliklerine, kayaç yapılarına, bitki örtüsüne, bitki örtüsünün insan tarafından tahrip edilmesine göre değişiklik göstermektedir. Aynı bölgenin toprak yapısı hakkında bilgi sahibi olmak da, o bölgenin insanlar tarafından nasıl kullanılmış olabileceğine dair sağlıklı yorumlar yapmayı kolaylaştıracaktır.

Spil Dağı çevresinin toprak yapısına bakıldığında kestane renkli topraklar, kireçsiz kahverengi topraklar, kırmızı Akdeniz toprakları ve kırmızımsı kahverengi topraklar bulunmaktadır.¹⁶

Kestane renkli topraklar Manisa Ovası'nda sınırlı bir yere sahiptir. Daha çok Gediz Nehri'nin doğusunda ve Sarma Çayı civarında bulunmaktadır. Bu toprakların organik madde bakımından zengin olduğu bilinmektedir. Bu sebeple de tarım yapmak için oldukça uygun topraklardır. Kırmızımsı kahverengi topraklar; Spil Dağı'nın dik ve dike yakın bölgelerinde, Bornova Ovası'nın doğusunda ve Menemen Ovası'nın doğusunda bulunmaktadır.¹⁷ Olasılıkla yapısındaki demir mineralinin oksitlenmesinden ötürü kırmızı rengini almıştır. Bu topraklar da tarım için oldukça uygun topraklardır. Kırmızı Akdeniz toprakları, yaygın olarak Spil Dağı'nın güneyinde bulunmaktadır. Bu topraklar killi bir yapıya sahiptir ve genelde Karaçam ve Kızılcım ormanlarının tabanını oluşturur. Spil Dağı'nın eteklerindeki düzlüklerde bulunan kahverengi topraklar ise, insanların buralardaki bitki örtüsünü yoğun şekilde tahrip etmiş olmasından ötürü oluşmuş ve kalınlığı az olan topraklardır.¹⁸

---

¹⁵ Nuran Taşlıgil, "Spil Dağı Milli Parkı", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 29, 1994, 261.

¹⁶ Sezer, 1987: 137.

¹⁷ Sezer, 1987: 137-138.

¹⁸ Kayan, 1999: 11.

IV. FLORA VE FAUNA

İnsanlar omnivor canlılardır. Dolayısıyla bir bölgenin bitki ve hayvan çeşitliliği hakkında bilgi sahibi olmak, o bölgede yaşayan insanların besin maddeleri hakkında da fikir yürütebilmeyi sağlar. Ancak insanlar bitkilerden ve hayvanlardan sadece beslenme konusunda yararlanmazlar. Bunun yanında ağaçları ahşap hammadde olarak kullanırlar. Bazı hayvanları da taşımacılıkta kullanırlar. Hatta kimi zaman bazı hayvanlara kutsiyet atfederler. Yani insanlar yaşadıkları coğrafi çevrede hayvanlarla ve bitkilerle etkileşime geçerler. Bu etkileşim de onların hayatlarında, kültürlerinde, inançlarında ve tarihlerinde bir şekilde yer edinir. Bundan dolayı Spil Dağı ve çevresinin florası ve faunası hakkında bilgi sahibi olmak, bu tez için oldukça önemlidir.

Spil Dağı ve çevresinde Akdeniz ikliminin hâkim olması, doğal olarak bitki örtüsünü de şekillendirmiştir. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere, deniz etkilerinin bölgeye ulaşamaması bitki örtüsünü de etkilemektedir. Öyle ki; Akdeniz'in bilinen bitki örtüsü makinin dışında "garig" denilen ve makilerden daha küçük boyutlarda bitkilerden oluşan bir bitki örtüsü de bulunmaktadır.¹⁹

Söz konusu bölgenin farklı yükseltilere sahip olması, yükseltiye göre farklı bitki örtülerinin de oluşmasını beraberinde getirmiştir. Ovaların 0 m.'ye kadar düşen en alçak noktasından başlayarak 250 m. yükseltiye kadar olan bölgede tarım arazileri bulunmaktadır. Tarım arazilerinin en yoğun olduğu kısım alüvyal ovalardır. Bunların başında Spil Dağı'nın kuzeyindeki Manisa (Gediz) Ovası ve güneyindeki Kemalpaşa Ovası gelmektedir. Ekim alanları 250 m. yükseltisine kadar çıkarken, özellikle Spil Dağı'nın güney yamaçlarında, dikim alanları 750 m. yükseltisine kadar görülebilmektedir.²⁰ Bunun sebebi de güney yamacın eğiminin kuzeye göre daha az olmasıdır. Dolayısıyla bu arazilerin ekim-dikim için kullanılmış olması demek, buradaki doğal bitki örtüsünün insan eliyle tarih öncesi çağlardan beri tahrip edilmiş olması demektir. Spil Dağı'nın güneyindeki tahribat, kuzeye göre daha fazladır. Tahrip edilen alanlarda daha sonra maki ve garig toplulukları hâkim olmuştur. Bu topluluklar içerisinde çalılar ve sürekli yeşil kalan iğne yapraklı bodur ağaçlar bulunmaktadır. Ayrıca bunların Kızılçam Ormanları'nın tahrip edilmesiyle ortaya çıkan ikincil bitki

---

¹⁹ Akşit, 1983: 22.

²⁰ Sezer, 1987: 157.

örtüsü olduğu da düşünülmektedir.²¹ Bunlardan bazıları; Menengiç (Pistacia Terebinthus), Delice Zeytin (Olea Europea), Kermez Meşesi (Quercus Coccifera), Akçakesme (Phillyrea Latifolia), Erguvan (Cercis Siliquastrum), Yasemin (Jasmin Fruticans), Yabani Gül (Rosa Canina) gibi bitkilerdir.²²

Ekim alanlarından söz etmişken, bölgedeki bitkilerin yaşam süresinden de söz etmek gerekir. Bölgede vejetasyon süresi²³ 14 Mart'ta başlayıp 11 Aralık'ta sona erer ve 260 gündür.²⁴ Bu da geçmişten günümüze kadar bölgede tarımsal faaliyetle uğraşmış insanların ekim ve hasat zamanları hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlar.

Eğime göre değişmekle birlikte 250 m./750 m. ile 1000 m. arasında Kızılçam (Pinus Brutia) Ormanları bulunmaktadır. Kızılçam, bölgedeki orman arazisinin en önemli ağaçlarından. Bölgenin birçok yerinde maki bitki örtüsü ile iç içedir. Orman bitki örtüsünde Kızılçam Ormanları'ndan sonra 1000 m. – 1400 m. arasında Karaçam (Pinus Nigra) Ormanları yer almaktadır. Bu iki ağaç türünden de ahşap malzeme olarak (mobilyacılık, kerestecilik vs.) yararlanılmasının dışında, erken dönemlerden beri önemli bir ürün olan reçinelerinden de faydalanılmaktadır. Karaçam Ormanları'nın içerisinde, bazı bölgelerde, Boylu Ardıç (Juniperus Excelsa) ve Sabin Ardıcı (Juniperus Sabina) da bulunmaktadır.²⁵

1400 m.'den daha yüksek alanlar ağaç yetiştirme sınırının üzerinde yer aldığından, buralarda Akdeniz orman üstü dağ stepleri bulunmaktadır. Genellikle bunlar bodur çalılar ve otlardır. Bu bitkiler ilkbaharda çiçek açarlar ve yeşillenirler, sonbahara doğru ise sararıp kururlar. Bazı yerlerde, çok nadir de olsa, Karaçam görülebilmektedir.²⁶

Spil Dağı'nın yaban hayatında hayvan nüfusunun yoğunluğunu domuz, tilki, çakal, kurt ve tavşan gibi hayvanlar oluşturmaktadır. Ancak son dönemlerdeki bilinçsiz avlanma bu hayvanların bölgedeki neslini tükenme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Daha önceden bu bölgede varlığı bilinen ayı, sülün, dağ keçisi, karaca ve çil keklük gibi hayvanlara, bilinçsiz avlanma sebebiyle, günümüzde

---

²¹ Ecmel Temuçin, **Manisa ve Yakın Çevresinin İklimi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1987, 14.

²² Kayan, 1999: 11; Taşlıgil, 1994:261.

²³ Bir bitkinin tohum hâlinde, tohum veren haline kadar olan süre.

²⁴ Sezer, 1987: 147.

²⁵ Sezer, 1987: 148; Sezer, 1987: 146.; Taşlıgil, 1994: 262.

²⁶ Sezer, 1987: 155.

rastlanamamaktadır. Bunların dışında bölgede; porsuk, kirpi, sansar, sincap, gelincik gibi kara hayvanlarının ve akbaba, kartal, doğan, atmaca, yabani güvercin, sığırcık, kınalı keklik, bıldırcın gibi kanatlı hayvanların da yaşadığı bilinmektedir.²⁷

V. AKARSULAR

Özellikle tarım toplumları için akarsu, âdeta bir yaşam kaynağıdır. İnsanlar tarımla uğraşmaya başladıkları andan itibaren akarsulardan da sulamada yararlanmaya başlamışlardır. Bunun için de kimi zaman su kanalları, kimi zaman da su kemerleri inşa etmek durumunda kalmışlardır. Eski Çağ tarım toplumlarına bakıldığında yerleşmek için seçtikleri alan her zaman akarsuların kenarında olmuştur. Tezin konusunu oluşturan bölgede bulunan akarsular hakkında bilgi sahibi olmak da bu açıdan oldukça önem taşımaktadır.

Spil Dağı çevresindeki tek büyük akarsu Gediz Nehri'dir. Gediz Nehri, aktığı bölgede verimli ovalar meydana getirmiştir. Binlerce yıldır bu verimli topraklardan faydalanılmaktadır. Ayrıca bu akarsuyun bulunduğu ova kıyı kesimlerle iç kesimlerin bağlantısını da sağlamaktadır.

Uzunluğu yaklaşık olarak 400 km.'yi bulan nehir, Büyük Menderes'ten sonra Ege Bölgesi'nin ikinci büyük nehridir.²⁸ Kütahya sınırları içerisindeki Murat Dağı'ndan doğan Gediz Nehri, Ege Denizi'ne dökülmektedir. Gediz Nehri'nin doğuda kalan büyük bir kısmı dağlık arazide akmaktadır. Bu bölgede Simav Çayı, Demirci Çayı ve Alaşehir Çayı ile birleşen Gediz Nehri, adını verdiği ovaya Salihli yakınlarındaki Adala mevkiinden giriş yapar. Bu bölgedeki güzergâhı boyunca da; Gördük Çay, Kum Çayı ve Nif Çayı ile birleşerek Menemen Ovası'ndan geçip Foça'da Sakız Limanı'ndan Ege Denizi'ne dökülür.²⁹

---

²⁷ Taşlıgil, 1994: 262.

²⁸ Reşat İzbirak, **Türkiye I**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, 168.

²⁹ Akşit, 1983: 20-21; Atalay ve Mortan, 1997: 148; Darkot ve Tuncel, 1978: 87.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDAN ROMA'NIN YIKILIŞINA KADAR OLAN DÖNEMLERE AİT ARKEOLOJİK VERİLER

I. TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARA AİT ARKEOLOJİK VERİLER

Şimdiye kadar Spil Dağı'nın çevresinde yapılan çalışmalar Manisa ya da İzmir genelinde gerçekleşmiş, Spil Dağı'nda ise belli bir alana ya da döneme yoğunlaşmıştır. Kısacası Spil Dağı'nda tüm tarihî ve tarih öncesi dönemlerin uzmanlarının yer aldığı kapsamlı bir yüzey araştırması henüz yapılmamıştır.

Özellikle Paleolitik ve Mezolitik dönem uzmanlarının bölgede çalışmamış olması, bu dönemlerin bölgede yok sayılması hatasına yol açmıştır. Bu dönemlerin taş aletlerini, uzman olmayan birinin arazide tespit etmesi oldukça zordur. Bölgenin Paleolitik ve Mezolitik dönemlerdeki şartları düşünüldüğünde, o dönem insanının yaşamına oldukça uygun olduğu görülmektedir. Bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi bölgede birçok av hayvanı yaşamaktadır ve bitki habitatu bakımından da oldukça zengin bir bölgedir. Ayrıca bölgede dönem insanının yaşam şartlarına elverişli, Sülüklü Göl mevkiinde bulunan Nur Kadın Mağarası, dağın kuzey yamacındaki Yarıkkaya mevkiinde bulunan Ilıca Mağarası gibi, birçok mağara bulunmaktadır. Paleolitik ve Mezolitik dönem taş aletleri konusunda uzman kişiler bölgede yüzey araştırması yapmadıkça, avcı toplayıcı olarak yaşamlarını sürdüren bu dönemlerin insanların Spil Dağı'nda yaşamadığını söylemek, büyük bir yanılgıya sebep olmaktadır.

Dolayısıyla tarih öncesi çağlara ait arkeolojik verilerin ele alındığı bu bölümde Paleolitik ve Mezolitik dönemler ile ilgili Spil Dağı'nda henüz bir çalışma yapılmadığını söylemekle yetineceğim. Neolitik ve Kalkolitik dönemlere ait veriler de Spil Dağı'nın güney eteklerinde bulunmaktadır. Bu bölgede Neolitik döneme ait, bilinen üç adet höyük mevcuttur. Bunun yanı sıra Kalkolitik dönem ile alakalı bilgiler oldukça kısıtlıdır.

A. Neolitik Dönem Buluntuları

Tezin sınırlarının içerisindeki Neolitik yerleşimler Spil Dağı'nın güney eteklerinde bulunmaktadır. Bunun sebeplerinden biri dağın güney kısmının, kuzeyine göre daha eğimli olmasıdır. Dağın kuzeyi oldukça dik olduğundan, burada bir Neolitik yerleşimi kurmak pek mümkün değildir. Ayrıca güneyde bulunan kırmızımsı kahverengi topraklar da tarım için oldukça elverişlidir. Dolayısıyla yerleşik yaşama ve tarım hayatına geçmiş olan Neolitik toplumlari için oldukça ideal bir bölgedir.

Spil Dağı'nın güneyinde üç adet Neolitik yerleşim bulunmaktadır. Bunlar; Ulucak, Nemrut ve Yenmiş höyükleridir. Bu yerleşimlerin üçü de İzmir – Kemalpaşa karayolu kıyısında yer almaktadır. Ulucak ve Yenmiş höyükleri Spil Dağı'nın güneyinde bulunurken, Nemrut Höyük dağın güneydoğu ucunda bulunmaktadır. Sözü geçen höyüklerden yalnızca Ulucak'ta kapsamlı bir kazı yapıldığından, bu bölümde Ulucak Höyük ile ilgili detaylı bilgilere yer verilirken, Nemrut ve Yenmiş höyükler konusunda da bilinen kısıtlı bilgiler aktarılmıştır.

Harita 2: Spil Dağı Güneyindeki Prehistorik Yerleşimler.

1. Ulucak Höyük

Ulucak Höyük, Belkahve Geçidi'nin doğusunda, İzmir – Ankara karayolunun 15. kilometresinde ve 150 m. kuzeyindedir. İlk olarak 1960 yılında David French tarafından tespit edilen höyüğün yüksekliği 5 m. uzunluğu ise 90 m. olarak

ölçülmüştür.³⁰ Ancak sonraki tarihlerde höyük çevresinde sondaj çalışmaları yapılmış ve höyüğün ova tabanının altında 3 hektarlık bir alana yayıldığı ve ölçülebilen boyutlarının da 120 m. x 140 m. olduğu tespit edilmiştir.³¹ Höyükte David French'ten sonra 1987³² ve 1988³³ yıllarında Recep Meriç de bir takım çalışmalar yapmıştır. Höyükteki ilk kazı çalışmaları 1995 yılında Altan Çilingiroğlu başkanlığında başlamıştır. 2009 yılından beri de Ulucak Höyük kazı başkanlığını Özlem Çevik yürütmektedir.

Ulucak Höyük'te IV., V. ve VI. tabakalar Neolitik dönemi temsil etmektedir. Radyokarbon tarihlemelerine göre IV. tabaka MÖ 6000-5700³⁴ arasına, V. tabaka yaklaşık olarak MÖ 6400-6000³⁵ arasına VI. tabaka ise MÖ 6800-6500 arasına tarihlendirilmiştir.³⁶ VI. tabaka dar anlamda Ulucak'ın ilk yerleşim tabakası olmakla beraber, geniş anlamda Spil Dağı'nın eteklerindeki bilinen ilk "yerleşim" izlerini barındırmaktadır. Bu sebeple de tez içerisinde anlatım esnasında tabakalanma sırası değil kronolojik sıra takip edilecektir.

a. VI. Tabaka (MÖ 6800 - 6500)

VI. tabaka Çanak Çömleksiz Neolitik dönemi temsil etmektedir. Bu dönemin özelliğini yansıtan kırmızı boyalı kireç tabanlara da bu tabakada sıkça rastlanmıştır. Terazzo tekniği olarak da bilinen bu tabanlar yapılırken, belirli bir düzen içinde dizilen çakıl taşları üzerine yaklaşık 1cm kalınlığında sönmüş kireç dökülür ve bu kireç iyice düzleştirip sıkıştırıldıktan sonra üzerine kırmızı renkli bir boya sürülür. Bu tabanlar yoğun olarak Çanak Çömleksiz Neolitik dönemde Doğu Anadolu, Levant ve Orta

³⁰ David French, "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas", *Anatolian Studies*, Volume 19, 1969, 55.

³¹ Altan Çilingiroğlu ve Çiler Çilingiroğlu, "Ulucak", *Türkiye'de Neolitik Dönem*, Cilt 1, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, 361-372.

³² Recep Meriç, "1987 İzmir, Manisa Aydın İlleri Yüzev Araştırması", VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1988, 385-392.

³³ Recep Meriç, "1988 Yılları İzmir, Manisa İlleri Arkeolojik Yüzev Araştırmaları", VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1989, 361-366.

³⁴ Çiler Çilingiroğlu, "The Current State of Neolithic Research at Ulucak, İzmir", **Beginnings – New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin; Papers of the International Workshop**, 2009, 67.

³⁵ Clemens Lichter, "Western Anatolia in the Late Neolithic and Early Chalcolithic: the actual state of research", *How did farming reach Europe?* BYZAS 2, 2005, 66.

³⁶ Çiler Çilingiroğlu, **Central-West Anatolia at the end of 7th and Beginning of 6th Millennium BCE in the Light of Pottery from Ulucak (İzmir)**, Doktor der Philosophie der Fakultät für Kulturwissenschaften der Eberhard-Karls-Universität Tübingen, 2009, 62-63.

Anadolu'da görülürken, Batı Anadolu'da özellikle Hacılar ve Bademağacı'nda görüldüğü bilinmektedir.³⁷

Levha 2: Ulucak Höyük VIa tabakasından kırmızı boyalı taban.

Ulucak Höyük'te tespit edilen bu kırmızı boyalı kireç tabanların, kendi iç dinamikleriyle gelişen bir teknoloji olmadığı, olasılıkla dışardan getirildiği öne sürülmektedir. Özellikle bu kırmızı boyalı tabanların Hacılar'ın Çanak Çömleksiz Neolitik döneminde de bulunmasından ötürü, buraya yerleşen ilk sakinlerin de İç Batı Anadolu'dan, Gediz Vadisi'ni doğu – batı doğrultusunda takip ederek gelen insanlar olduğu düşünülmektedir. Yaşamlarını sürdürebilmek için uygun bir yer bulma amacıyla yola çıkan bu insanların, bitki tohumlarını ve evcil hayvanlarını da beraberinde getirerek bu bölgeye yerleştiği iddia edilmektedir.³⁸ Eğer bu iddialar

³⁷ Altan Çilingiroğlu, Özlem Çevik, Çiler Çilingiroğlu, "Ulucak Höyüğü", **Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları**, İzmir, 2012, 165.

³⁸ Altan Çilingiroğlu, Özlem Çevik ve Çiler Çilingiroğlu, "Ulucak Höyük, Towards Understanding The Early Farming Communities of Middle West Anatolia: The Contribution of Ulucak", *The Neolithic in Turkey*, Volume 4, Istanbul, 2012, 151.

doğruysa, Spil Dağı'nın eteklerine yerleşen ilk toplulukların da olasılıkla İç Batı Anadolu'dan gelen bu topluluklar olduğu söylenebilir.

Çanak çömleğin olmadığı bu dönemde kırmızı boyalı tabanlar dışındaki kültür envanterine bakıldığında; kemik aletler (iğne, bız), yontma taş aletler, boncuklar, havanelleri ve ezgi taşları göze çarpmaktadır.³⁹ Ayrıca ortak kullanım alanları ve tabanı taş döşeli ocaklar da yine bu tabakaya ait yapılar arasında sayılabilmektedir.⁴⁰ VI. tabaka yukarıda anlatılan özellikleriyle höyükteki diğer tabakalardan keskin bir biçimde ayrılmaktadır.

Levha 3: VIb tabakasında taban üzerinden ele geçen buluntular.

³⁹ Çilingiroğlu vd., 2012a, 166.

⁴⁰ Çilingiroğlu vd., 2012b, 141.

b. V. Tabaka (MÖ 6400-6000)

Ulucak Höyük'ün Neolitik döneme tarihlenen V. tabakası mimarî özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Taş temelsiz olarak inşa edilen bu yapılarda kalın ahşap direklerin üzerleri ve araları çamurla sıvanmış ve dal örgü duvar tekniği kullanılmıştır. Yaklaşık 15 – 20 cm arası kalınlığa sahip olan bu duvarlar, küçük bir mekân oluşturmuş, birleşik olarak inşa edilen bu küçük mekânlarla da büyük bir yapı oluşturulmuştur. Mekânların bölmesi olarak inşa edilen duvarlar ortak kullanılmış, her mekân için farklı bir duvar inşa edilmemiştir.⁴¹

Söz konusu mekânların içinde in-situ vaziyette bir takım mekân içi buluntular elde edilmiştir. Bunların arasında, genelde yan yana yapılmış ocaklar ve kerpiç fırınlar, kil platformlar, kutu şeklinde yapılmış kerpiçler ve depolama kapları bulunmaktadır.

Levha 4: Ulucak Vb tabakasında bulunan dal örgü tekniğiyle inşa edilmiş bir mekân.

Bu tabakadan elde edilen çanak çömleklerin neredeyse tamamı açıktır. Çanak çömlek grubunu; krem astarlı, kahverengi ve kırmızı mallar oluşturmaktadır. Çanak

⁴¹ Çilingiroğlu ve Çilingiroğlu, 2007a, 366-367.; Çilingiroğlu vd., 2012a, 162-163.

çömlek yapımında katkı maddesi olarak genelde kum, küçük taşçık ve organik katkıları kullanılmıştır. Tipolojik olarak da genelde çeşitli formlarda kâseler ve çömlekler yoğunluktadır.⁴²

Levha 5: Ulucak V çanak çömleğine örnekler.

Bu tabakada yoğun olarak ele geçen bir başka buluntu türü de depolanmış sapan taneleridir. Dönemin şartlarına göre oldukça etkili bir silah olan sapan taneleri, insanlara karşı savunma ya da saldırı amaçlı kullanılmış olabileceği gibi, çobanların sürülerini ve kendilerini yabanî hayvanlara karşı koruması amacıyla ya da yalnızca avcılık amacıyla kullanılmış olabilir.⁴³

Kilden yapılmış baskı kalıpları da Ulucak V. tabakaya ait bir başka buluntu grubunu oluşturmaktadır. Pintadera olarak da bilinen bu buluntuların işlevi konusundaki tartışmalar hâlâ devam etmektedir.⁴⁴ Bazı bilim insanları bunların mühür baskıları olduğunu söyleyerek ekonomik ve ticarî faaliyetlerde kullanıldıklarını öne sürerler. Bazı bilim insanları da kumaşların üzerine süsleme yapmak amacıyla kullanılan birer baskı kalıbı olduklarını iddia ederler. Ulucak'ta da çokça tespit edilen bu buluntular, ele geçtikleri alanda ağırşak, tezgâh ağırlığı gibi dokuma ile ilişkili buluntularla birlikte yer almalarından ötürü mühür olarak değil, baskı kalıpları olarak değerlendirilmişlerdir.⁴⁵

⁴² Çilingiroğlu vd., 2012b, 367.

⁴³ Çilingiroğlu vd., 2012a, 163-164.

⁴⁴ Baskı kalıpları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Çiler Çilingiroğlu, "Of Stamps, Loom Weights and Spindle Whorls: Contextual Evidence on the Function(s) of Neolithic Stamps from Ulucak, Izmir, Turkey", *Journal of Mediterranean Archaeology* 22.1, 2009, 3-27.

⁴⁵ Çilingiroğlu vd., 2012a, 164.

Levha 6: Ulucak V. tabakadan kil baskı kalıpları.

Yukarıda bahsedilen buluntuların dışında bu tabakadan, ağırşaklar, kemik aletler (bız, spatula, iğne), kil objeler, çakmaktaşı, çört ve obsidyen gibi materyallerden yapılan yaş aletler (balta, dilgi, kazıyıcı vb.) ve öğütme taşları da bu tabakadan elde edilen buluntular arasındadır. Ayrıca burada alet yapımında kullanılan obsidyenin, Ege Denizi'nde bulunan Melos Adası'ndan getirilmiş olduğunun tespit edilmesi de burada yaşayan insanların, hangi bölgelerle etkileşime geçtiğini göstermektedir.⁴⁶

Höyükte Erken Neolitik VI. tabakayla, Orta Neolitik V. tabakayla, Geç Neolitik ise IV. tabakayla temsil edilmektedir.

c. IV. Tabaka (MÖ 6000-5700)

Ulucak Höyük'ün bu tabakası Geç Neolitik dönem olarak bilinmektedir. Bu tabakada tek sıra taş temelli ve kerpiç duvarlı çok sayıda yapı bulunmaktadır. Duvarlar genelde kille sıvanmıştır. Birkaç tanesinde de kırmızı renkli boya görülmektedir. Dörtgen planlı olan bu yapılar genelde 6m x 3m ya da 6m x 6m gibi ölçülere sahiptir.⁴⁷

⁴⁶ Çilingiroğlu vd., 2012a, 164.

⁴⁷ Çilingiroğlu ve Çilingiroğlu, 2007a, 364.

Bu yapıların dışında sokak ya da avlu olabileceği düşünülen açık alanlara da rastlanmıştır. Bazı yapılar birbirlerinden bu sokaklar ya da avlular ile ayrılmıştır. Yapıların içerisinde ya da avlularda fırınlar bulunmaktadır. Fırınlar genelde dikdörtgen ya da yuvarlak planlı olup, üst kısımları düzdür.⁴⁸

Bu tabakanın çanak çömleğinin büyük bölümünü kırmızı astarlı ve açkılı mallar oluşturmaktadır. Bunların yanında az sayıda turuncu ya da açık kahverengi mallar da bulunmaktadır. Kapların tamamına yakını açkılıdır. Bezeme çok az sayıda görülmektedir. En sık görülen bezeme ise baskı bezek denilen tekniktir. Tırnak ya da deniz kabuğu gibi objelerle baskılanarak yapılmıştır. Boyunsuz çömlekler, kısa boyunlu çömlekler ve derin kâseler en sık görülen formlardır.⁴⁹

Levha 7: Ulucak IV. tabaka çanak çömleğine örnekler.

Anadolu arkeolojisinde “Neolitik Paket” olarak tanımlanan birçok buluntu Ulucak’ta da ele geçmiştir. Bunların içerisinde insan ve hayvan figürinleri, kemik aletler, ağırşaklar, baskı kalıpları, sapan taneleri, taş baltalar ve kulak tıkaçları bulunmaktadır.⁵⁰ Ulucak Höyük’te tespit edilen taş aletlerin ham maddelerini de çört ve obsidyen oluşturmaktadır. Bunların arasından çört, obsidyene göre daha yoğun olarak ele geçmiştir. Yapılan analizler sonucunda obsidyenin ise Melos Adası’ndan temin edildiği saptanmıştır.⁵¹ Bu da Ulucak’ın değiş tokuş ağının adalara kadar uzandığını göstermektedir.

⁴⁸ Çilingiroğlu ve Çilingiroğlu, 2007a, 365.

⁴⁹ Çilingiroğlu ve Çilingiroğlu, 2007a, 365.

⁵⁰ Çilingiroğlu vd., 2012a, 162.

⁵¹ Çilingiroğlu, 2009b, 67.

d. Arkeobotanik ve Arkeozoolojik Çalışmalar

Ulucak Höyük'te yapılan arkeobotanik ve arkeozoolojik çalışmalar, Spil Dağı'nın bilinen ilk sakinleri olan Ulucak insanları hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir. Yapılan bu çalışmalar sayesinde bölge insanının burada ne gibi tarımsal faaliyetler yürüttüğü, hayvancılık yapıp yapmadıkları, yaptılarsa hangi hayvanları evcilleştirdikleri ve beslenme şekilleri gibi birçok konu aydınlığa kavuşmaktadır.

Elde edilen veriler neticesinde 6. ve 7. bin yılda Ulucak'ta yaşayan insanların tahıl ve baklagil tarımı yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bunların içinde farklı türlerde buğdaylar, arpa ve mercimek gibi ürünler bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar neticesinde elde edilen malzemeler arasında küçük kıvılcık buğday (*triticum monococcum*), kabuksuz buğday (*free-threshing wheat*), siyez buğdayı (*triticum dicoccum*) altı sıralı arpa, bezelye (*pisum sativum*) ve kırmızı mercimek (*lens culinaris*) gibi tohumlar yer almaktadır.⁵² Yapılan analizlerde üç adet büyük meşe palamudu (*Quercus Sp.*) parçasının bulunması, burada yaşayan insanların, kuzeylerindeki Spil Dağı'nın ormanlarından da faydalandıklarını göstermektedir.⁵³

Hayvansal besinlerin büyük bir kısmını besi hayvanlarından elde edilmekteydi. Tespit edilen hayvansal kalıntılar arasında en büyük yoğunluğu koyun ve keçi oluşturmaktadır. Bunların ardından sırasıyla sığır ve domuz kalıntıları da tespit edilmiştir. Ayrıca besi hayvanlarına göre sayısı az da olsa, av hayvanları da höyükte tespit edilen hayvansal kalıntılar arasındadır. Besi hayvanlarının dışında beslenme kaynağı olarak av hayvanları da kullanılmıştır. Çalışmalar sırasında Neolitik dönem tabakalarında kıvılcık geyik (*cervus elaphus*), alageyik (*dama dama*), yaban domuzu (*sus scrofa*), tavşan (*lepus europaeus*) gibi yabanî hayvan kalıntılarında da rastlanmıştır. Bu hayvanların doğal habitatı Spil Dağı ve çevresidir. Bu da Ulucak'ta yaşayan o dönemin insanların Spil Dağı'nda avcılık faaliyetlerinde bulunduğunun göstergesidir.

Son olarak deniz ürünleri de beslenmede çok az da olsa bir yer tutmaktadır. Az olmasının sebebi de bölgenin denize olan uzaklığıdır. Buna rağmen yapılan çalışmalarda 14 farklı deniz yumuşakçası türü tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları;

⁵² Çilingiroğlu ve Çilingiroğlu, 2007a, 368.; Çilingiroğlu vd., 2012a, 167.

⁵³ Fragkiska Megaloudi, "Archaeobotanical Finds From Ulucak, Western Turkey (İzmir Region), A Preliminary Study", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*, 5/3 (Special Issue on Ulucak), 2005, 28.

deniz minaresi (*Columbella rustica*), kum midyesi (*Cerastoderma glaucum*), nuh tarağı (*Arca noae*), sülunes (*Solinidae*) gibi canlılara ait kalıntılardır.⁵⁴

Görüldüğü üzere Ulucak'ın Neolitik dönem insanı, beslenme ihtiyaçlarını karşılayabilmek için hem verimli Kemalpaşa Ovası'ndan hem de yabanî hayvan açısından zengin olan Spil Dağı'ndan faydalanmıştır.

2. Yenmiş Höyük

Spil Dağı'nın güneyinde ve İzmir'in Kemalpaşa ilçesine bağlı Yenmiş Köyü'nde yer alan Yenmiş Höyük, Ulucak Höyük'ün de yaklaşık 10 km doğusunda bulunmaktadır. Yayvan bir yapıya ve yaklaşık 2 m yüksekliğe sahip olan höyük, Recep Meriç tarafından 1988 yılında yapılan yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiştir. Meriç, höyüğün üzerinde tespit ettiği malzemelerden yola çıkarak höyüğü tarih öncesi dönemlere tarihlendirmektedir. Ayrıca höyükte antik çağlarda da yerleşim görüldüğünü belirtmektedir.⁵⁵

Yenmiş Höyük'te yüzey araştırması dışında herhangi bir kazı çalışması yapılmadığından detaylı bilgilere sahip değiliz. Şimdilik yalnızca höyüğün üst kısmının tahrip edildiğini ve üzerinden tespit edilen çanak çömlek parçalarının Neolitik döneme tarihlenen el yapımı, homojen formlu, kırmızımsı kahverengi ya da açık kırmızı hamur rengine sahip parçalar olduğunu biliyoruz.⁵⁶ Yenmiş Höyük'e ait şimdilik bunların dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

3. Nemrut Höyük

1987 yılında Recep Meriç tarafından yapılan yüzey araştırması sırasında tespit edilen Nemrut Höyük, Spil Dağı'nın güneydoğu eteklerinde bulunan Çambel Köyü'nde yer almaktadır. Bağcılık faaliyetleriyle yoğun tahribata uğrayan höyük,

⁵⁴ Çilingiroğlu ve Çilingiroğlu, 2007a, 368.; Çilingiroğlu vd., 2012a, 167.

⁵⁵ Meriç, 1989, 362.

⁵⁶ Zafer Derin ve Atilla Batmaz, "Bornova-Kemalpaşa (İzmir) Arkeolojik Envanteri 2003", TÜBA Kültür Envanteri Dergisi, Sayı 2, 2004, 78.

stratejik olarak eski çağlarda da doğal bir yol olduğu düşünölen ve bugün modern otoban yolu olarak kullanılan yol ile Nif Çayı'nın kesiştiği noktaya kurulmuştur.⁵⁷

Höyükte yüzey araştırması dışında herhangi bir arkeolojik çalışma faaliyeti yürütölmemiştir. Bu sebeple de höyük ile ilgili elde edilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Meriç, höyüğün Geç Neolitik dönemden antik döneme kadar yerleşim gördüğünü ileri sürmektedir.⁵⁸ Höyükte Neolitik döneme tarihlenen iri kum ve organik materyal katkılı, el yapımı çanak çömlek parçaları tespit edilmiştir.⁵⁹ Kazı yapılmamasından ötürü Nemrut Höyük ile ilgili bunların dışında herhangi bir bilgi şimdilik bulunmamaktadır.

B. Kalkolitik Dönem Buluntuları

Spil Dağı sınırlarında yapılan tek sistemli kazının Ulucak Höyük kazısı olması sebebiyle, bu bölgenin Kalkolitik dönemine ait veriler de en net burada bulunmaktadır. Ulucak Höyük'ün III. tabakası Kalkolitik döneme tarihlenmektedir.

Kalkolitik tabakadaki mimari yapılar dağılmış halde olduğundan dönemin mimarisi hakkında net veriler sunmamaktadır. Tespit edilen yapıların taş temelli ve dikdörtgen planlı olduğu söylenebilir.⁶⁰

Höyüğün Kalkolitik tabakasından tespit edilen çanak çömlek parçalarına bakıldığında tamamının el yapımı ve monokrom olduğunu söylemek mümkündür. Hamur renklerinin içinde kırmızı, kahverengi, pembe ve grimsi tonlar bulunmaktadır. Hamurların büyük kısmı taşçık katkılıdır. Bunun yanı sıra az da olsa mika katkılı hamurlar da bulunmaktadır.⁶¹

Kap formlarının ise büyük çoğunluğunu açık kaplar oluşturmaktadır. Açık kapların içerisinde çanaklar, kâseler, içme kapları gibi formlar bulunmaktadır. Kapalı formda ise çeşitli boyutlardaki çömlekler yer alır.⁶² Ayrıca ağırşaklar, öğütme taşları, taş baltalar, kemik aletler de Kalkolitik tabakanın diğer buluntularını oluşturmaktadır.

⁵⁷ Recep Meriç, "Pre-Bronze Age Settlements of West-Central Anatolia", *Anatolica*, XIX, 1993, 144.

⁵⁸ Meriç, 1988, 387.

⁵⁹ Meriç, 1993, 145.

⁶⁰ Tayfun Caymaz, **Yeni Bulgular Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Dönem Kültürü**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2010, 16-17.

⁶¹ Caymaz, 2010, 18.

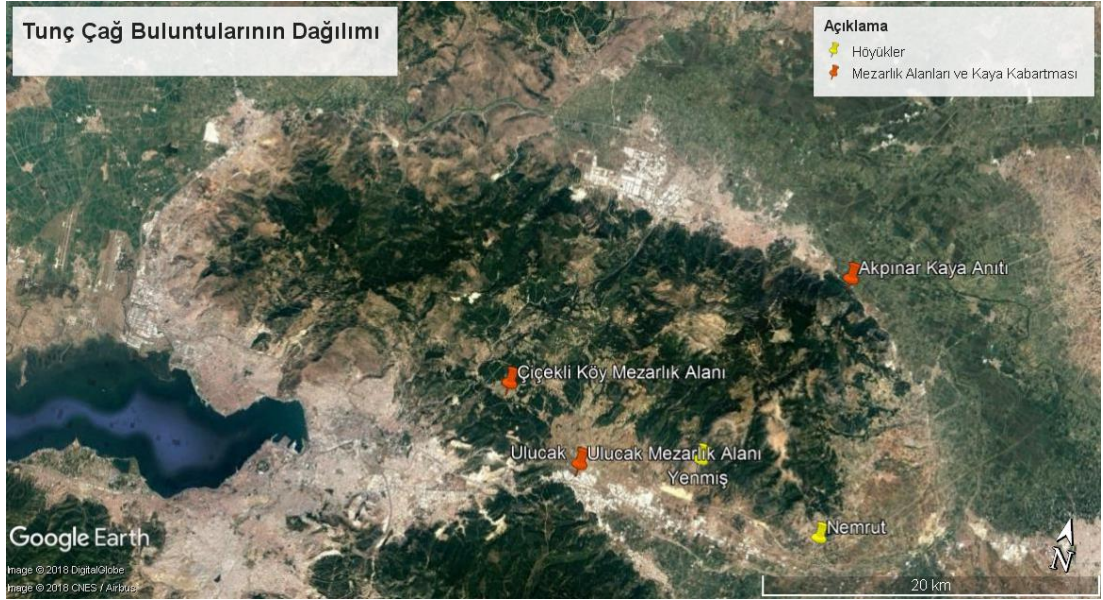
⁶² Caymaz, 2010. 22.

II. TARİHÎ ÇAĞLARA AİT ARKEOLOJİK VERİLER

Spil Dağı'nda, Tunç Çağı'ndan Roma Dönemi'ne kadar, tarihî çağların her dönemine ait arkeolojik verilere rastlanmaktadır. Bu veriler genellikle Spil Dağı'nın kuzey yamaçlarında yer almaktadır.

A. Tunç Çağ Buluntuları

Spil Dağı sınırları içerisinde tespit edilen Tunç Çağı'na tarihlenen buluntular; Ulucak, Nemrut ve Yenmiş höyüklerinde tespit edilen seramik parçalarından, Çiçekli'de ve Ulucak'ta tespit edilen mezarlardan ve Akpınar Kaya Anıtı'ndan oluşmaktadır. Bu bölümde sözü geçen buluntular hakkında bilgiler verilecektir.

Harita 3: Spil Dağı'nda Bulunan Tunç Çağ'a Ait Buluntu Yerleri.

1. Höyüklerde Tespit Edilen Seramik Parçaları

Spil Dağı'nın güney yamacında yer alan Ulucak, Nemrut ve Yenmiş höyüklerinde Tunç Çağı'nın Erken, Orta ve Geç olmak üzere her dönemine ait seramik parçalarına rastlanmıştır. Yenmiş ve Nemrut höyüklerinde kiremit ve devetüyü renklerinde, çark yapımı ve açıkli seramikler ile birlikte gri hamur rengine sahip astarlı

seramikler tespit edilmiştir. ⁶³ Ayrıca sözü geçen üç höyükte de literatürde “Gri Minyas” olarak geçen seramiklere de rastlanmıştır.⁶⁴

Söz konusu höyükler içerisinde Tunç Çağı’na ait en detaylı bilgiler yine Ulucak Höyük’ten elde edilmiştir. Höyüğün yüzeyinde Erken ve Orta Tunç Çağı’na ait seramikler bulunmuştur. Bunların arasında basit ağız kenarlı çanak çömlek, kulp, minyatür kap ve kâse parçaları vardır. Bunların hamurları kahverengi, devetüyü, kiremit ve kızkahve renklerde. Hepsi hızlı çarkta yapılmış olmakla birlikte, iyi pişirilmiştir. Ayrıca hamurlarında kum, mika ve deniz kabuğu katkılarına da rastlanmıştır.⁶⁵

Ulucak Höyük’te Tunç Çağı’na ait taş temelli, dörtgen planlı mimarî unsurlara rastlanmış olsa da bunlar, yüzeye yakın olmaları sebebiyle oldukça tahrip olmuş durumdadırlar. Bunun dışında söz konusu döneme ait bezemeli ağırşaklar da höyükte tespit edilen buluntular arasındadır.⁶⁶ Seramik buluntular göz önünde bulundurulduğunda, kentleşmenin başladığı ve daha büyük yerleşimlerin gözlemlendiği bu dönemde, bahsi geçen höyüklerde böyle bir yerleşimin söz konusu olmadığı, daha küçük çaplı bir yerleşimin olduğu söylenebilir.

2. Mezarlık Alanları

Tunç Çağı’nın karakteristik yerleşim dışı mezarlık alanlarına (*extramural*) bu bölgede de rastlanmaktadır. Spil Dağı sınırları içerisinde tespit edilen iki adet Erken ve Orta Tunç çağlarına ait olduğu düşünülen mezarlık alanı mevcuttur. Bunlardan bir tanesi Çiçekli Köy mevkiinde iken diğeri ise Ulucak’ın 150 m. kadar güneydoğusunda yer almaktadır.

Her iki mezarlık alanında da tespit edilen buluntular benzerlik göstermektedir. Karakteristik küp mezar geleneğine burada da rastlanmaktadır. Küplerin ağız yassı taşlarla kapatılmıştır. Küpler, kireç taşı zemine açılan çukurlara doğu – batı uzantılı olacak şekilde gömülmüştür.

---

⁶³ Derin ve Batmaz, 2004, 79.

⁶⁴ Derin ve Batmaz, 2004, 80.

⁶⁵ Zafer Derin ve Ertuğ Öner, “Ulucak Höyük Kazıları ve Paleocoğrafya Araştırmaları – 1995”, **XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Cilt 1, 1996, 415.

⁶⁶ Çilingiroğlu vd., 2012a, 160.

Küplerin içerisinde herhangi bir mezar hediyesine rastlanmamıştır. Ulucak'taki mezarlar sağlam olarak ele geçirilirken, Çiçekli'de bulunanlar defineciler tarafından yoğun tahribata uğramıştır.⁶⁷

3. Akpınar Kaya Anıtı (Kybele)

Spil Dağı'nın kuzeydoğu yamacında bulunan Akpınar Kaya Anıtı, Manisa ilinin 7 km doğusunda yer almaktadır. Bir su kaynağının yanında bulunan anıtın etrafından sular akar. Ayrıca anıtın bulunduğu yamacın eteklerinde Manisa Belediyesi'ne ait Akpınar su tesisleri ve mesire alanları bulunmaktadır.

Dik bir kayaya 9,50 m boyunda ve 4,40 m eninde bir niş oyulmuş, bu nişin ortasında da yaklaşık 9 m boyunda, yüksek kabartma tekniğiyle cepheden görünümü olarak bu anıt inşa edilmiştir.⁶⁸ Anıtın hava koşullarından ve yumuşak bir kayaya oyulmasından ötürü oldukça tahrip olması, neyi tasvir ettiği konusunda fikir ayrılıklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca anıtın hava koşullarından dolayı tahrip olmasının yanında, yarım bırakıldığı için bu durumda olduğunu savunan araştırmacılar da vardır.⁶⁹ Genel kanı anıtın oturan bir kadını tasvir ettiği yönündedir. İki ayağının altında tabure ya da dağ bulunan bu kadın ellerini göğsünde birleştirmiş vaziyette tasvir edilmiştir.⁷⁰

Uzmanlar tarafından MÖ 13. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bu eserin Kybele'yi tasvir ettiği öne sürülmüştür.⁷¹ Ancak buna karşın anıtın oturan bir kadını değil, ayakta duran bir erkeği temsil ettiği de söylenmektedir. Bunu öne süren araştırmacılar, figürün kollarını göğüs hizasında bağladıklarını kabul etmekle birlikte, kadın göğsüne dair belirgin bir anatomik hattın olmadığını söylemektedirler.⁷² Ancak bunların dışında kabartmanın ayakta ve sakallı bir dağ tanrısını tasvir ettiğini öne süren araştırmacılar da bulunmaktadır.⁷³ Anıtın alt kısmına bakıldığında görülen işlenmemiş

---

⁶⁷ Derin ve Batmaz, 2004, 79-80.

⁶⁸ Halil Hamdi Ekiz, "Akpınar (Sipylos) Kaya Anıtı", **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2006 Yıllığı**, Ankara, 2007, 439.

⁶⁹ B. Andre Salvini et M. Salvini, "Fixa Cacumine Montis – Nouvelles Considérations Sur Le Relief Lupestre De La Prétendue "Niobe" Du Mont Sipylo", *Collectanea Orientalia*, CPOA 3, 1996, 7.

⁷⁰ George Bean, **Eskiçağda Ege Bölgesi**, Çev. İnci Delemen, İstanbul, 1995, 32.

⁷¹ Bilge Umar, **Lydia – Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi**, İstanbul, 2001, 217.

⁷² Salvini ve Salvini, 1996, 12.

⁷³ Ömür Harmanşah, "Graffiti or Monument? Inscription of Place at Anatolian Rock Reliefs", **Scribbling through History Graffiti, Places and People from Antiquity to Modernity**, Edited by

kısımlardan yarım bırakıldığı rahatlıkla söylenebilir. Ancak tamamlanmadığı için oturan bir kadını mı yoksa ayakta duran bir erkeği mi tasvir ettiğini kesin bir biçimde söylemek oldukça zordur.

Nişin sağ tarafında, dış kısımda bir çerçeve içerisinde bir takım semboller yer almaktadır. Bu sembollerin hiyeroglif yazısı olduğunu söyleyen bazı araştırmacılar, semboller üzerinde bir takım çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. İlk kez burada bir yazı olduğunu tespit eden ve çalışmalar yapan Güterbock ve Alexander, iki sütun halinde işlenmiş bu hiyeroglifte *Zuwala* adını okumuşlardır.⁷⁴ Umar, *Zuwala* olarak okunan sembollerin ardından gelen sembolün Luwice’de bir makamı temsil ettiğini ve *Ebra-a(n)da* olarak okunması gerektiğini belirtir. Luwice’de *Ebra-a(n)da* kelimesi Gürsulu anlamına gelmektedir. Umar bunu da anıtın temiz su kaynağının bulunduğu yere yapılmasıyla açıklar.⁷⁵ Daha sonra bu semboller üzerinde çalışma yapan Niemeier, burada II. Murşili dönemindeki yıllıklarda bahsi geçen prens *Kuwalanamuva*’nın adının yazdığını iddia etmiştir.⁷⁶ Harmanşah ise, Luvi hiyeroglif yazısı ile yazıldığını söylediği *Ku(wa)lanamuwa*/Ku(wa)lamuwa isminin Hitit İmparatorluğu’nun son yüzyıllarında bölgede hâkim olan bir yerel yöneticiye ait olabileceğini öne sürmektedir. Ayrıca Güterbock ve Alexander’ın *Zuwala* olarak okuduğu ismin *Zuwani* olduğunu iddia eden Harmanşah, bu ismin de Hitit sonrası döneme ait bir bireye ait olduğunu söylemektedir.⁷⁷ Kesin olan şudur ki; burada geçen isimler Hitit kralları arasında bulunmamaktadır.⁷⁸ Dolayısıyla bölgedeki yerel bir yöneticiye ait bir isim olabilir.

Chloé Ragazzoli, Omür Harmanşah, Chiara Salvador and Elizabeth Froom, Bloomsbury Academic Publishing, London, 2018, 55.

⁷⁴ H. G. Güterbock - R. L. Alexander, “The Second Inscription on Mount Sipylus”, *Anatolian Studies*, Vol. 33, 1983, 30.

⁷⁵ Umar, 2001, 221.

⁷⁶ W.D.Niemeier, “Hattuşa ve Ahhiyawa Arasındaki Millawanda/Milet Sorunu, Batı Anadolu’da Miken Yunanistanı’nın Politik ve Kültürel Rolü”, **Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk**, Bonn, 2002, 522.

⁷⁷ Harmanşah, 2018, 55.

⁷⁸ Kutlu Emre, "Kaya Kabartmaları, Steller, Ortostatlar - Görsel Sanat: Devletin ve Dinin Anıtsal İfadesi", **Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk**, Bonn, 2002, 490.

Levha 8: Akpınar Kaya Anıtı'nın Yanındaki Hiyeroglif Yazı.

Anıt üzerinde olduğu gibi, yazıt üzerinde de bir takım tartışmalar söz konusudur. Sembollerin görünümü de anıt gibi pek belirgin değildir. Bean bunun bir hiyeroglif olmadığını ve olsa bile çözümlenemeyecek durumda olduğunu söylemiştir.⁷⁹ Salvini ise; bunun bir hiyeroglif yazısı olduğunu, ancak anıtle bir ilgisinin olmadığını söyler ve bu hiyerogliflerin anıtın inşasından daha sonra yapılan grafitlerden ibaret olduğunu ekler. Bunun sonucunda da anıtın Hititler'e ait olduğunu reddederek, Tunç Çağı'nda bölgede yaşayan yerel bir kültüre ait olduğunu belirtir.⁸⁰

Yüksek kabartma ve cepheden görünüm ile tasvir edilen anıtlara Hitit sanatında pek rastlanmamasına rağmen, genel kanı anıtın Hititler'e ait olduğu yönündedir. Hatta

⁷⁹ Bean, 1995, 32.

⁸⁰ Salvini ve Salvini, 1996, 7.

Güterbock, Eflatunpınar ve İvriz kabartmalarını örnek göstererek Akpınar Kaya Anıtının da buraya yapılmasının sebebini temiz su kaynağına yakın olmasına bağlar.⁸¹ Bazı araştırmacılar da Spil Dağı'nın güneyinde bulunan Nif Dağı'ndaki Karabel Geçidi'nde yer alan Karabel Kabartması'nı örnek göstererek; Karabel Kabartması ve Akpınar Kaya Anıtı'nın Hititler'in bölgedeki etkisinin göstergesi olduğunu iddia ederler.⁸² Ancak Karabel Kabartması profilden ve alçak kabartma tekniğiyle yapılmışken, Akpınar Kaya Anıtı cepheden ve yüksek kabartma tekniğiyle yapılmıştır. Salvini de bunu öne sürerek; bu türden bir anıtın benzerinin Hitit İmparatorluğu sınırları içinde hiçbir yerde bulunmadığını ve dolayısıyla bu eserin Hititler'e bağlanamayacağını söyler.⁸³

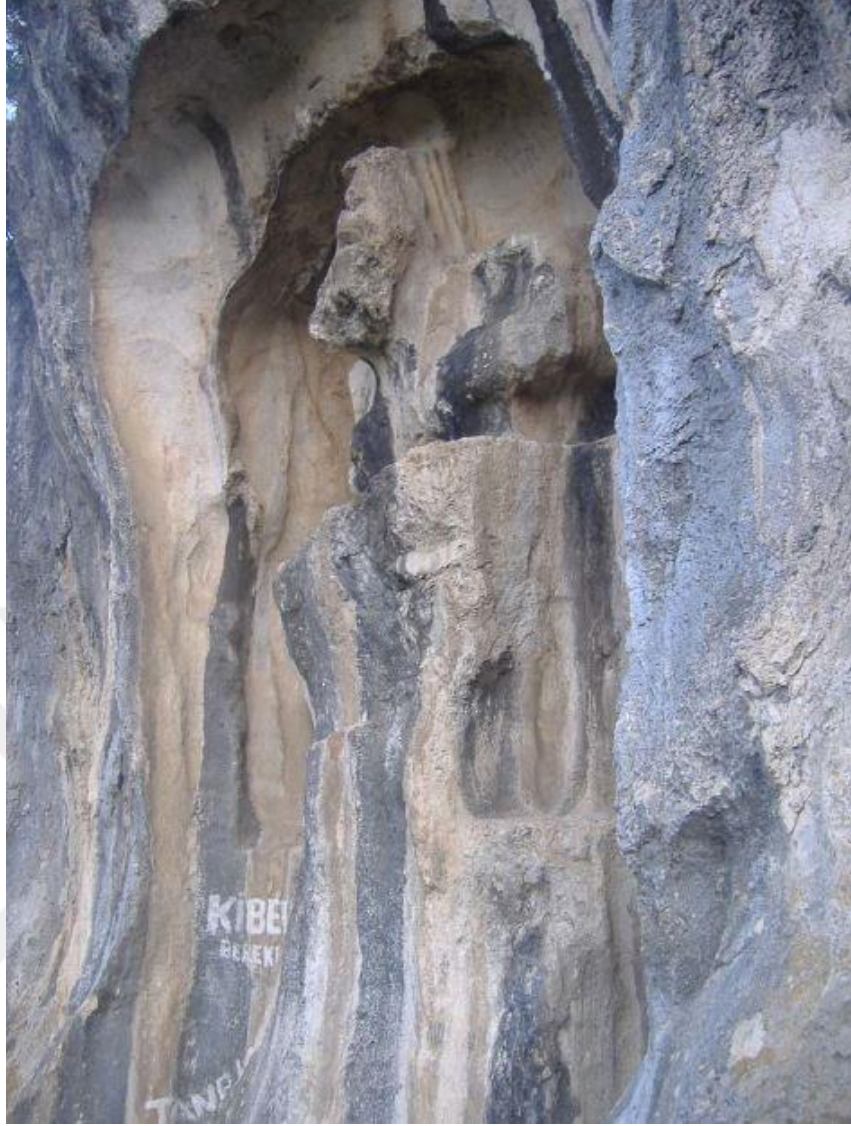
Görüldüğü üzere Akpınar Kaya Anıtı ile ilgili birçok düşünce mevcuttur. Maalesef anıtın çeşitli nedenlerle tahrip olmasından ötürü herhangi birine tam anlamıyla katılmak sağlıklı olmayacaktır. Kuşkusuz katılabileceğim tek nokta anıtın bilinmeyen bir nedenden ötürü tamamlanmadan bırakıldığıdır.

---

⁸¹ Hans G. Güterbock, "Notes on Some Hittite Monuments", *Anatolian Studies*, Vol. 6, 1956, pp. 54.

⁸² John Garstang, **The Hittite Empire**, London, 1929, 174.

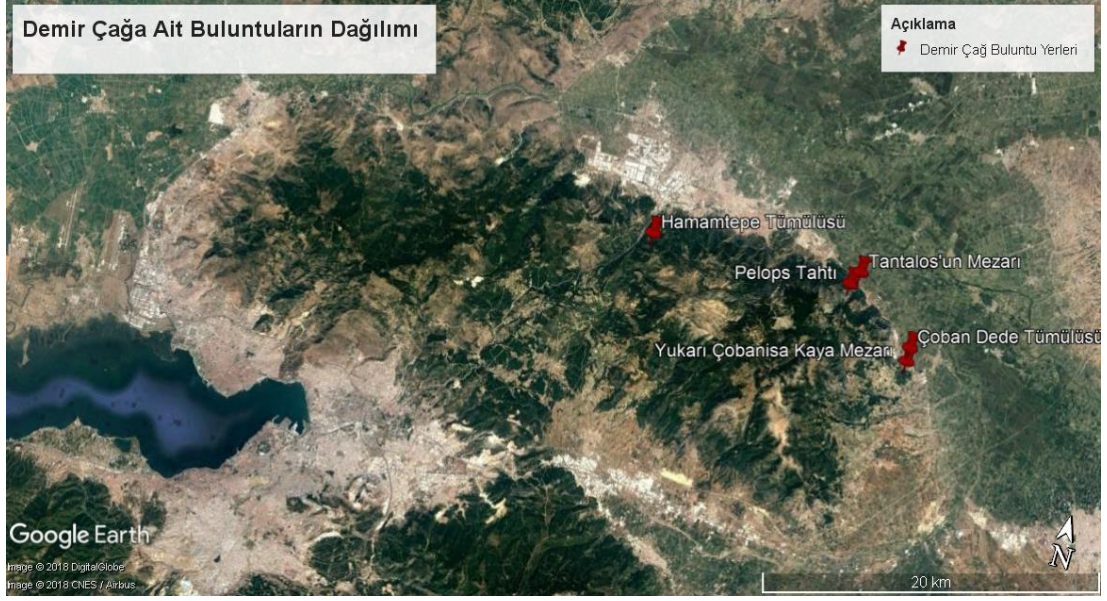
⁸³ Salvini, 1996, 18.

Levha 9: Akpınar Kaya Anıtı.

B. Demir Çağ Buluntuları

Demir Çağ'a tarihlenen buluntuların büyük bir bölümünü Arkaik dönem malzemeleri oluşturmaktadır. Spil Dağı'nda tespit edilen Demir Çağ'a ait eserleri; Tantalos'un mezar anıtı, Pelops Tahtı, Hamamtepe Tümülüsü, Yukarı Çobanisa Kaya Mezarı, Çoban Dede Tümülüsü ve Manisa Kalesi'nde yapılan yüzey araştırmaları sırasında tespit edilen seramik parçaları ve duvar kalıntıları oluşturmaktadır.

Harita 4: Demir Çağ'a Ait Buluntu Yerleri.

1. Tantalos'un Mezarı (Akpınar Kaya Mezarı)

Spil Dağı'nın kuzeydoğu yamacında bulunan bu kaya mezarı, Akpınar Kaya Anıtı'nın 1,5 km kadar doğusunda ve Manisa – Turgutlu karayolunun yaklaşık olarak 10. kilometresinde yer almaktadır. Tantalos'un Mezarı olarak ele alacağım bu eserin bilinen birçok farklı ismi vardır. Bölge halkı burayı Aziz Kharalambos'un Mezarı ya da Çakırcalı'nın Mezarı olarak bilirken, bazı araştırmacılar burayı Tantalos'un Mezarı olarak değerlendirmekte⁸⁴, bazıları ise Akpınar Kaya Mezarı adını tercih etmektedirler.⁸⁵

Mezar hakkında teknik bilgilere geçmeden önce Tantalos ve oğlu Pelops ile ilgili çok kısa bilgiler vermek faydalı olacaktır. Efsanevi Phryg kralı Tantalos'un, Spil Dağı'nda yaşadığı iddia edilir. Hatta burada adını Tantalos'tan alan Tantalıs adlı bir kentin de varlığından bahsedilir.⁸⁶ Efsaneye göre kral Tantalos bir gün tanrılara ziyafet vermiş. Tanrıların sezgilerini test etmek istediği için oğlu Pelops'u parçalara ayırarak tanrılara yemek diye sunmuş. Fakat Demeter hariç tüm tanrılar durumu sezmiş.

⁸⁴ Bean, 1995, 41.

⁸⁵ M. Umut Doğan, *Magnesia Ad Sipylum Arkeoloji, Topografya ve Tarihi Coğrafya İncelemesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, 167.

⁸⁶ Plin. *HN*, 2.205.

Demeter de kızı Persephone'yi yeni kaybetmenin acısıyla durumu farkedememiş ve yalnızca Pelops'un omuzundan bir parça yemiş.⁸⁷

Tanrılar bu olaydan ötürü Tantalos'u cezalandırmışlar. Onu çenesine kadar suya girecek şekilde gölün ortasına koymuşlar. Fakat susayıp su içmek için eğildiğinde sular çekilmiş ve kupkuru kalmış. Ne zaman elini etrafındaki meyvelere götürse, meyveler rüzgârda savrulmuş. Tanrılar Tantalos'u cezalandırırken, oğlu Pelops'a yeniden hayat verdikleri söylenir. Ayrıca Poseidon Pelops'a bağlanmış ve ona Demeter'in yediği omzu yerine fildişinden bir omuz vermiş. Hatta bir süre şarap sunucu olarak kullandıktan sonra da yeryüzüne geri göndermiştir.⁸⁸

Mezarın teknik özelliklerinden bahsedecek olursak; öncelikle dağın yamacındaki eğimden yararlanılarak, kireç taşı bir kaya üzerine oyulmuştur. Mezarın, ön cephesi düzgün bir şekilde tıraşlanmış ve tabanı yüksek bir platform şeklinde oyulmuştur. Ayrıca bu platforma ulaşmak için de basamaklı bir yapı oluşturulmuştur. Bu basamakların iki yanında da yine kayaya oyularak yanaklıklar meydana getirilmiş ve tam anlamıyla bir anıt görünümü kazandırılmıştır. Ayrıca anıtın etrafı hendek şeklinde kazılarak dağın doğal yapısından ayrılması sağlanmıştır. Bunun amacı anıtın yağmur sularından etkilenmesini önlemekle birlikte, anıtı dağın bütününden ayırarak ön plana çıkarmak da olabilir.

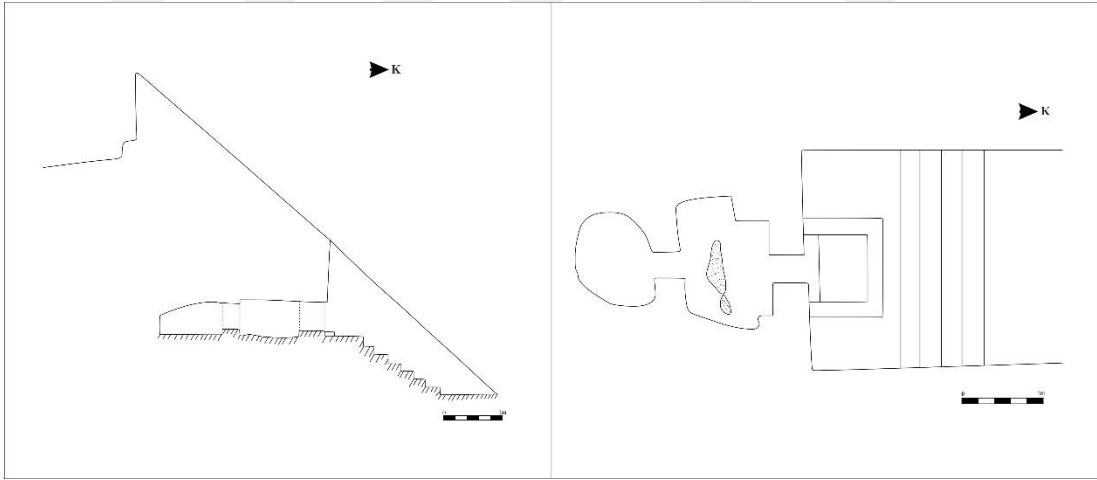
Levha 10: Tantalos'un Mezarı.

⁸⁷ Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, 1996, 232.

⁸⁸ Hom. Od. 11.582.

Kuzeye bakan ön cephenin tam orta kısmında 1,15 m. x 0,80 m. boyutlarında bir giriş yapılmıştır. Art arda sıralı iki mezar odasına girilen bu ana girişin üzerinde herhangi bir süsleme olmaması dikkat çekicidir. Mezarın üzerinde, içinde ya da etrafında yazı, süsleme, mimarî bir öge gibi belirleyici bir unsur olmaması tarihlendirme yapmayı da güçleştirmektedir. Bununla birlikte mezar bir bütün olarak da tarihlendirme yapılabilmesini sağlayacak belirgin bir mimarî oluşturmamaktadır.⁸⁹

Kaya mezarının ve çevresinin belirgin bir tarihleyici unsura sahip olmamasına rağmen birçok araştırmacı tarihlendirme önerilerinde bulunmuştur. Ancak bu öneriler arasından sağlam temellere dayanan iki görüş vardır. Birinci görüşü ortaya atan araştırmacılar Lydia bölgesindeki tümülüslerde rastlanan basamaklı ön cepheye ve mezarın işçiliğinde kullanılan tırtıklı taşçı keski izlerinin yine Lydia bölgesindeki tümülüslerde de görülmesine dayanarak bu anıtı bir Lydia mezarı olarak değerlendirmişlerdir.⁹⁰ İkinci görüşü öne süren araştırmacılar ise etrafta tespit edilen seramik parçalarının Geç Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlenmesinden ötürü, bu anıt mezarın Hellenistik Dönem’de kurucu lider Tantalos’a atfen inşa edilmiş bir anıt mezar olduğunu öne sürmektedirler.⁹¹

Levha 11: Tantalos'un Mezarı'nın Profilden ve Üstten Çizimi.

Öncelikle belirtmek gerekir ki mezar anıtı çevresinde stratigrafinin ön planda olduğu bilimsel bir arkeolojik kazı yapılmadığı müddetçe yüzey araştırması ve

⁸⁹ Doğan, 2007a, 167. Bean, 1995, 40.

⁹⁰ Umar, 2001, 217. Doğan, 2007a, 168.

⁹¹ M. Umut Doğan, “Spil (Manisa) Dağı'nın Kuzey Yüzündeki Bir Grup Kaya Anıtı”, Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Sayı: 7, 2007, 75.

gözlemlerle bu anıtı kesin bir şekilde tarihlendirmek mümkün değildir. Yüzey araştırması sırasında gözlemlenen seramik parçalarının belirli bir tarih aralığını vermesi, anıtın da o tarih aralığında inşa edildiğini kanıtlamamakla birlikte yanıltıcı da olabilmektedir.

Bu mezar anıtı ile ilgili kesin olarak söylenebilecek tek yargı; mezarın Pausanias'ın bahsettiği Tantalos'un Mezarı olabileceğidir. Magnesia ad Sipylum kentinde doğmuş ve MS 110-180 yılları arasında yaşamış olan coğrafyacı Pausanias, MS 173'lerde yazdığı "Hellas'ın Tasviri" anlamına gelen *Perihegesistes Hellados* adlı eserinde, Tantalos'un mezarının burada olduğundan ve yakın çevresindeki Ana Tanrıça kabartması ve Pelops Tahtı gibi eserlerden de bahseder.⁹² Dolayısıyla bu mezar anıtının, Pausanias'ın bahsettiği mezar anıtı olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

Son olarak mezar anıtının, her ne kadar kesin bir yargıda bulunmak mümkün olmasa da, Hellenistik Dönem'den daha erken bir dönemde yapılmış olduğu düşünülebilir. Eğer Hellenistik dönemde inşa edilmiş bir anıt mezar olsaydı, bu bilgiyi Pausanias'ın aktarması gerektiğini düşünmekteyim. Pausanias Hellenistik Dönem'in sona ermesinden yaklaşık yüz elli yıl gibi bir süre sonra dünyaya gelmesine rağmen kendisi Magnesia ad Sipylum kentinde doğmuştur. Dolayısıyla yaşadığı kentin tarihi hakkında da bilgi sahibi olmalıdır. Pausanias Hellenistik Dönem'de yaşamış olmasa da Magnesia ad Sipylum kenti Hellenistik Dönem'de de varolmuştur. Kentle ilgili bilgiler de sonraki kuşaklara aktarılmış olmalıdır.

2. Pelops Tahtı

Pelops Tahtı; Tantalos'un mezarı ile Akpınar Kaya Anıtı arasına denk gelen ve oviden yaklaşık olarak 300 m. yükseklikte bulunan, doğal teraslar üzerine kurulmuş eski bir yerleşim alanının en yüksek seviyesinde yer almaktadır.⁹³ Yerleşim, birkaç adet sarnıç, ev temeli çukurları ve olasılıkla ahşap hatılların yerleştirildiği deliklerden oluşmaktadır. Buradaki evler ahşap ya da kerpiç malzeme kullanılarak inşa edilmiş olabilir.⁹⁴

⁹² Paus. 2.22.3 (Eserde verilen bilgilere 3. bölümde daha detaylı olarak değinilecektir.)

⁹³ Doğan, 2007a, 169.

⁹⁴ Bean, 1995, 42.

Sözü edilen yerleşim alanının en üst noktasında bulunan bir kireç taşı kaya, koltuğa benzer bir şekilde oyulmuştur. Yaklaşık olarak 1,60 m. x 1,20 m. x 1,05 ölçülerindeki oyuk, eğimli şekilde oyulmuş iki yanlık, bir arkalık ve tabandan oluşmaktadır. Oyuğun yanlıklarının birinde küçük bir niş de bulunmaktadır. Ayrıca arkalığın altında yaklaşık 10 cm çapında bir delik bulunmaktadır.⁹⁵

Levha 12: Pelops Tahtı.

Pausanias'ın Pelops Tahtı olarak sözünü ettiği yapı bu olmalıdır. Pausanias, bu anıttan bahsederken Ana Tanrıça Kabartması ve Tantalos'un Mezarı ile birlikte ele almıştır. Dolayısıyla birbirine yakın konumlardaki bu üç yapı da Pausanias'ın söyledikleri ile örtüşmektedir. Ancak bu eserlerin asıl işlevleri Pausanias'ın düşündüğünden farklı olmalıdır. Neticede kendi yaşadığı dönemden önce inşa edilmiş bu eserleri; dönemin şartlarıyla, kültürel yapısıyla ve efsaneleriyle yorumluyor olabilir.

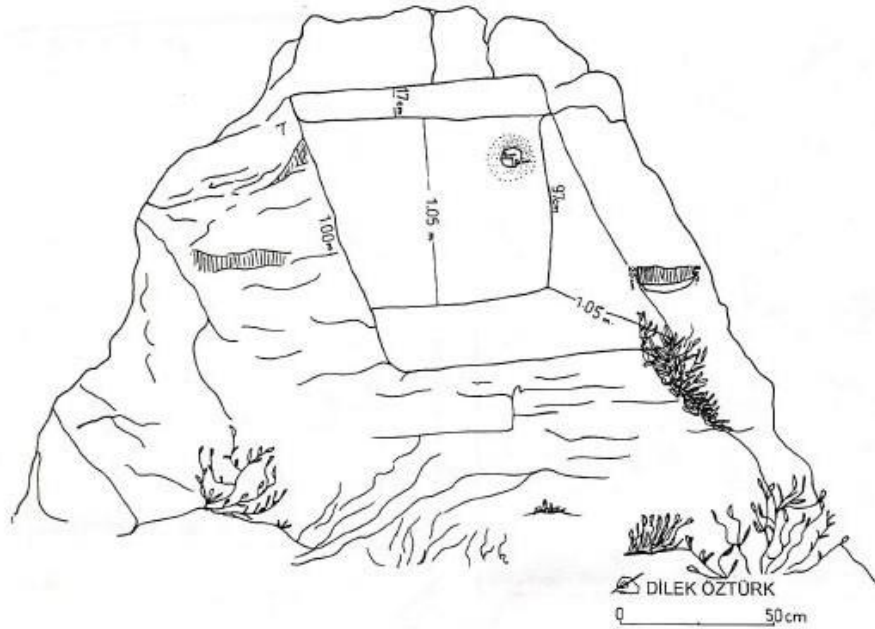
Pelops Tahtı olarak anılan eserin asıl işlevi ve tarihlemesi konusunda birçok farklı fikir ortaya atılmıştır. Ancak genel kabul gören kanı; bu eserin bir tahttan ziyade bir sunak vazifesi gördüğünü ve etrafındaki yapıların da bir tapınım alanını

⁹⁵ Doğan, 2007a, 170.

oluşturduğu yönündedir.⁹⁶ Bazı araştırmacılar burayı Phryg'deki benzerleri ile kıyaslayarak bir Phryg eseri olduğunu ileri sürer. Bazı araştırmacılar da taş işçiliğinin benzemesinden ötürü Lydia eseri olduğunu iddia ederler. Ayrıca bunların dışında yerleşim alanının yüzeyinde Hellenistik Dönem öncesine ait çanak çömlek parçalarına rastlanmamasından ötürü Hellenistik Dönem'e tarihleyenler de vardır.⁹⁷

Tantalos'un Mezarı'nın tarihlenememe sebebi Pelops tahtı için de geçerlidir. Burada da sistemli bir kazı çalışması yürütülmediği için tarihlendirme yapmak yanıltıcı olacaktır. Yerleşim alanında tespit edilen Hellenistik ve Roma dönemlerine ait seramik parçaları, bu alanın o dönemlerde kullanıldığına işaret edebilir. Ancak o dönemler içerisinde inşa edildiğini göstermez.

Düşünceme göre Pausanias, sözü geçen kaya oyuntusunun asıl işlevinin ne olduğunu tam olarak tanımlayamadığı için, onun kendi efsanelerinde yer alan Pelops'un Tahtı olabileceğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla sunak olma ihtimali yüksek olan bu yapının ve çevresindeki yapıların, net bir tarih belirtilemese de, Hellenistik Dönem'den daha erken bir dönemde inşa edildiği söylenebilir. Bu değerlendirmeyi yaparken Akpınar Kaya Anıtı'nı ve Tantalos'un Mezarı'nı bu alandan ayrı düşünmemek gerekir.

Levha 13: Pelops Tahtı Çizimi.

⁹⁶ Bean, 1995, 42.

⁹⁷ Doğan, 2007a, 171.

3. Hamamtepe Tümülüsü

Manisa ilinin batısında, Spil Dağı'nın kuzey eteklerinde bulunan Kayapınar Mahallesi'nin yaklaşık 1,5 km kadar güneydoğusunda "Hamamtepe" olarak adlandırılan kireçtaşından doğal bir yükselti bulunmaktadır. Bu tepe üzerinde yer alan Hamamtepe Tümülüsü de adını buradan almaktadır. Hamamtepe Tümülüsü'nde 1991 yılında Manisa Müzesi adına Rafet Dinç ve Mehmet Önder tarafından kurtarma kazısı yapılmıştır.⁹⁸

Tepenin kuzey yamacına inşa edilen tümülüs yaklaşık 100 m. çapında ve 15 m. yüksekliğindedir. Tümülüs; sundurma, uzun bir dromos ve mezar odasından oluşmaktadır. Tümülüs'ün çevresi kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Duvarları kaba bir işçilikle, taşları şekillendirmeden inşa edilen dromos, 10 m. uzunluğunda, 1 m. genişliğinde ve yaklaşık 2,10 m. yüksekliğindedir. Girişi kuzeye bakan dromosun güney ucunda mezar odasına geçilen bir sundurma bulunmaktadır. Sundurmanın ölçüleri yaklaşık 1,01 m. x 1,06 m. şeklindedir. Ancak kaçak kazılar yüzünden sundurma aşırı derecede tahrip edildiğinden, hakkında detaylı bilgi vermek pek mümkün değildir.

Sundurmadan mezar odasına bir eşikle giriş yapılmaktadır. Mezar odasının büyük bir kısmında tahrip dolgusu bulunmaktadır. Bu sebeple mezar odasının mimarîsi hakkında detaylı bilgilere ulaşılamamıştır. Mezar odasının doğu - batı doğrultusunda genişliği 2,60 m. kuzey - güney yönündeki uzunluğu ise 2,07 m. ölçülerinde olduğu tahmin edilmektedir. Mezar odasının taban döşemesinde büyük dikdörtgen bloklar kullanılmıştır.

Burada yapılan kurtarma kazılar sırasında özellikle dromosun içinde bir takım seramik parçalarına da rastlanmıştır. Genelde boya bezemeli ve bantlı kâse parçaları, mermer taklidi boyalı lydion parçaları ve firnisli skyphos parçaları tespit edilmiştir.

Mezarın tarihlendirilmesi konusunda hem mimarî yapısından hem de seramik parçalarından yararlanılmıştır. Tümülüsün mimarîsi Lydia tümülüsleri ile benzerlik göstermektedir. Ancak Lydia tümülüsleri içerisinde en uzun dromosa sahip olduğu söylenmektedir. Tespit edilen seramik parçalarının da Lydia'yı işaret etmesi

⁹⁸ Rafet Dinç ve Mehmet Önder, "Kayapınarı-Hamamtepe Tümülüsü Kurtarma Kazısı", **III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, Ankara, 1993.

sonucunda tümülüsün, yaklaşık olarak MÖ 6. yüzyıla tarihlendirilebileceği düşünülmektedir.⁹⁹

4. Yukarı Çobanisa Kaya Mezarı

Manisa ilinin Yukarı Çobanisa Mahallesi'nin yaklaşık olarak güney batısına doğru bir tepe yükselmektedir. Bu tepenin batı yamacında tespit edilen bu mezar, kireçtaşı kayaya oyularak inşa edilmiştir.

Kayalığın yanları, cephe kısmı ve tabanı oyularak düzleştirilmiştir. Cephe duvarına küçük bir giriş açılmıştır. Bu girişin üzerine de bir alınlık oyularak anıtsal bir görünüm kazandırılmıştır. Giriş kısmından sonra bir de mezar odası bulunmaktadır.

Hakkında pek fazla bilgi bulunmayan ve çevresinde herhangi bir kazı çalışması yapılmayan Yukarı Çobanisa Kaya Mezarı, yapısı itibariyle bölgede çalışma yapan araştırmacılar tarafından Lydia dönemine tarihlendirilmiştir.¹⁰⁰

Levha 14: Yukarı Çobanisa Kaya Mezarı.

⁹⁹ Dinç ve Önder, 1993, 31-39.

¹⁰⁰ Dilek Öztürk, **Manisa (Spil Dağı) Yüzey Araştırması**, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), İzmir, 1997, 98.

5. oban Dede Tümülüsü

Yukarı Çobanisa mevkiinde tarım arazilerinin bulunduğu alanda yapay bir tepe yükselmektedir. Spil Dağı'nın kuzeydoğu eteklerinde, dağın ovayla buluştuğu noktada bulunmaktadır.

Tümülüs olduğu dşnlen bu tepenin üzerinde bir mezar bulunmaktadır. Bölge halkı bu mezarın bir yatr olduğunu düşünerek mezara Çobanisa Dedesi adını vermişlerdir. Ancak burada yaşayan insanlarla konuştuğumda; mezarın aslında kutsal bir kişiye ait olmadığını, burada bir çiftlik ağasının yanında çalışan biri olduğunu ve ağanın kendisini çok sevdiği için böyle bir noktaya bir mezar yaptırdığını söyleyenler de olmuştur.

Tümülüsün çeşitli yerlerinde kaçak kazı çukurları bulunmaktadır. Burada alışma yapılmadığı için tarihlendirme yapmak oldukça zordur. Ancak Lydia dönemine ait olabileceği düşünülebilir.

Levha 15: oban Dede Tümülüsü'nn Güneydoğu'dan Görünümü.

6. Yüzey Araştırmaları Sırasında Gözlemlenen Buluntular

Yapılan araştırmalardan tespit edildiği üzere Magnesia ad Sipylum kenti, Manisa ilinin güneyinde, Spil Dağı'nın kuzey yamacında bulunan ve Topkale olarak bilinen mevkide yer almaktadır. Bu bölgede Bizans veya Osmanlı dönemlerine tarihlenen tonozlu yapılar ve sur duvarları gibi geç dönem yapılarına belirgin bir şekilde rastlanır. Ancak daha erken dönem yapılarına rastlamak biraz zordur. Bunun sebebi de erken dönem yapılarına ait unsurların geç dönem yapılarında devşirme malzeme olarak kullanılmış olmasıdır.

Bölge ile ilgili çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Umut Doğan 2007 yılında yaptığı gezi ve gözlemler sonucunda hazırladığı yüksek lisans tezinde bölgede bulunan erken dönem eserleri hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. Ayrıca onun dışında Anıl Yılmaz 2013 yılında gerçekleştirdiği ve benim de ekibine dâhil olduğum “Manisa Kalesi Yüzey Araştırması Projesi” kapsamında bu bölgede bulunan erken dönem buluntuları hakkında değerli fikirler ortaya koymuştur. Arkeolojik buluntuların detayına girmeden önce kısaca Magnesia kenti ve adı hakkında bilgi vermek isterim.

Magnesia ad Sipylum kentinin Hellenistik Dönem'de mi yoksa daha erken mi kurulduğu sorusu hâlâ netlik kazanmamıştır. Ancak Plinius'un söylediğine göre; Magnesia ad Sipylum kenti daha önceleri Tantalıs adını taşımaktaydı ve Maionia'nın başkenti olarak bilinmekteydi.¹⁰¹ Spil Dağı eteklerinde kurulmuş olan Magnesia kentinin Sipylos Magnesiası olarak anılması, Magnesia ad Meandrum gibi diğer adaşlarıyla karıştırılmaması içindir.¹⁰² Birden fazla şehirde kullanılan bu Magnesia ismi de ortak bir efsaneden; Çoban Magnes efsanesinden gelmektedir. Anlatıya göre Magnes, İda Dağı'nda sürüsünü otlatırken ayağındaki sandaletin çivisi ve elindeki sopanın ucu bir taşa takılıyor. Bu taş, demir gibi metalleri kendine çeken *magnet* (manyetit ?) olarak adlandırıyor. Bu taşın eril ve dişil yapıda farklı özellikleri olduğundan ve doğada farklı renklerde ve özelliklerde bulunabildiğinden bahsedilmektedir. Hatta Küçük Asia'da bulunan manyetitin beyaz renkte olduğu, demir çekme özelliğinin de bulunmadığı ve ponza taşına benzediği söylenmektedir.¹⁰³ Bu taş genelde Magnetler olarak bilinen halkla ilişkilendirmektedir. Magnetler'in asıl

¹⁰¹ Plin. *HN*, V.116.-117.

¹⁰² Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası I*, Ankara, 2007, 185.

¹⁰³ Plin. *HN*, V.125.-128.

kökeni Thessalia'da bulunan Magnesia olarak bilinmektedir. Magnesia ad Sipylum ve Magnesia ad Meandrum kentlerinin de onlar tarafından kurulduğu söylenmektedir.

Yeniden arkeolojik materyale dönecek olursak; bölgede yapılan sözünü ettiğim çalışmalara kadar, kentin tarihi Hellenistik Dönem'e kadar çekilmekteydi. Hellenistik Dönem öncesi tarihi hakkındaki bilgiler ise efsanelerden yararlanılarak aktarılmakta ve herhangi bir somut veri ortaya koyulmamaktaydı. Yapılan bu çalışmalar sayesinde Magnesia ad Sipylum kentinin tarihi daha erken dönemlere çekilebilmektedir.¹⁰⁴

Kentin tarihini daha erken dönemlere götürebileceği iddia edilen kanıtlardan biri, büyük boyutlu düzensiz taşlardan sıvasız olarak yapılmış poligonal duvarlardır. Bu duvarlar Bizans Dönemi'ne ait kale duvarlarının doğusunda ve batısında izlenirken, kuzey kısımda da bazı bölgelerde takip edilebilmektedir.¹⁰⁵

Söz konusu duvar yapıları özellikle Tunç ve Demir çağlardan itibaren Anadolu'da, Ege Adaları'nda ve günümüz kıta Yunanistanı'nda görülmeye başlanmıştır. Bu dönemlerde güvenlik ihtiyacının artması, savunma sistemlerinin de güçlendirilmesini sağlamış ve bununla birlikte poligonal duvarlar kullanılmaya başlanmıştır. Harçsız olarak inşa edilen bu duvarlarda oldukça büyük boyutlu taşlar kullanılmakta ve böylece eklem sayısı azaldığı için duvar daha dayanıklı bir hal almaktadır. Bu tarz duvarların Tunç Çağı'ndan başlayarak Hellenistik Dönem de dâhil olmak üzere çok geniş bir zaman diliminde görülüyor olması, Topkale'de tespit edilen duvar yapılarının tarihlendirilmesini sorunlu hâle getirmektedir.

---

¹⁰⁴ M. Umut Doğan, "Manisa İl Merkezinde Keşfedilen Polygonal Duvarların Sipylus Magnesia'sının Erken Dönemi ile İlişkisi", Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, Sayı: 7, 2007, 80.

¹⁰⁵ Ü. Melda Ermiş, Sema Gündüz Küskü, Anıl Yılmaz; "Erken Demir Çağı'ndan Orta Çağ'a Manisa Kalesi" Tüba-Ked, Sayı 14, 2016, 249.

Levha 16: Topkale Yamacı'nın Çeşitli Yerlerinde Bulunan Poligonal Duvarlar.

Bölgede yapılan çalışmalar sırasında, tarihlendirmeye yarayabilen bir başka unsur olan seramik parçalarına da rastlanmıştır. Ancak bu seramiklerin arasında Erken Demir Çağ'dan Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanan oldukça geniş bir zaman dilimine ait karışık parçalar bulunduğundan, kesin tarihlendirme yapmak oldukça zordur. Bölgede tespit edilen erken dönem seramik parçalarının arasında; MÖ 1. bin yılın ilk yarısına tarihlendirilen metal taklidi Lydia seramikleri ve gri hamurlu seramik parçaları, yine MÖ 1. bin yıla tarihlenen devetüyü astarlı ve kırmızı boyalı ya da bezemeli mallar bulunmaktadır.¹⁰⁶ Bunların dışında oldukça geniş bir zaman diliminde görülebilen gri seramikler de bulunmaktadır. Bu gri seramikler Erken Demir Çağ'dan Roma Dönemi'ne kadar görülebilmektedir. Bu sebeple de gri mallar üzerinden bir tarihlendirme önerisinde bulunmak oldukça zordur.

Bu kısıtlı verilerle araştırmacılar poligonal duvarların en erken Arkaik Dönem'de yapılmış olabileceğini, ancak elde edilen seramik parçaları ışığında da yerleşimin tarihinin Erken Demir Çağ'a kadar uzanabileceğini öne sürmüşlerdir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Doğan, 2007b, 86.

¹⁰⁷ Doğan, 2007b, 86. Ermiş vd., 2016, 249.

Ancak bölgede stratigrafinin rahatlıkla görülebildiği, sistemli bir kazı yapılmadığı sürece kesin tarihlendirme yapmak da mümkün olmayacaktır. Erken Demir Çağa gidebileceği önerisinde bulunan araştırmacılar da kanıt olarak poligonal duvarlar ve gri seramiği öne sürmektedirler. Ancak gri seramik de poligonal duvarlar da Erken Demir Çağ'dan başlayıp Roma Dönemi'ne kadar oldukça geniş bir zaman diliminde görülebilmektedir. Bu sebeple de yerleşimin tarihini Erken Demir Çağ'a götürebilmek sunulan verilerle ne yazık ki yanıltıcı olabilir.

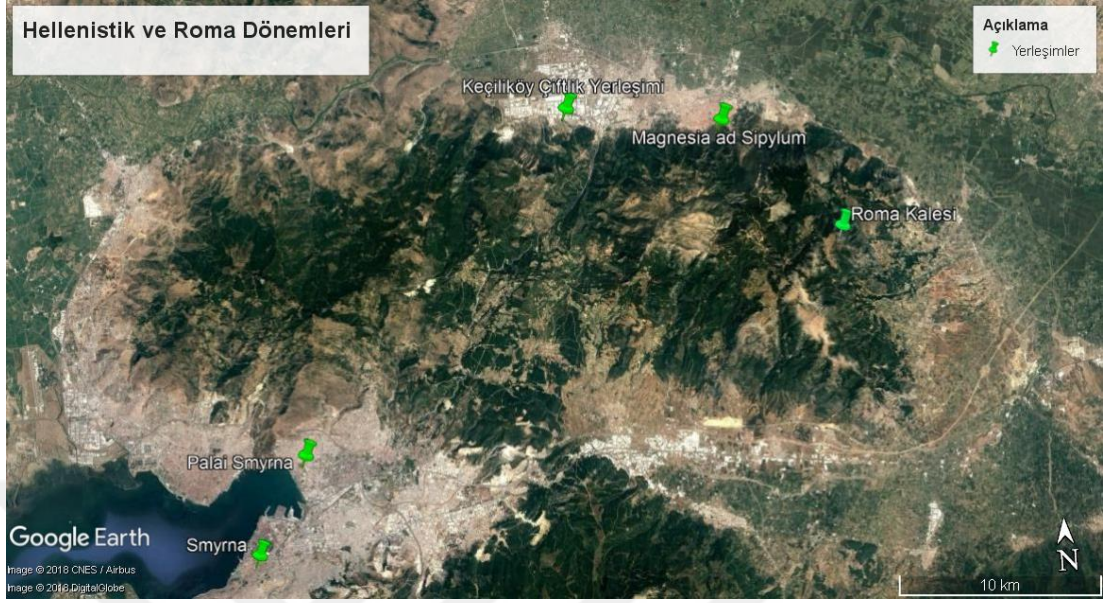

Levha 17: Topkale Yamacında Tespit Edilen Seramik Türleri.

C. Hellenistik Dönem Buluntuları

Bilindiği üzere Hellenistik Dönem MÖ 330-30 yılları arasına tarihlenmektedir. Makedonya kralı II. Philippos'un oğlu III. Aleksandros'un Persler'e karşı giriştiği seferlerle başlar. Aleksandros'un ölümünün ardından Diodokhlar Dönemi olarak bilinen, Aleksandros'un komutanlarının belirli bölgelerde kendi devletlerini kurmalarıyla devam eder. Roma'nın Aleksandros'un ardıllarının kurduğu bu devletlerin topraklarını ele geçirmesiyle de Hellenistik Dönem son bulur.

Spil Dağı ile ilgili Hellenistik Dönem buluntularını seramikler, heykeller, mimarî kalıntılar, yazıtlar ve sikkeler oluşturmaktadır.

Harita 5: Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi Yerleşimleri.

1. Epigrafik Bulgular

Arkeolojik veriler içerisinde epigrafik kayıtlar bölge ile ilgili birçok bilgi edinilebilmesi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Spil Dağı'nın kuzeyinde kurulmuş olan yerleşimler ile ilgili neredeyse en önemli diyebileceğimiz verilere de Smyrna kenti ile Magnesia ad Sipylum kenti arasında imzalan bir antlaşma metni sayesinde ulaşmaktayız.

Söz konusu metin, mermer bir blok üzerine kazınmıştır ve şu an Oxford'da Ashmolean Museum'da bulunmaktadır. Yazıtın MS 17. yüzyıl başlarında İzmir'de yapılan bir kazı sonucunda çıkarılıp götürüldüğü düşünülmektedir. Yazıtın ilk olarak Fabricius de Peiresc'in İzmir'deki temsilcisi olan Samson'un zimmetine geçirildiği bilinmektedir. Ancak Samson, kaçakçılıkla suçlanarak hapse atılmış ve dolayısıyla eseri götürmesine izin verilmemişti. Daha sonra bu yazıtı William Petty adında biri MS 1626 yılında Arundel Lord'u adına satın almış ve MS 1627 yılında da İngiltere'ye

götürmüştür. Yazıt, John Selden tarafından MS 1628 yılında ilk kez yayımlanmıştır.¹⁰⁸ Daha sonra bu yazıtın OGIS 229'da¹⁰⁹ da yayınlanmıştır.

Yazıt üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm; Magnesia ile Smyrna arasında yapılan antlaşmada Smyrna'nın aldığı kararları, ikinci bölüm; iki kent arasında yapılan antlaşmanın metnini, üçüncü bölüm ise; Smyrna'nın Eski Magnesia (Palaia-Magnesia) ile ilgili kararını içermektedir. Belge genel olarak Magnesialılar'ın Smyrna vatandaşlığına alınması ile ilgilidir ve Magnesia ve Smyrna arasında bir *sympoliteia* (συμπολιτεία) ittifakı söz konusudur.¹¹⁰

Konunun detaylarına girmeden önce *sympoliteia*dan bahsetmek faydalı olacaktır. Kelime olarak "ortak vatandaşlık" anlamına gelen *sympoliteia*, Hellen siyasi örgütlenmelerindeki bir tür ittifak antlaşması olarak bilinmektedir. Hellenistik Dönem'de bu antlaşma iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlki kıta Yunanistan'da genellikle kent devletlerinden oluşan federal yapılarda, paylaşılan siyasi kurumlar ve vatandaşlık için kullanılan şeklidir.¹¹¹ Buna örnek olarak Akhaia Birliği ve Aitolia Birliği gösterilebilir.¹¹² İkincisi ise, iki ya da daha fazla komşu kent devletinin siyasi birleşmesi olarak kullanılan şeklidir. İkincisinin sonucunda kent devletlerinden birinin yok olması söz konusu olabilir. Bu yok oluş isim olarak yok oluştur ve diğer kent devletine dâhil olması ile gerçekleşir. Bu genellikle Hellenistik Dönem'de Küçük Asya (*Asiae Minoris*) olarak bilinen, bugünkü Anadolu'da yaygın olarak görülmektedir.¹¹³ Magnesia ad Sipylum ve Smyrna kentleri arasındaki ittifak da buna örnek olarak gösterilebilir.

Antlaşmanın detaylarına girmeden önce tarihsel alt yapısı hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Bugünkü Batı Anadolu topraklarının bir kısmı Diodoklar dönemi'nde Seleukoslar'a aitti. MÖ 245 yılı dolaylarında Seleukoslar içerisinde taht mücadeleleri baş gösterdi. II. Seleukos Suriye'de Ptolemaioslar'a karşı savaşırken

---

¹⁰⁸ Cecil John Cadoux, **Ancient Smyrna A History of The City From The Earliest Times to 324 A.D.**, Oxford, 1938, 127.

¹⁰⁹ Wilhelmus Dittenberger (Editor), **Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae**, Volumen Prius, Leipzig, 1903, 365.

¹¹⁰ Getzel M. Cohen, **The Hellenistic Settlements In Europe, The Islands And Asia Minor**, Oxford, 1995, 216.

¹¹¹ Gary Reger, "Sympoliteiai in Hellenistic Asia Minor", Edited by Stephen Colvin, **The Greco-Roman East: Politics, Culture, Society**, Cambridge, 2004, 148.

¹¹² R. Malcolm Errington, **Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30**, Çeviren: Gülşah Günata, İstanbul, 2010, 21, 93.

¹¹³ Reger, 2004, 149.

Sardeis'te kardeşi Antiokhos Hierax, annesi Leodike'nin de desteğiyle isyan etti. Böylece II. Seleukhos ile Antiokhos Hierax arasında bir mücadele başlamış oldu. Bu mücadelede Magnesia ad Sipylum kenti Hierax'ın yanında yer alırken, Smyrna kenti ise II. Seleukhos'un yanında yer almıştır. II. Seleukhos Suriye'den dönerek Küçük Asya'daki bu karışıklığa son vermiştir. Bunun sonunda Magnesia ad Sipylum kenti de II. Seleukhos'a bağlılığını bildirmiştir.¹¹⁴ Çatışmanın detayları bilinmese de Seleukhoslar'ın Magnesia ad Sipylum kentine kendileriyle olan ittifaka geri döndükleri için hediye toprak verdikleri bilinmektedir. Ayrıca sözü geçen Magnesia ad Sipylum ve Smyrna kentleri arasındaki antlaşma sayesinde de çatışmanın sonrası hakkında bilgi sahibi olmaktayız.

Antlaşmanın detaylarına geçmeden önce Magnesia ad Sipylum'a bağlı üç yerleşimden söz edildiğini belirtmek gerekir. Birisi olasılıkla sivillerin yaşadığı asıl kent, ikincisi kentin dışında bulunan garnizon ve son olarak da Palaia-Magnesia olarak anılan ve içerisinde Pers ve Makedon askerlerinin yaşadığı Eski Magnesia yerleşimi. Antlaşmanın içerisinde bu üç yerleşimden de ayrı ayrı söz edilmektedir. Kafa karışıklığı olmaması açısından da antlaşmanın detaylarına girmeden önce belirtmek daha faydalı olacaktır.

Söz konusu çatışmadan sonra Smyrna kenti, Dionytas oğlu Dionysos'u, hem dostluk teklif etmek hem de Seleukhoslar'a bağlılıklarının teyidini sağlamak amacıyla Magnesia ad Sipylum kentine ve dışındaki garnizon yerleşimine göndermiştir. Magnesia ad Sipylum kenti, Smyrna kentine bağlanmayı içeren bu teklifi kabul etti. Bağımsızlıklarının sonu olan bu antlaşmayı kabul etmelerinin asıl nedeni bilinmese de, çevrelerinde ittifak yapabilecekleri kimse kalmaması ve Seleukhoslar'ın bölgede güçlü olması neden olarak gösterilebilir.¹¹⁵

Antlaşma taslağının hazırlanması için Magnesia ad Sipylum kenti de temsilciler atadı. İki temsilci dışarıdaki garnizon için, iki temsilci de kent içerisinde yaşayanlar için olmak üzere toplamda dört temsilci atandı. Kent dışındaki garnizonun temsilcileri Damon ve Apolloniketes, kentin temsilcileri ise, Potamon ve Hierokles adında kimselerdi. İki kentin temsilcileri tarafından, Smyrna ve Magnesia ad

---

¹¹⁴ Akşit, 1983, 64.

¹¹⁵ Cadoux, 1938, 118.

Sipylum’u ortak bir hukuk altında birleştiren antlaşmanın taslağı hazırlandı.¹¹⁶ İki kent tarafından da onaylanan antlaşma metninin içeriği ise şöyleydi;

“Magnesia ad Sipylum vatandaşlarının Smyrna vatandaşı olması sağlanacak. Kent içerisindeki siviller, askerî birlikler ve kent dışındaki garnizonda yaşayanlar da bu vatandaşlığa dâhil edilecek. Böylece Magnesia ad Sipylum kentinin Seleukhoslar’a tam bağlılığı sağlanmış olacak. Magnesialılar, Smyrna kenti yasalarına tâbi olacak, onlar kimi dost sayıyorlarsa onlarla dost, kimi düşman olarak görüyorlarsa onlarla da düşman olacaklar. Ayrıca Magnesialılar Smyrnalılar’a, Smyrnalılar da Magnesialılar’a karşı ant verecekler. Ant metni de antlaşmanın içerisinde yer alacaktı. Antlar verildikten sonra, iki kent arasında savaş zamanında karşılıklı yapılmış olan tüm suçlamalar düşmüş sayılacak. Magnesia ad Sipylum kenti askerî birliklerinin yazmanları, hem kent içerisinde hem de kent dışındaki garnizonda bulunan piyadelerin ve süvarilerin eksiksiz listelerini Smyrna halk meclisinin yazmanlarına teslim edecekler. Listelerin eksiksiz ve doğru yazıldığı konusunda Ana Tanrıça tapınağında yemin edilecek. Smyrna vatandaşlığına geçen Magnesialılar kura yoluyla Smyrna’daki boylara dağıtılacak ve Smyrna halkının sahip olduğu tüm haklara sahip olacaklar. Magnesia ad Sipylum kentinde, Smyrna kentinin parası geçerli sayılacak. Magnesia’dan Smyrna’ya taşınmayı tercih edenlere barınabilmeleri için geçici yataklı konutlar sağlanacak ve bu konutların sayısı da Smyrna halk meclisi tarafından belirlenecektir.”¹¹⁷

Metnin içeriğine bakıldığında Magnesia ad Sipylum kentinin, bağımsızlığın göstergeleri olan; kendi yasalarına sahip olma, sikke basma, askerî gücünü çevreden gizleme gibi özelliklerin tamamını kaybettiği açık bir şekilde görülmektedir. Magnesia ad Sipylum bu antlaşmayla beraber artık Smyrna toprağı sayılabilir. Elindeki asker sayısını Smyrna kentine bildirmiş, Smyrna böylece kendini güvenceye alırken, Magnesia da artık tamamen Smyrna’ya tâbi olduğunu göstermiştir. Magnesia ad Sipylum kendi yasalarından vazgeçip Smyrna yasalarına uymayı kabul etmiş, Smyrna parasını kabul ederek de tamamen bağımsızlığını Smyrna kentine bırakmıştır.

---

¹¹⁶ Cadoux, 1938, 119.

¹¹⁷ Cadoux, 1938, 120-121.

Burada ilginç olan bir madde de Smyrnalılar'ın kentlerine göçen Magnesialılar'a barınaklar sağlayacaklarının belirtildiği maddedir. Burada sadece Smyrna'ya yapılacak göçten bahsedilmiştir. Smyrna'dan Magnesia'ya yerleşebilecek insanlardan söz edilmemiştir. Bu da Smyrna'nın Magnesia'ya kıyasla göç alabilecek kadar cazip bir yer olduğunu göstermektedir. Olasılıkla Magnesia ad Sipyllum kenti birçok yönden önemini kaybetmiş olmalıdır ki, oradan Smyrna'ya göç ihtimal dâhilinde görülmüş ve böyle bir madde eklenmiştir. Ancak yine de Smyrna'nın barınakları sayısını halk meclisi kararıyla sınırlaması, göçü kontrol altında tutmak istediğini göstermektedir. Olasılıkla Smyrna burada faydacı bir politika izlemektedir.

Her ne kadar burada göçten söz etsek de, Magnesia'dan Smyrna'ya yerleşenleri göçmen olarak değerlendirmemek gerekir. Kente gelenlere barınaklar sağlanması bir göçmen politikası algısı oluşturuyor olabilir. Ancak “göçmen” bir ülkeden başka bir ülkeye göç eden kimseye ya da topluluğa verilen addır.¹¹⁸ Burada iki ülke arasındaki bir göçten söz etmek mümkün değildir. Magnesia ad Sipyllum, Smyrna'ya bağlanmıştır ve buradaki insanlar da Smyrna vatandaşı sayılmıştır. Ayrıca Magnesialılar halk meclisinde söz sahibi olmak da dâhil Smyrna'da yaşayan vatandaşlarla aynı haklara sahiptirler. Bu sebeple de bu olay, aynı devlet toprakları içerisinde bir taşınma olarak görülebilir. Smyrna yaptığı sınırlamayla muhtemelen seçici davranmış ve fayda sağlayabileceği vatandaşların kente taşınmasına izin vermiştir. Bu seçime yönelik herhangi bir ifade (yönetici kesim, meslek grupları, askerler gibi) bulunmasa da, verilecek barınakların sınırlı olması, belirli grupların taşınmasına izin verilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Daha önce bu antlaşmanın sağlanabilmesi için karşılıklı yeminler edileceğinden söz etmiştik. Magnesia ad Sipyllum'da kalan ve artık Smyrna vatandaşı sayılan insanların etmesi istenen yemin metni şu şekildedir;

“Zeus, Rhea, Helios, Ares, Athena Areia, Tauropulos, Sipyloslu Ana, Pandoi'de tapınan Apollon, bütün diğer tanrılar ve tanrıçalar, Kral Seleukhos'un bahtı üzerine yemin ederim ki Smyrnalılar ile yapmış olduğum antlaşmalara uyacağım. Kral Seleukhos'a ve Smyrna kentine sadakatimi sürdüreceğim. Kral Seleukhos'tan alacaklarımı sadakatle koruyacağım ve gerektiğinde emanetlerini ona geri vereceğim. Antlaşmada yazılı olanları asla

¹¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: TDK Büyük Türkçe Sözlük.

çığnemeyeceğim ya da çarpıtıp kötüye kullanmayacağım. Smyrna kenti vatandaşı olarak Smyrnalılar'ın yasalarına ve halk meclisinin kararlarına uyacağım ve hiçbir şekilde karşı bir taraf tutmayacağım. Smyrna halkına Kral Seleukhos tarafından tanınmış olan bağımsızlığın korunmasına katkıda bulunacağım. Bunlardan herhangi birini çığnemeyeceğim ve başkasının çığnemesine engel olacağım. Herhangi birinin Smyrna kentine ya da arazisine karşı bir takım hareketler içinde olduğunu, halk yönetimi ilkesini yahut vatandaşlar arası eşitlik ilkesini çığnediğini fark edersem, durumu Smyrna halk meclisine bildireceğim. Eğer içtenlikle ant içiyorsam iyilik benimle olsun ama eğer yeminime sadık kalmazsam hem bana hem de neslime felaketler gelsin.”¹¹⁹

Bu metinde dikkati çeken bir durum söz konusudur. Yeminin başında anılan Hellen tanrılarının yanında bir de *Sipyloslu Ana*'dan söz edilmektedir. Bu da Magnesia ad Sipyllum'da Ana Tanrıça tapınınının varlığını kanıtlar niteliktedir. Hellenistik Dönem'den çok daha önce yapıldığı tahmin edilen Akpınar Kaya Anıtı olasılıkla Hellenistik Dönem'de *Mater Sipylyene* ya da Türkçesi ile *Sipyloslu Ana* olarak saygı görmüştür. Bir önceki metinde de Ana Tanrıça tapınağında yemin edilmesinden bahsedilmiştir. Bu tapınak da Akpınar Kaya Anıtı'nın yakınlarındaki, Pelops Tahtı olarak bilinen yapının bulunduğu yerleşimde yer alıyor olmalıdır. Her ne kadar buranın Arkaik Dönem'den kalma bir yerleşim olabileceğini düşünsem de, Hellenistik Dönem'de de Ana Tanrıça tapınım alanı olarak kullanım gördüğü düşünülebilir. Yine de bu bölgede kapsamlı kazı çalışmaları yapılana kadar, kesin yargılardan kaçınmak gerektiğini belirtip, yalnızca önerilerde bulunmakla yetineceğim.

Magnesialılar'ın ettiği bu yemin karşısında Smyrnalılar'ın da ettikleri bir yemin mevcuttur. Antlaşmada da yer alan bu yemin metni ise şu şekildedir;

“Zeus, Rhea, helios, Ares, Athena Areia, Tauropulos, Sipyloslu Ana, Aphrodite Stratonikis, bütün diğer tanrılar ve tanrıçalar üzerine ant içerim ki, Magnesia'da yaşayan tüm unsurlarla yapılan antlaşmalara her zaman uyacağım. O antlaşmalarda yazılı olanları çarpıtıp kötüye kullanmayacağım. Hem Kral Seleukhos'a karşı hem de Magnesia'da bulunaun tüm unsurlara karşı iyi niyetli olacağım. Onlara ve onların soyundan gelenlere Smyrna kenti

---

¹¹⁹ Cadoux, 1938, 122.

vatandaşlarına nasıl davranıyorsam öyle davranacağım. Onların Smyrna kenti vatandaşları arasındaki boylara kura ile dağıtılmasından sonra katıldıkları boyları kabul edeceğim. Onlardan hiçbirine karşı haksızlık etmeyeceğim ve başkalarının etmesine de engel olacağım. Herhangi birinin onlara ya da onların soyundan gelenlere ya da mallarına karşı bir kötülük tasarladığını farkedersen bunu onlara elimden geldiğince çabuk bir biçimde bildireceğim. Onların kent yönetici kuruluna ve halk meclisine katılmaları konusunda kendilerine yardımcı olacağım. Eğer yeminime içtenlikle sadık kalırsam iyilik benimle olsun, eğer yeminime sadık kalmazsam benim ve neslimin başı felaketlerden kurtulmasın.”¹²⁰

Smyrnalıların’ın ettiği yemin metninde de görüldüğü üzere, Smyrna kenti Magnesialılar’ı tamamen Smyrna vatandaşı saymakta ve Smyrna’ya yerleşmeyi tercih edenleri ise göçmen olarak değil, tamamen kendi vatandaşı olarak görmektedir. Smyrna halkı tarafından da aralarına katılan Magnesialılar’ın vatandaşları olarak görülmeleri için Smyrna halkına bu yemin ettirilmiştir.

Söz konusu yeminler, antlaşma gereği, temsilciler görevlendirilerek her iki kentte de yaşayan bireylere tek tek ettirilecekti. Bunun için her iki kentte de sokağa çıkma yasağı uygulanacak ve Smyrna temsilcileri Magnesialılar’ın, Magnesia temsilcileri de Smyrnalıların’ın bu yemini ettiklerinden emin olacaktı. Daha sonra her iki kent de bu antlaşma metinlerini mermer bir levha üzerine kazıyacak ve belirlenen yerlere koyacaktı. Buna göre; Smyrnalıların’ın bu levhaları Smyrna’daki, Aphrodite Stratonikis Tapınağı ile Magnesia ad Meandrum’daki Artemis Leukophryene Tapınağı’na koymaları istenirken, Magnesia ad Sipylumlular’ın da aynı yazıtı taşıyan levhaları agorada bulunan Dionysos sunağı ile kralların heykellerinin yanı başına ve Pandoi’de ve Gyneion’da bulunan Apollon tapınaklarına koymaları istenmiştir. Halka göz önünde duyurma amacıyla yapılan bu etkinliğin dışında her iki taraf da antlaşma metinlerini mühürleyerek kendi arşivlerine koyacaklardı.¹²¹

Bir *sympolitea* ittifakı sayılan bu antlaşmadan sonra Smyrna kenti yönetici meclisi bir karar daha aldı. Antlaşmanın içerisinde Palaia-Magnesia (Eski Magnesia) yer almamaktaydı ve belli ki Smyrna burayı bir tehdit unsuru olarak görmekteydi. Bu

---

¹²⁰ Cadoux, 1938, 123.

¹²¹ Cadoux, 1938, 123-124.

sebeple Palaia-Magnesia'nın da Smyrna'ya teslim edilmesini istedi. Spil Dağı yamacında ve kentin ilk akropolü olarak bilinen alanda bulunan Palaia-Magnesia'da Timon adındaki birinin komutasında bulunan bir Makedon piyade birliği ve bir grup Pers askeri bulunmaktaydı. Smyrna, Menekles adlı bir komutan ve birliğini buraya yollayarak antlaşma sağladı ve böylece Palaia-Magnesia da Smyrna topraklarına dâhil oldu. Palaia-Magnesia'da yaşayanlar da artık Smyrna vatandaşı sayılacaklardı.¹²²

Smyrna ve Magnesia arasındaki bu ittifak çok uzun sürmedi. MÖ 220 yılına gelindiğinde Smyrna, bölgede gücünü yitiren Seleukhoslar'a karşı, söz sahibi olmaya başlayan Pergamon'un yanında yer alarak dönemin Seleukhos kralı III. Antiokhos'a karşı bir direniş sergilemiştir. Bu durumda Magnesia ad Sipylum'un nasıl bir tavır sergilediği bilinmemektedir. Kesin olarak Magnesia ad Sipylum'un Seleukhoslar'dan ayrıldığı bilinen tarih MÖ 190'dır. Bu tarihte Seleukhos kralı III. Antiokhos'un ordusu, Lucius Cornelius Scipio ve Publius Cornelius Scipio komutasındaki Roma ordusuna ve Pergamon kralı II. Eumenes'in ordusuna karşı savaşmıştır. Magnesia Savaşı olarak bilinen bu savaşı, Seleukhoslar kaybetmiş ve Batı Anadolu'dan çekilmek durumunda kalmışlardır. Roma, bu toprakları Pergamon Krallığı'na bırakmıştır.¹²³ Bir sonraki bölümde sözü geçecek olan MÖ 2. yüzyıla ait Magnesia ad Sipylum sikkeleri, bu kentin bağımsız olarak varlığını sürdürdüğüne delil gösterilebilir.¹²⁴

---

¹²² Cadoux, 1938, 125.

¹²³ David Magie, *Roman Rule in Asia Minor to End of the Third Century After Christ Volume I*, Princeton University Press, New Jersey, 1950, 108.

¹²⁴ BMC *Lydia*, xix.

Levha 18: Smyrna ve Magnesia ad Sipylum Arasındaki Sympolitea İttifak Metninin Yer Aldığı Yazıt.

Şimdiye kadar tespit edilen Hellenistik Dönem'e tarihlenen epigrafik buluntuların, verdiği bilgiler açısından, en önemlisi bu Smyrna ve Magnesia ad Sipylum kentleri arasındaki *sympolitea* ittifakını anlatan yazıttır. Bunun dışında Spil

Dağı'nın çeşitli noktalarında ve çevresinde (Sultan Yaylası, Manisa Merkez, Akpınar Kaya Anıtı'nın doğusu gibi) birçok mezar yazıtı tespit edilmiştir. Hatta bunlardan bazıları geç dönem mimarî yapılarının duvarlarında (Hacı Hüsrev Camii gibi) devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Ancak bu mezar taşlarına burada detaylı olarak değinilmeyecektir.¹²⁵

Bölgede Hasan Malay'ın yaptığı yüzey araştırmaları sırasında bazı yazıtlar tespit edilmiştir. Bunlardan biri 1994 yılında yapılan yüzey araştırması sırasında tespit edilen ve üzerinde yazı olan bir mimarî yapı parçasıdır. Boyutları 26 cm x 74 cm x 42 cm ölçülerinde olan bu parça, olasılıkla bir mermer bloğun ya da arşitravin parçasıdır. Geç Hellenistik Dönem'e tarihlenen yazıtta yalnızca ΠΑΝΑ[- yazmaktadır. Yazıtın sol tarafı boş olduğundan, bu kısmı tamamlayarak anlamlı bir bütün oluşturabilecek birçok harf olasılığı vardır. Bu sebeple yazıtın içeriği tam olarak netleştirilememektedir.

Fakat Malay'ın bu konuda bazı okuma önerileri mevcuttur. Bunlardan bazılarını örnek olarak verecek olursak; bir tanesi yazının bu kısmının yazıtın başlangıcı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Eğer bu kelimeyi yazıtın başlangıcı olarak kabul edersek, πανδ[οκειον] ya da πανδ[οχειον] şeklinde okunması gerektiği önerilmektedir. Böyle okunduğu takdirde bu bloğun bir "iç" bölüme ait olduğu düşünülebilir. Diğer bir öneri ise, bloğun bir tanrıya adanmış yapıya ya da bir kuruma ait olabileceği düşüncesiyle ortaya atılmıştır. O zaman da bu yazı bir başlık ya da başlangıç konumunda olacaktır ve πανδημος (bütün insanların) şeklinde okunabileceği önerilmiştir. Son olarak [Ἀπόλλωνι] Πανδ[ηνω] ya da [Ἀπόλλωνι ἐν] Πάνδ[οις] şeklinde okuma önerileri de mevcuttur. Magnesia ad Sipylum'un kuzeyine konumlandırılan bir yer olan Panda ile özdeşleştirilen ve Plinius tarafından *Panteenses*¹²⁶ olarak verilen bu yer ile ilişkilendirilebileceği de iddia edilmiştir. Böyle düşünüldüğünde bu yazıtın bir inşaat kaydı olabileceği öne sürülen bir başka okuma önerisidir.¹²⁷

¹²⁵ Spil Dağı ve çevresinde tespit edilen mezar taşları hakkında detaylı bilgi için bakınız; TAM V, 2, 1370-1394.

¹²⁶ Plin. *HN*. V. 127.

¹²⁷ Hasan Malay, *Researches in Lydia, Mysia and Aiolis*, Wien, 1999, 69.

Levha 19: Geç Hellenistik Dönem'e Tarihlenen Yazıt.

1994 yılında yapılan aynı yüzey araştırması sırasında yine mimarî bir yapının parçası olduğu düşünülen 40 cm x 52 cm x 40 cm ölçülerinde bir yazıt daha tespit edilmiştir. Yazıtın üzerinde **PXIEP** harflerinin olduğu gözlemlenmektedir. Yazıt çok belirgin özellikler arz etmediğinden kesin olarak tarihlendirmesi yapılamamaktadır.¹²⁸

Levha 20: Kesin Olarak Tarihlenemeyen, Mimarî Yapı Parçası ve Yazıt.

2. Nümizmatik Bulgular

Magnesia ad Sipylum kentine ait ilk sikkeler MÖ 190 yılındaki Magnesia Savaşı'ndan sonra karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi de kentin daha önce Smyrna kentine bağlı olması sebebiyle, Smyrna sikkesi kullanıyor olmasıdır. Smyrna sikkelerinin de birkaç küçük bronz örneği bulunmaktadır. Bu dönemde gümüş

¹²⁸ Malay, 1999, 69.

sikkelerin krala ait olduğu bilinmektedir.¹²⁹ Fakat Magnesia Savaşı'ndan sonra Magnesia ad Sipylum kenti Pergamon hâkimiyetine girince, ilk kez üzerinde çeşitli monogramların yer aldığı sikkeler basmaya başlamıştır. Bu sikkelerin bakır sikkeler olduğu bilinmektedir.¹³⁰

Hellenistik Dönem Magnesia ad Sipylum sikkelerinin boyutları ve ağırlıkları değişiklik göstermektedir. Sikkelerin ön yüzünde genelde Zeus, Apollon, Artemis, Kybele, Herakles başları yer almaktadır. Bunlar, bugün kullanılan modern paralarda da olduğu gibi profilden görünmektedir. Sikkelerin arka kısımlarında ise yine Zeus Lydios, Hermes, Athena, Nike, Demeter yer almaktadır. Ancak arka yüzde bunlar ayakta durur şekilde betimlenmişlerdir. Bazı figürler cepheden görünürken bazıları da profilden görünmektedir. Bunların dışında yürüyen bir atın ve bir adet *tripotun* tasvir edildiği örnekler de mevcuttur. Monogramlar da genelde arka yüzde yer almaktadır. Ayrıca arka yüzde kentin adı da bulunmaktadır. Genelde **ΜΑΓΝΗΤΩΝ, ΣΙΠΥΛΟΥ** şeklinde yer alan kent adı, bazen tüm harfleriyle bazen de kısaltma olarak yazılmıştır.¹³¹

Levha 21: Hellenistik Dönem Magnesia ad Sipylum Sikkelerine Örnekler.

¹²⁹ Remziye (Okkar) Onar, **Manisa (Magnesia ad Sipylum) Sikkeleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1996, 21.

¹³⁰ Mehmet Önder, **Manisa Müzesi'ndeki Lydia Bölgesi Şehir Sikkeleri**, İzmir, 2014, 4.

¹³¹ BMC *Lydia* 1-12.

3. YüzeY Araştırmalarında Tespit Edilen Seramikler ve Mimarî Kalıntılar

Spil Dağı'nın kuzey yamaçlarının neredeyse tamamında Hellenistik Dönem seramiklerine ve çatı kiremidi parçalarına rastlanmaktadır. Hellenistik Dönem malzemelerinin rastlandığı alanlar arasında Pelops Tahtı çevresi, Tantalos Mezar Anıtı çevresi, Topkale ve Sandikkale alanları bulunmaktadır. Bu bölgelerde Hellenistik Dönem malzemesine rastlanması, alanların bu dönemde de kullanım gördüğünü düşündürmektedir. Ancak Hellenistik Dönem öncesindeki durumu hakkında kesin bilgi vermediği gibi, kesin olarak Hellenistik Dönem'de kurulup kurulmadığını söylemek de mümkün değildir.

YüzeY araştırmalarında tespit edilen buluntular arasında, Topkale mevkiinde yer alan geç dönem sur yapılarının dışından devam ettiği gözlemlenen polygonal duvarlar bulunmaktadır. İri boyutlu, düzensiz taşlardan oluşan ve herhangi bir harç malzemesi kullanılmadan inşa edilmiş olan bu duvarlara, geç dönem sur yapılarının kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu kısımlarında rastlanmıştır. Güneyinde yer alan yerleşim alanını kuzeydoğu, kuzey ve kuzeybatı yönünden çevrelediği düşünülen bu duvarların tarihlendirilmesi hakkında kesin bir yargıda bulunmak oldukça zordur. Bunun sebebi de duvar yapısının belirli bir döneme ait mimarî plan ya da yapı malzemesi arz etmemesidir. Bu tip polygonal duvarların benzerlerine Batı Anadolu'da Geç Tunç Çağ'dan Roma Dönemi'ne kadar olan oldukça geniş bir zaman çerçevesinde rastlanmaktadır. Duvarların olduğu bölgelerin çevrelerinde Hellenistik Dönem ve Arkaik Dönem seramiklerine rastlanmıştır.¹³² Ancak yine de bu bölgede kapsamlı bir kazı çalışması yapmadan seramik bulgulara dayanarak bir tarihlendirme yapmaya çalışmak yanlış olacaktır.

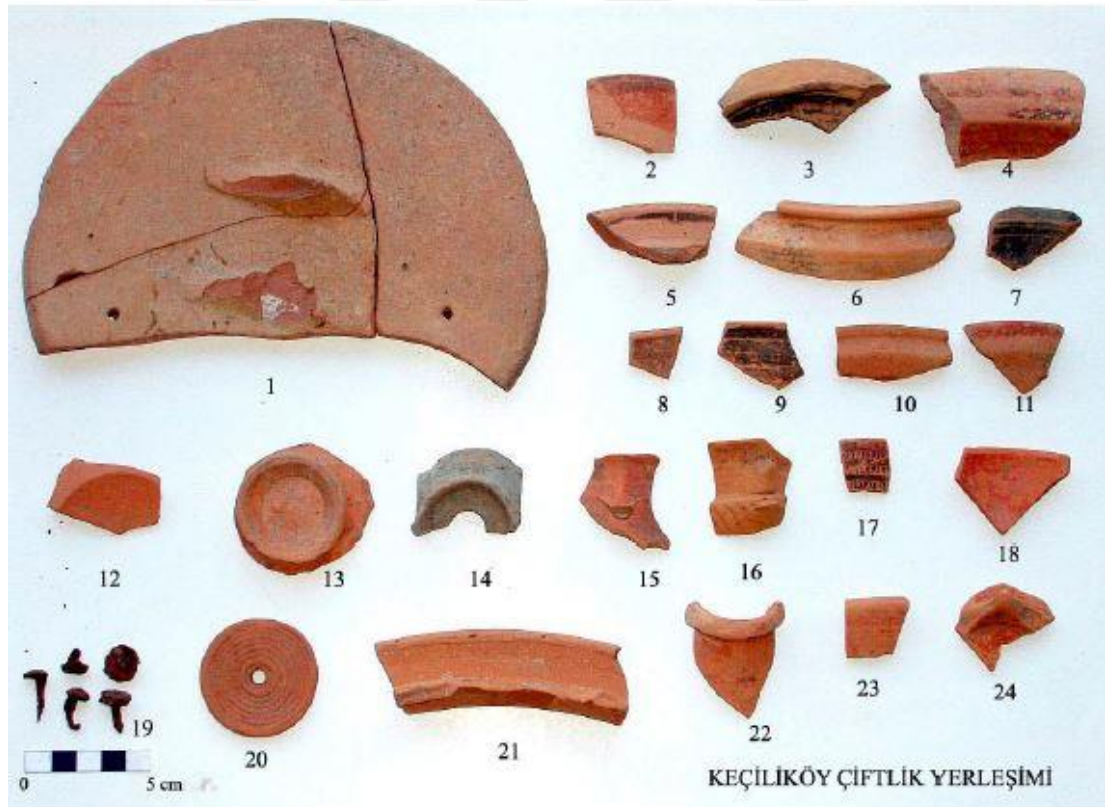
¹³² Ermiş vd., 2016, 249-251; Doğan, 2007b, 87-88.

4. Keçiliköy Çiftlik Yerleşimi

Spil Dağı'nın kuzey eteklerinde bulunan Keçiliköy Çiftlik yerleşimi, Manisa il merkezinin batısında yer alan Keçiliköy ve Kayapınar mevkilerinin arasında yer alan küçük bir tepelik üzerinde bulunmaktadır. Tepenin boyutları yaklaşık 50 m x 50 m ölçülerindedir.

2005 yılında M. Umut Doğan'ın gerçekleştirdiği gezi ve gözlemler neticesinde tepe yüzeyinde bir takım arkeolojik bulgulara rastlanmıştır. Bulgular arasında ağırlıklı olarak basit mutfak kaplarına ait olduğu düşünülen seramik parçaları mevcuttur. Ayrıca belirli bir düzen arz etmeyen kireçtaşıdan bir duvar yapısına ve metal çivilere de rastlanmıştır. Buluntular ağırlıklı olarak Geç Hellenistik ve Erken Roma dönemlerine tarihlendirilmiştir.

Olasılıkla yüzeyde tespit edilen malzemeyi ağırlıklı olarak basit mutfak kaplarının oluşturmasından ötürü burasının Magnesia ad Sipylum ile ilişkili ve Hellenistik Dönem'e ait bir çiftlik yerleşimi olabileceği ileri sürülmüştür.¹³³

Levha 22: Keçiliköy Çiftlik Yerleşimi Yüzey Seramiği.

¹³³ Doğan, 2007a, 173-174.

5. Heykel

Magnesia ad Sipylum kentinde Hellenistik Dönem'e tarihlenen, Makedonya Kralı III. Aleksandros heykeli bulunmuştur. MÖ 2. yüzyılın sonlarına tarihlenen söz konusu heykel, bugün İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir. Heykelin tarihlendirilmesi, heykelle birlikte bulunan ve heykelin sanatçısı "Magnesialı Menas" adının yer aldığı yazıttaki harflerin formlarına bakılarak tespit edilmiştir.

Heykel, serbest şekilde beli saran ve sol omzuna doğru uzanan oldukça gerçekçi bir Khimation ile desteklenmiştir. Üst kısmı çıplak olan vücut, geniş ve güçlü görünmektedir. Saçlarının üst noktası bronz bir taç ile süslenmiştir. Ayrıca gözlerde ve ağızda arzulu bir ifade bulunmaktadır.¹³⁴

Levha 23: Magnesia ad Sipylum'da Bulunan III. Aleksandros Heykeli.

¹³⁴ Margarete Bieber, *Alexander The Great In Greek And Roman Art*, Chicago, 1964, 66.

D. Roma Dönemi Buluntuları

Romalılar'ın bölge ile ilişkisi, daha önce sözü edilen, MÖ 190 yılındaki Magnesia Savaşı ile başlamıştır. Roma, Pergamon ile müttefik olarak Seleukhoslar'a karşı gerçekleştirdiği bu savaştan galip ayrılrsa da bölgeden kendisine toprak almamıştır. Roma'nın bölgedeki asıl varlığı MÖ 133 yılında Pergamon Kralı III. Attalos'un ölümünden sonra başlamaktadır.¹³⁵

Roma'nın müttefiki olan Pergamon Kralı III. Attalos, ölmeden önce topraklarını Roma'ya bağışlamıştır. Ölümünden sonra da Pergamon hâkimiyetinin söz konusu olduğu bugünkü Batı Anadolu toprakları Roma hâkimiyetine geçmiştir. Roma da bu bölgede Asia Eyaleti'ni kurmuştur. Tezin konusunu oluşturan Spil Dağı ve kuzeyindeki Magnesia ad Sipylum kenti de bu eyaletin bir parçasıdır.

Spil Dağı ve yakın çevresinde ele geçen arkeolojik buluntu gruplarını; epigrafik buluntular, nümizmatik eserler, mimarî yapı kalıntıları ve heykeller oluşturmaktadır. Ayrıca dağın kuzey yamaçlarında özellikle Topkale mevkiinde Roma Dönemi'ne ait seramik parçalarından olan sigillatalara da sıkça rastlanmaktadır.

1. Epigrafik Bulgular

Birçok epigrafın farklı zamanlarda bölgede yaptığı araştırmalar sayesinde Spil Dağı ve çevresinde bulunmuş birçok yazıt mevcuttur. Bunların bir kısmı kesin olarak tarihlendirilememiştir. Büyük çoğunluğunu da mezar yazıtları oluşturmaktadır. Mezar yazıtlarına burada değinilmeyecektir. Burada yalnızca bölgede tespit edilmiş olan ve Roma Dönemi'ne tarihlenen birkaç örneğe değinilecektir.

Roma Dönemi'ne ait olduğu belirlenen bir yazıt bugün Sağlık Müzesi'nin duvarında devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Fakat yazılar görünecek şekilde duvarın cephesinde açıkta bırakılmıştır. Bir "bağış listesi" olduğu tahmin edilen bu yazıtın, bir mermer bloğun sağ alt parçası olduğu düşünülmektedir. Erken İmparatorluk Dönemi'ne ait olduğu söylenen yazıtın Gymnasium ile bağlantılı olabileceği öne sürülmüştür.

Üzerinde isimlerin yer aldığı yazıtın orijinal hali şu şekildedir;

---

¹³⁵ Magie, 1950, 32-33.

“-α]ρχος vac. ?

-]νιος ε' vac.

-]ωνίου ν' vac.

4 -]ώνιος - Γλῦκων

..]ΝΩΝ θεοτε[μεν

Πο]λύνεικος- 'Ηραίου

Κ]λαύδιος 'Αμεθυ-

8 [στο- -]~ γυμνφ:η[άρχο.]”¹³⁶

Yazıt devşirme malzeme olarak modern bir binada kullanıldığı için, ne yazık ki, asıl bulunduğu yer bilinmemektedir. Yazıtın bir Gymnasium ile bağlantılı olduğu da düşünülürse, daha önce bilimsel bir kazı yapılmayan Magnesia ad Sipylum kentinin en azından Gymnasium'unun yeri hakkında bir tahminde bulunmak mümkün olabilecekti.

Levha 24: Roma Erken İmparatorluk Dönemi'ne Tarihlenen Bağış Yazıtı.

¹³⁶ Malay, 1999, 70.

Bunların dışında bir başka yazıt da 1997 yılında Hasan Malay ve Cumhuriyet Tanrıver'in bölgede yaptığı çalışmalar neticesinde tespit edilmiştir.¹³⁷ Söz konusu Grekçe yazıt, biri 130 cm diğeri 59 cm uzunluklarında olan iki parça üzerinde yer almaktadır. Bu parçalarının ihtimalle bir kapı girişinin parçaları olduğu düşünülmektedir. Bu iki parçanın arasında, tespit edilemeyen küçük bir parça daha olabileceği ortaya konulmaktadır. Yazıtın sol parça üzerindeki kısmı net bir şekilde okunamasa da, "kalelerin" gibi bir ifadenin yer aldığı ihtimalinden söz edilmektedir. Sağ parçada ise Bizans takvimine göre yazıtın inşa edildiği tarihin yer aldığı belirtilmektedir. Fakat bu tarih henüz net olarak okunamamıştır.¹³⁸

Yazıtın bulunduğu yer; Manisa ilinin Şehzadeler ilçesinin Ayvacık Köyü'nde bulunan bir tepenin güney kısmıdır. Bu tepede de olasılıkla Geç Roma dönemine tarihlenen bir kale yapısı bulunmaktadır. Bu yazıt da yüksek ihtimal bu kale ile ilişkilendirilmekte, belki de kalenin girişini oluşturmaktadır. Söz konusu kale ile ilgili detaylı bilgiler bu bölümün "mimarî bulgular" kısmında verilecektir.

Levha 25: Ayvacık Kalesi'nde Bulunan Yazıt.

¹³⁷ Yazıtı bulan ve bu resim ile bilgileri kendilerine borçlu olduğum Prof. Dr. Hasan Malay ile Prof. Dr. Cumhuriyet Tanrıver'e teşekkür ederim.

¹³⁸ Hasan Malay ile yapılan özel görüşme (12.05.2018).

2. Nüvizmatik Bulgular

Roma Dönemi Magnesia ad Sipylum sikkeleri çeşitlilik göstermektedir. Bu tezin bir nüvizmatik çalışması olmaması sebebiyle burada yalnızca bazı örneklere değinilecektir. Bu sikkelerin arasında yaklaşık olarak MÖ 30 – MS 268 yılları arasına tarihlenebilen sikkeler bulunmaktadır. Yani yaklaşık Marcus Tullius Cicero'nun *prokonsül* olarak görev yaptığı dönemden başlayıp, Gallienus'a kadar devam etmektedir. Bu sikkeler üzerindeki Magnesia ad Sipylum kentinin ismi ise ΜΑΓΝΗΤΕΣ ΑΠΟ ΣΙΠΥΛΟΥ, ΜΑΓΝΗΤΩΝ ΤΩΝ ΑΠΟ ya da ΠΡΟΣ ΣΙΠΥΛΟΥ, ΜΑΓΝΗΤΩΝ ΑΠΟ ΣΙΠΥΛΟΥ, ΜΑΓΝΗΤΩΝ ΣΙΠΥΛΟΥ, ΜΑΓΝΗΤΩΝ ΣΙΠΥΛΟΥ gibi şekillerde yer almaktadır. Bazen tam adı bazen de kısaltma olarak kullanılmıştır.¹³⁹

Roma Dönemi'ne ait en erken Magnesia ad Sipylum sikkesi, ön yüzünde Proconsül Marcus Tullius Cicero'nun büstünün bulunduğu sikkedir. Söz konusu sikke MÖ 30 – 20 yılları arasında tarihlendirilmektedir. Büstün etrafında da ΜΑ[ΡΚΟΣΤΥΛΛΙΟΣ]ΚΙΚΕΡΩΝ yazısı yer almaktadır. Sikkenin arka yüzünde de; mısır koçanı, başak, üzüm dalı ve çelenk tutan bir sağ el yer almaktadır. Ayrıca arka yüzün iç kısmında ΘΕΟ[ΔΟΡ]ΟC yazısı yer alırken, dış kısmında da ΜΑΓΝΗΤΩΝΤΩΝΑΠΟΣΙΠΥΛΟΥ yazısı yer almaktadır. Sikkenin boyutu 24 mm iken, ağırlığı ise 8,93 gr'dır.¹⁴⁰

Levha 26: Üzerinde Proconsül Marcus Tullius Cicero'nun Büstü Bulunan Magnesia Ad Sipylum Sikkesi.

¹³⁹ BMC *Lydia* 13-97.

¹⁴⁰ BMC *Lydia* 13.

Titus Flavius Domitianus (MS 81 – 96) dönemine ait sikkelerden söz edecek olursak; sikkelerin bazılarının ön yüzünde çelenkli Domitianus büstü yer alırken bazılarında ise eşi Domitia'nın büstünün yer aldığını görmekteyiz. Domitianus büstünün yer aldığı sikkelerin ön yüzünde, büstün çevresinde **ΔOMITIANOCKAI[C]-APCEBACTOC** yazısı da bulunmaktadır. Domitia'nın büstünün yer aldığı sikkelerin ön yüzünde de büstün çevresinde **ΔOMITIA-CEBACTH** yazısı yer alır.

Domitianus'un büstünün yer aldığı sikkenin arka yüzünde, bir sandalye üzerinde oturan ve sola dönük vaziyette bulunan Apollon yer almaktadır. Sağ eli açık olan Apollon'un elinde *phiale* bulunmaktadır. Sol elinin dirseği ise *omphalos* üzerinde bulunan *lyraya* yaslanmaktadır. Bu figürün çevresinde ise saat yönünün tersine doğru yazılmış **VII-ICΘIIANΩ-T[HN'IAM]** yazısı yer almaktadır.¹⁴¹

Domitia büstünün yer aldığı sikkenin arka yüzünde ise uzanmış bir vaziyette tasvir edilen ve sağa doğru bakan, antik adı Hermos Nehri olan Gediz Nehri'ne adını veren nehir tanrısı Hermos bulunmaktadır. Hermos'un sağ eli dizine, sol elinin dirseği ise içinden sular akan yan yatmış bir vazoya dayanmaktadır. Ayrıca Hermos'un sağ elinde bir bitki dalı, sol elinde ise bereket boynuzu bulunmaktadır. Figürün üst kısmında **CIIV**, alt kısmında ise **M|AΓNH** yazısı yer almaktadır.¹⁴²

Levha 27: Domitianus ve Domitia Sikkelerine Örnekler.

¹⁴¹ Önder, 2014, 42;

¹⁴² BMC *Lydia* 56.

Domitianus'tan sonra Marcus Aurelius Antoninus Augustus (MS 161 – 180) dönemine ait sikkelerden de bahsetmek gerekir. Marcus Aurelius dönemi Magnesia ad Sipylum sikkelerinin ön yüzünde genelde; Sipylos ya da Magnesia (burç başlıklı) büstleri ya da Ceasar Marcus Aurelius'un büstü yer almaktadır. Büstler genelde sağa dönüktür. Büstün etrafında genelde [M]AΓNHΤ-ΩN, CIIIV-ΛOC, MAΓNH-CIA gibi yazılar yer almaktadır. Ancak Caesar Marcus Aurelius büstünün etrafında AVPHAIOC-KAI yazısı yer almaktadır.

Bu döneme ait sikkelerin arka yüzlerinde ise; Nehir Tanrısı Hermos, Demeter, Asklepios, Homonoia, Tykhe figürlerinin dışında hörgüçlü boğa, akrep ve tripod gibi figürler de yer almaktadır. Bu figürlerin etrafında da genelde NΩTHN'I-A[M], EPM-OC, CIIIV-[AO]V, MAΓNHΤΩN-CIIIVΛOV şeklinde yazılar yer almaktadır. Ayrıca bir adet de kısa khiton giymiş, kucağında taşıdığı meyvelerle ayakta sağa bakar şekilde tasvir edilmiş çocuk figürünün bulunduğu sikke mevcuttur. Sikkelerin boyutları genelde 22 mm ile 13 mm arasında değişmektedir. Ağırlıkları ise 1,54 gr ile 4,85 gr arasında farklılık gösterir.¹⁴³

Levha 28: Marcus Aurelius Sikkeleri.

¹⁴³ Önder, 2014, 39-43.

Magnesia ad Sipylum kentinin Marcus Aurelius dönemine ait sikkelerinin ardından Septimius Severus (MS 193 – 211) dönemine ait sikkeler de bulunmaktadır.

Bu döneme ait sikke örneklerinin ön yüzünde çelenkli Septimius Severus büstü sağa bakar vaziyette yer almaktadır. Büstün etrafında da **CEII-CEO[VHPOC]** yazısı yer alır. Arka yüzünde ise sola bakar vaziyetteki Nike'nin, önündeki *trophy* taçlandırdığı an gösterilmektedir. Ayrıca Nike'nin sol kolunda da palmiye dalı bulunmaktadır. Figürün etrafında da **[EIICTP]-KOPINΘ-OV-MAΓNHCIH** yazısı yer almaktadır. Manisa Müzesi'nde bulunan örnek sikkenin boyutu 29 mm iken, ağırlığı da 10,53 gr'dır.¹⁴⁴

Levha 29: Septimius Severus Sikkesi.

Marcus Aurelius Severus Aleksander (MS 222 – 235) dönemine ait Magnesia ad Sipylum sikkelerine bakıldığında; ön yüzünde sağa bakar vaziyette çelenkli Severus Alexander büstü ya da Severus Aleksander'in annesi Iulia Avita Mamaea'nın sağa bakar şekildeki büstü yer almaktadır. Severus Alexander büstünün etrafında **AKMAAA-EΞANΔPO-C** yazısı yer alırken, Iulia Mamaea'nın büstünün etrafında da **IOV[M]AM-EACEBAC** yazısı yer almaktadır.

Sikkelerin arka yüzüne bakıldığında, Severus Aleksander büstünün arkasında çıplak şekilde ayakta ve sola bakar pozisyonda bir kahraman (Magnes¹⁴⁵ olabilir),

¹⁴⁴ Önder, 2014, 43.

¹⁴⁵ Magnesia'ya adını veren bir Thessalia kahramanı. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Pierre Grimal, **The Concise Dictionary of Classical Mythology**, Translated by A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell Ltd., Oxford, 1990, 256.

yanında atıyla birlikte tasvir edildiği görülmektedir. Bu tasvirin üstünde [MAG]N-HTΩNC, yazısı yer alırken, altında da [III]VΛOY yazısı yer almaktadır.

Iulia Mamaea'nın büstünün yer aldığı sikkenin arka yüzünde ise, Apollon, *bomos* üzerinde oturarak sola dönük pozisyonda tasvir edilmiştir. Bacakları üzerinde *himation* bulunan Apollon'un sağ elinde defne dalı yer alırken, sol kolu da dirseğinden arkasındaki *bomos* üzerinde bulunan *lyraya* dayanmaktadır. Bu figürün etrafında da MAGNHTΩN-CIIVΛOY yazısı yer almaktadır.¹⁴⁶

Levha 30: Severus Aleksander ve Iulia Mamaea Sikkeleri.

Marcus Antonius Gordianus Pius ya da daha çok bilinen adıyla III. Gordianus dönemine (MS 238 – 244) ait sikkeler, Magnesia ad Sipylum kentinin bir başka sikke grubunu oluşturmaktadır. Bu sikkelerin ön yüzünde çelenkli III. Gordianus büstü sağa bakar şekilde tasvir edilmiştir. Büstün etrafında da genelde AKMANT-[Γ]OPAIANOC yazısı yer almaktadır.

¹⁴⁶ BMC *Lydia* 69-70.

Bu döneme ait sikkelerin arka yüzünde ise genelde Kybele ya da boğa figürleri yer almaktadır. Figürlerin etrafında da genellikle **ΜΑΓΝΗΤΩΝ- ΣΗΠΥΛΑΟΝ** yazısı yer alır. Ayrıca sikkelerin boyutları ortalama 22 mm ağırlıkları da 5,50 gr'dır.¹⁴⁷

Levha 31: III. Gordianus Dönemi Sikkeleri.

Magnesia ad Sipylum sikkelerinden I. Philippus (MS 244 – 249) dönemindekilere bakıldığında, sikkelerin ön yüzünde ya Philippus'un sağa bakar pozisyondaki büstü ya da Philippus'un eşi Marcia Otacilia Severa'nın *stephaneli* ve sağa bakar pozisyondaki büstü görülmektedir. Philippus'un büstünün bulunduğu sikkedeki büstün etrafında **ΑΥΤ-Κ-Μ-ΙΟΥ- Φ ΙΛΙΠΠΟΥ** yazısı yer almaktadır. Marcia Otacilia Severa'nın büstünün yer aldığı sikkedeki büstün etrafında da **[ΜΩ]ΤΑ-ΣΕΒΗΡΑ** yazısı bulunmaktadır.

Philippus'un büstünün yer aldığı sikkenin arka yüzünde; ayakta ve belden yukarısı çıplak bir şekilde tasvir edilmiş Apollon bulunmaktadır. Sol elinde defne dalı tutan Apollon'un sağ eli de *lyraya* dayanmaktadır. Marcia Otacilia Severa'nın yer

¹⁴⁷ Önder, 2014, 44.

aldığı sikkelerin arka yüzünde ise, Kybele heykeli bazen dört sütunlu bir tapınağın ortasında, bazen de bir tahtta oturur vaziyette temsil edilmiştir. Kybele dışında bu dönem sikkelerinde Tykhe'nin de yer aldığı görülmektedir. Bu tasvirlerin üstünde **ΕΠΙΛΑΜΕΙΟΥ-Μ[ΑΓΝΗΤΩΝ]**, altında da **CIIV** yazılarının yer aldığı bilinmektedir.¹⁴⁸

Levha 32: I. Philippus Dönemi Sikkelerine Örnekler.

¹⁴⁸ Önder, 2014, 44; BMC *Lydia* 80, 84-88.

Son olarak Roma Dönemi Magnesia ad Sipylum kentinin Publius Licinius Egnatius Gallienus (MS 253 – 268) dönemine ait sikkelerden de bahsedip nümizmatik buluntular kısmını noktalayalım. Bu döneme ait sikkelerin ön yüzünde ya Gallienus'un çelenkli ve sağa bakar pozisyondaki büstü ya da eşi Cornelia Salonina'nın sağa bakar pozisyondaki büstü yer almaktadır. Gallienus'un büstünün yer aldığı sikkelerde büstün çevresinde **ΛΙΚΙΝΓΑΛΛΙΗΝΟC** yazısı yer almaktadır. Salonina'nın büstünün yer aldığı sikkelerde ise, büstün çevresinde **ΙΟVΚΟΡCΑΛΩΝΕΙΝΑ** yazısı yer alır.

Gallienus'un büstünün yer aldığı sikkelerin arka yüzünde içinde palmye dalı bulunan ödül vazosu yer almaktadır. Vazonun ortasında **[ENM]ONIA[EA]** yazısı bulunmaktadır. Ayrıca bu figürün sol kısmından başlayarak üstten sağa doğru saat yönünde çevreleyen **ΕΠΙCΤΡΑΥΡ-Φ-PONTΩΝΟC** yazısı bulunmaktadır. Figürün alt kısmında ise, **ΜΑΓΝΗΤ/ΩΝCΙ** yazısı mevcuttur.

Salonina'nın büstünün yer aldığı sikkelerin arka kısmında ise, dört sütunlu bir tapınak tasvir edilmiştir. Tapınağın ortasında ayakta ve sağa bakar pozisyonda bulunan Tykhe'nin sağ elinde bir adet dümen, sol elinde bereket boynuzu ve başında da *kalathos* bulunmaktadır. Söz konusu figürün çevresinde de **ΕΠΦΡΟΝΤΩ-ΝΟCΜΑΓΝ** yazısı yer alırken, alt kısmında da **CIIV** yazısı vardır.

Bahsi geçen sikkelerin boyutları 21 mm ile 26 mm arasında değişirken, ağırlıkları da 4,40 gr ile 10,10 gr arasında farklılık göstermektedir.¹⁴⁹

Levha 33: Gallienus Dönemi Sikkeleri.

¹⁴⁹ Önder, 2014, 45-46.

Ayrıca Roma Dönemi Magnesia ad Sipylum kentinin sikkeleri üzerinde, bu kentte düzenlenen bazı oyunların isimleri de yer almaktadır. Bunlar; **ΑΔΡΙΑΝΑ**, **ΑΝΤΩΝΕΙΑ**, **ΕΝΜΟΝΙΑΕΙΑ** şeklindedir. Bu oyunların İmparator Publius Aelius Hadrianus Augustus (MS 76-138) başladığı bilinmektedir. Ancak Marcus Aurelius Severus Alexander Augustus (MS 207-235) ve Marcus Julius Philippus Augustus (MS 204-249) zamanında daha çok rağbet gördükleri bilinmektedir.¹⁵⁰ Ayrıca İmparator Publius Licinius Valerianus (MS 253 – MS 260) döneminde Magnesia ad Sipylum kentinin, Asia eyaletinin bir başka kenti olan Smyrna kenti ile homonia (ittifak) sikkesi de bastırıldığı bilinmektedir.¹⁵¹

Roma İmparatorları içerisinde Magnesia ad Sipylum kentinde hiç sikke bastırmayan imparatorlar da bulunmaktadır. Gaius Julius Caesar Augustus Germanicus (Caligula / MS 12-41) döneminde ve dört imparator yılı olarak bilinen MS 69 yılında birbiri ardından tahta çıkan; Servius Sulpicius Galba (MÖ 3 – MS 69), Marcus Salvius Otho (MS 32-69), Aulus Vitellius Germanicus (MS 15-69), Imperator Caesar Vespasianus Augustus (MS 9-79) dönemlerinde de Küçük Asya’da hiç sikke basılmadığı bilinmektedir. Ayrıca Titus Flavius Caesar Vespasianus Augustus (MS 39-81), Marcus Cocceius Nerva (MS 30-98), Marcus Opellius Severus Macrinus Augustus (MS 165-218) dönemlerinde de Küçük Asya’da hiç sikke basılmamıştır.¹⁵²

3. Heykel

Roma Dönemi’ne ait Magnesia ad Sipylum kentinde bulunan iki adet heykel mevcuttur. Bunlardan bir tanesi 56 cm boyunda, mermerden yapılmış bir erkek portresidir. Heykelin boyun kısmından aşağısı bulunmamaktadır. Heykelin yüz kısmının çeşitli yerlerinde deformasyonlar görülmektedir. Burnu kırık olan heykelin arka kısmı da kırılmıştır.

Heykelin estetik detaylarından söz edecek olursak; kafatası ve yüzü oldukça yuvarlak hatlara sahiptir. Boynundaki kıvrımlardan ve başın eğriliğinden hafif sağa doğru baktığı anlaşılmaktadır. Alnı geniş olan heykele dikkatli bakıldığında hafif çatık kaşları da görülebilmektedir. Heykelin göz yapısı küçük olmakla birlikte,

---

¹⁵⁰ Akşit, 1983, 143.

¹⁵¹ Önder, 2014, 4.

¹⁵² Onar, 1996, 23.

gözelliklerindeki hafif çizgiler de seçilebilmektedir. Oldukça kalın kulaklara sahip olan heykelin çene yapısı da geniş ve yuvarlaktır. Hafif sağa doğru yatık olduğu gözlemlenen düz yapılı saçların favori kısımları da sivridir.¹⁵³

Heykelin, sözü edilen estetik özellikleriyle Vespasianus portreleri ile benzerlik gösterdiği düşünülmektedir. Bu sebeple araştırmacılar tarafından MS 70 – 90 yılları arasına tarihlenen, özel şahsa ait bir portre (private portre) olabileceği öne sürülmüştür.¹⁵⁴

Levha 34: MS 70 – 90 Yıllarına Tarihlenen Mermerden Yapılmış Erkek Portresi.

İkinci heykel ise; 122 cm boyutlarında, mermerden yapılmış bir kadın heykelidir. Manisa Müzesi'ne bağış ile gelmiş olan heykelin, Magnesia ad Sipylum kentinde bulunduğu söylenmektedir. Heykelin başı, omzun altından itibaren sağ kolu ve dirseğin altından itibaren de sol kolu bulunmamaktadır. Kaidesi ve ayakları da deforme olmuştur. Heykelin giysi kısmının çeşitli yerlerinde de kırıklar bulunmaktadır. Heykele karşıdan bakıldığında, vücut yükünü sol bacağın taşıdığı, sağ bacağın ise diz kısmından hafifçe bükülerek yana doğru açıldığı gözlemlenebilir.

Heykelin kıyafetinden söz edecek olursak; göğüs altından ince bir kemer ile bağlanan ve omuzdan kola doğru düğmelerle tutturulan bir *khiton* giydiği görülmektedir. Heykelin göbek deliği ve bel kısmındaki vücut hatları oldukça

¹⁵³ Müntheha Dinç, "Manisa Müzesi'ndeki Hellenistik - Roma Dönemi Heykelleri", **Manisa Müzesi Heykeltraşlık Eserleri**, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeojisi Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları - 3, 2015, 99.

¹⁵⁴ Dinç, 2015, 100.

belirgindir. Bu da *khitonun* olasılıkla transparan bir kumaştan yapıldığını düşündürmektedir. *Khitonun* etek uçları ise kaideye düşmektedir.¹⁵⁵

Khitonun üzerinde de olasılıkla daha kalın bir kumaştan yapılmış *khimation* yer almaktadır. *Khimation*, sol omuz üzerinden çapraz şekilde kalçaya, oradan da ayak bileklerine kadar vücudu sarmal bir biçimde çevrelemektedir.

Eserin kıyafet şekli ve duruş biçimi temel alındığında, hem tanrıçalar tarafından hem de sıradan kadınlar tarafından kullanılmış olan bir tipe sahip olduğu söylenebilir. Durum böyle olunca tarihlendirme problemi de ortaya çıkmaktadır. Ancak araştırmacılar, eserin üzerindeki *khimationun* düzenleniş biçiminin benzerlerinin Selçuk Müzesi'ndeki, Milet Müzesi'ndeki ve Kahramanmaraş Müzesi'ndeki örneklerinde de bulunduğunu öne sürerek, eseri MS 2. yüzyıla tarihlendirmişlerdir.¹⁵⁶

Levha 35: MS 2. Yüzyıla Tarihlenen Mermer Kadın Heykeli.

¹⁵⁵ Dinç, 2015, 52.

¹⁵⁶ Dinç, 2015, 53.

4. Mimarî Bulgular

Roma Dönemi'ne ait mimarî yapı parçalarının, bölgedeki geç dönem yapılarında devşirme malzeme olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bu sebeple de, sistemli kazılar olmadan, yalnızca yüzey araştırmalarıyla bütün halde bir mimarî yapıya rastlamak oldukça zordur. Kentin mimarî yapılarının olası yerleri hakkında birçok iddia ortaya atılmıştır. Ancak burada yalnızca somut verilerle desteklenebilen iddialara yer verilecektir.

Spil Dağı'nda şimdiye kadar yapılan araştırmalar çerçevesinde Roma Dönemi'ne ait bütüncül bir yapı sergileyebilen ya da sergileme ihtimali olan iki adet mimarî unsur bulunmaktadır. Bunlardan birisi dağın kuzey yamacında bulunduğu varsayılan tiyatro yapısı, diğeri de Ayvacık Köyü'nde bulunan Erken Bizans Kalesi'dir.

a. Tiyatro Yapısı

Magnesia ad Sipylum kentinin tiyatrosunun olası konumu ile ilgili ilk çalışma M. Umut Doğan'ın yüksek lisans tezi kapsamında yaptığı çalışmadır. Şimdiye kadar onun dışında başka bir öneri de bulunmamaktadır.

Topkale yamacında bulunan sur kalıntılarının kuzeyinden asfalt bir yol geçmektedir. Bu yolun 1987-1988 yıllarında Manisa Belediyesi tarafından yapıldığı esnada, söz konusu bölgeden mermer oturma basamaklarının çıktığı tespit edilmiştir. Bu basamak bloklar koruma amaçlı olarak Manisa Belediyesi Fen İşleri'ne ait şantiyenin bahçesine götürülmüştür. Bu esnada Manisa Müzesi ile ya da kültür varlıklarını korumakla yükümlü herhangi bir yetkili birimle neden irtibat kurulmadığı, kurulduysa da neden müdahale edilip arkeolojik bir çalışma yapılmadığı da ayrı bir merak konusudur. Şantiye bahçesine götürülüp bırakılarak ne yazık ki eserler korunmuş olmamaktadır.

Burada bulunan eserler M. Umut Doğan tarafından 2006 yılında kayıt altına alınmıştır. Burada ortalama 94 cm genişliğinde ve 43 cm yüksekliğinde iki adet oturma basamağı, değişik boyutlarda beş adet sütun parçası, bir adet kuyu bileziği ve bir adet

de mermer blok bulunmaktadır. Tiyatro yapısına ait bu eserler Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir.¹⁵⁷

Levha 36: Manisa Belediyesi Fen İşleri Şantiyesi'nde Bulunan Tiyatro Basamakları.

Bu eserlerin çıkarıldığı alanın Niobe kayasından Spil Dağı'na doğru çıkan yolun sağa doğru kıvrıldığı bölümde olduğu söylenmektedir. Yolun bu bölümünün güneyinde yamaç üzerinde, doğal bir çukur gibi görünen, belirgin bir kavis yer almaktadır. Yaklaşık 40 m çapında ve ovaya bakar konumda olan bu çukurun, Roma Dönemi tiyatrosunun yeri olabileceği öne sürülmüştür. Çukurun kuzey kısmında, eğimin hemen hemen bittiği yerde 12,50 m uzunluğunda bir düzlük bulunmaktadır. Bu düzlüğün de *skeneion* olabileceği söylenmektedir.¹⁵⁸

Yaptığı çalışmalar ve sunduğu kanıtlar göz önünde bulundurulduğunda, tiyatronun yeri konusunda M. Umut Doğan'ın önerilerine katılmamak mümkün değildir. Ancak yine de kesin bilgilere, burada sistemli bir arkeolojik kazı yapılması sonucunda ulaşılabacaktır.

¹⁵⁷ Doğan, 2007a, 148.

¹⁵⁸ Doğan, 2007a, 149-150.

Levha 37: Tiyatronun Olası Yeri.

b. Ayvacık Kalesi

Manisa ilinin Şehzadeler ilçesine bağlı Ayvacık Köyü'nün kuzeydoğusunda, bir tepe üzerinde bazı arkeolojik kalıntılar tespit edilmiştir. Söz konusu kalıntıların bulunduğu tepenin koordinatları $38^{\circ}33'6.78''K - 27^{\circ}29'37.16''D$ şeklindedir. Tepenin görüş alanı Gediz Ovası ile birlikte Akhisar Ovası'na kadar uzanmaktadır. Bu sebeple de güvenlik ve gözlem amacıyla kurulmuş bir yapı olması muhtemeldir.

Levha 38: Ayvacık Kalesi'nin Yer Aldığı Tepenin Güneyden Görünümü.

Tepenin tam ortasında oldukça büyük boyutlarda kireç taşı kayalar bulunmaktadır. Bu kayaların bazılarının üzerinde çekiç ve keski izlerine rastlanmıştır. Çevrede ve yamaçta dağınık halde bulunan ve olasılıkla mimarî yapı inşaatında kullanılan taşların bir kısmı buradan alınmış olabilir. Tepenin sınırları boyunca tepeden aşağıya doğru taşlar dökülmüştür. Farklı boyutlardaki bu taşlar düzenli kesilmemiştir ve üzerlerinde de özenli bir işçilik yoktur. Bazılarının üzerinde belli belirsiz harç izleri vardır. Söz konusu harcın kireçten yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu taşların tepenin sınırlarından aşağıya yamaç boyunca dökülmüş olması, tepenin etrafının bir sur duvarıyla çevrili olabileceğini düşündürmektedir. Taşların çokluğundan da oldukça yüksek bir sur duvarı olabileceği anlaşılmaktadır.

Söz konusu duvarın izlerine tepenin bazı yerlerinde rastlanmaktadır. Ancak maalesef bu izlerin neredeyse hiçbiri iyi korunmuş halde değildir. Duvarın hemen hemen tamamı yıkılmış, bazı yerlerde ufak tefek sıra izleri kalsa da büyük bir kısmı yamaçtan aşağıya akmıştır. Duvarın harcıyla birlikte gözlemlenebildiği tek yer tepenin güneybatısında yer almaktadır. Burada yaklaşık 3 m uzunluğunda bir duvar yapısı gözlemlenmektedir. Buradan anlaşıldığı kadarıyla duvarın kalınlığı da 1,50 m'dir.

Duvarın yapısında irili ufaklı taşlar ve harcın içerisinde de yer yer pişmiş tuğla parçaları kullanılmıştır.

Levha 39: Tepenin Güneybatısında Yer Alan Duvar Yapısı.

Yüzejde rastlanılan seramik parçaları yok denecek kadar azdır. Az sayıdaki seramik parçalarını da mika katkılı, kiremit renginde *pithos* parçaları oluşturmaktadır. Bunların arasında form veren ağız kenarları ile birlikte gövde parçalarına da rastlanmıştır. Ancak rastlanan parçalar birkaç adedi geçmemektedir. Hem çok az sayıda olmasından ötürü hem de söz konusu parçaların karakteristik bir form ve yapıda olmamasından ötürü seramik parçalarını tarihlendirmek mümkün değildir.

Tepenin birçok yerinde kaçak kazı çukurlarına rastlanmıştır. Bu çukurların bulunduğu yerlerin etrafında çatı kiremidi parçaları ve pişmiş tuğla parçaları gözlemlenmektedir. Bu çatı kiremitleri tepenin kuzeyinde ve güneyinde yoğunlaşmıştır. Güney yamaçta da yer yer gözlemlenen çatı kiremitleri, en yoğun olarak kaçak kazı çukurlarının etrafında bulunmaktadır. Olasılıkla kaçak kazı esnasında bulunup çevreye atılmıştır.

Levha 40: Yüzeyde Rastlanan Çatı Kiremitlerine Örnek.

Levha 41: Yüzeyde Rastlanan Pişmiş Tuğla Parçalarına Örnek.

Bu bilgiler doğrultusunda tarihlendirme yapmak ne yazık ki mümkün değildir. Ancak çatı kiremitleri yapının Erken Bizans Dönemi'ne ait olabileceğini düşündürmektedir. Kesin bir tarihlendirme yapabilmek için arkeologların ya da sanat tarihçilerinin bölgede kazı yapmaları, tespit edilen malzemelerin çizimlerinin ve analizlerinin yapılması, ayrıca benzerleriyle karşılaştırılması gerekmektedir. Yalnızca bu çalışmalar neticesinde kesin bir tarihlendirme yapılabilir. Söz konusu çalışmalar yapılmaya kadar tarihlendirme önerileri varsayımdan öteye gitmeyecektir. Yapının kullanım amacından söz edecek olursak; kuzeyinde geniş bir gözlem alanına sahip olmasından ötürü olasılıkla tehlikeyi önceden tespit etme amacıyla inşa edilmiş bir kale yapısı olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur.

Duvar hatlarının sınırladığı alan doğu – batı doğrultusunda yaklaşık 180 m, kuzey güney doğrultusunda yaklaşık 160 m'dir. Bu da kalenin yaklaşık olarak 28.800 m²'lik bir alana sahip olduğunu göstermektedir. Kuzeyi sarp olsa da güneyi oldukça eğimlidir. Ayrıca güneyinde geniş bir araziye sahiptir. Bu arazi su kaynaklarına yakın olmakla birlikte tarıma da elverişlidir. Yani burası çok sayıda askeri barındırabilir ve burada yaşayan askerler yaşamlarını rahatça idame ettirebilirler. Yüzeyde bulunan *pithos* parçaları da, çok az sayıda da olsa, depolama ile ilişkilendirilebilir. Burası kente uzak olduğundan, ihtiyaçları karşılamak adına depolama faaliyetinde bulunmak büyük önem arz etmektedir.

Levha 42: Kalenin Kuzeyindeki Görüş Alanı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SPİL DAĞI İLE İLİŞKİLİ YAZILI KAYNAKLAR

Arkeolojik veriler arasında değerlendirilen epigrafik kayıtlar dışında Spil Dağı ile ilgili yazılı kaynakların tamamını antik çağ yazarlarının eserleri oluşturmaktadır. Söz konusu eserlerde Spil adı, Sipylos olarak geçmektedir. Spil adı da Hellence bir isim olan Sipylos (Σίπυλος) adından gelmektedir. Araştırmacılar genelde bu ismi Kybele ile özdeşleştirmektedirler. Magnesia antlaşmasında geçen ve uğruna and içilen *Mater Sipyrene* bu özdeşleştirmenin dayanak noktasıdır. Sipyrene adının Kybele'den dönüşmüş olabileceğini öne sürerler.¹⁵⁹ Ancak Sipylos'un mitolojide Niobe'nin oğlu olarak geçtiği ve bazı sikkeler üzerinde de sakallı Sipylos tasvirlerinin olduğu da bilinmektedir.

I. MİTOSLARIN, EFSANELERİN VE ESERLERİN YER ALDIĞI KAYNAKLAR

Sipylos Dağı Hellen mitolojisinde birçok efsaneye ev sahipliği yapmıştır. Antik dönemlerde yaşamış ve eser yazmış birçok yazar da bu efsaneleri kaleme almıştır. Öncelikle Sipylos adının nereden geldiği konusuna değinmek gerekir. Bu konuya ilk olarak Yunan biyografi yazarı Plutarkhos (MS 46 – 120) *De Fluviiis* adlı eserinde değinmiştir.

Agenor ve Dioxippe'nin oğlu olan Sipylos'tan bahseden Plutarchos, Sipylos'un yanlışlıkla annesini öldürdüğü için düzeni sağlayan Erinyeler tarafından lanetlendiğini ve üzüntüden intihar ettiğini anlatmaktadır. Bu bilgilerden başka efsaneye ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır.

“Bu nehrin kenarında Sipylos Dağı uzanmaktadır. Bu dağ adını Agenor ve Dioxippe'nin oğlu olan Sipylos'tan almaktadır. Annesini yanlışlıkla öldürdüğü için Erinyeler tarafından lanetlenmiş olan Sipylos, Kerauniya

---

¹⁵⁹ Akşit, 1983, 137.

Dağları'na çekilerek burada üzüntüden kendini asmıştır. Bu olaydan sonra tanruların isteği üzerine bu dağa Sipylos adı verilmiştir.”¹⁶⁰

Başka bir efsanede de Sipylos adı Amphion ve Niobe'nin oğlu olarak geçmektedir. M.Ö 2. yüzyılda yaşamış olan Apollodoros, Sipylos adını Niobe ve Amphion'un yedi oğlundan biri olarak saymaktadır.

“Amphion, Tantalus'un kızı Niobe ile evlendi. Niobe; Sipylos, Eupinytus, Ismenus, Damasichton, Agenor, Phaedimus, Tantalos adlarında yedi erkek çocuğu ve Ethodaia, Cleodoxa, Astyoche, Phthia, Pelopia, Astycratia ve Ogygia adlarında da yedi kız çocuğu doğurmuştur. Hesiodos on kız on erkek çocuk doğurduğunu söylerken, Herodorus 2 erkek 3 kız çocuk doğurduğunu söyler, Homeros 6 kız 6 erkek çocuk doğurduğunu söyler. Çocuklarla kutsanmış olan Niobe, tanrıça Leto'dan daha fazla çocukla kutsandığını söyler. Buna sinirlenen Leto, Artemis ve Apollon'u Niobe'ye karşı kıskırtır ve Artemis, Niobe'nin kız çocuklarını evde öldürür, Apollo ise Cithaeron'daki av sırasında Niobe'nin erkek çocuklarını öldürür. Niobe bunun üzerine Thebes kentini terk eder ve Sipylos'taki babasının yanına gelir ve burada Zeus'a dua ederken birden taşla dönüşür ve bu taşın üstünden gece gündüz gözyaşları akmaktadır.”¹⁶¹

Romalı şair Publius Ovidius Naso (MÖ 43 – MS 17) da *Metamorphoses* adlı eserinde Apollodoros gibi Niobe efsanesinden ve Niobe'nin çektiği acılardan bahsetmektedir.¹⁶² Ancak efsanenin belki de yazılı ilk haline İonialı ozan Homeros'un *İlyada*'sında rastlanmaktadır.

*“Güzel saçlı Niobe'nin de yemeği geldi aklıma,
Oysa on iki çocuğu ölmüştü sarayında,
6 kızı ve ergen 6 oğlu.
Apollon öfkelenmişti Niobe'ye,
Öldürmüştü oğullarını gümüş yayıyla,*

¹⁶⁰ Ps. Plut. *Fluv.* 9.

¹⁶¹ Apollod. *Bibl.* 3. 5. 6.

¹⁶² Ov. *Met.* 6.146.

*Kızlarını da okçu Artemis öldürmüştü,
Niobe güzel yanaklı Leto ile bir tutuyordu kendini,
Diyordu, Leto iki çocuk doğurdu bense bir düzine.
İki kişi, Apollon ile Artemis, öldürdü hepsini.
Ölüler yatıp kaldılar kanlar içinde,
Kimsecikler yoktu onları gömecek,
Herkesi taşa çevirmişti Kronos oğlu.
Göklü tanrılar gömdü ölüleri onuncu günü,
İşte o gün yemek geldi Niobe'nin aklına,
Gözyaşı dökmekten yorgun düşmüştü.
Bugün Sipylos kayalarında, ıssız doruklarında,
Akheloos Irmağı kıyısında oynaşan su perilerinin
Yatakları var derler ya işte oralarda,
Tanrı buyruğuyla taş olmuştur Niobe,
Yüreğine sindirir durur acılarını.”¹⁶³*

Üç büyük tragedya yazarından biri olan Sophokles (MÖ 496 – 406) de *Antigone* adlı eserinde Niobe efsanesine yer vermiştir. Niobe’yi Phrygialı olarak tanıtan Sophokles, dönüştüğü kayanın durumundan da bahseder.

*“Sipylos ’un eteklerinde,
Acı bir ölümle yittiğini duydum
Tantalos ’un kızı Phrygialı yabancının.
Bedeni taşlaşmış ve sarmaşık benzeri
Kayalar sarmış dört bir yanını.
Dediklerine göre yağmurda ıslanıyor,*

---

¹⁶³ Hom. *Il.* 24. 602-617.

Üzerinden kar eksik olmuyormuş.

Ağladıkça, gözkapaklarından taşan yaşlar

Sel gibi akıyormuş boynuna.”¹⁶⁴

Pausanias Niobe'nin taşa dönüştüğü yer hakkında daha detaylı bilgiler vermektedir.

“Tiyatro'nun arkasında bulunan Akropolis'in güney duvarı üzerinde Medusa'nın yaldızlı bir başı ve yuvarlak formlu bir Aegis (Zeus'un kalkanı) bulunmaktadır. Tiyatro'nun tepesi ile Akropolis'in altında kalan kısımda bir mağara bulunmaktadır. Burada Apollon ve Artemis'in, üstünde Niobe'nin çocuklarını katlettiği üçayaklı bir sehpa bulunmaktadır. Sipylos Dağ'na çıktığımda gözlerimle gördüm, yakından bakıldığında kadın figürüne benzemeyen dik bir kayalıktan başka bir şey değildi. Ancak biraz uzaklaşınca başı eğik bir kadın silueti fark edilmekteydi.”¹⁶⁵

Kaynaklarda sözü geçen taşa dönüşmüş Niobe'nin nerede olduğu konusunda araştırmacılar başta fikir ayrılığına düşmüştür. Sipylos Dağı'nın kuzeydoğu ucunda bulunan Akpınar Kaya Anıtı, Pausanias'ı rehber edinen ilk araştırmacılar tarafından Niobe zannedilmiştir.¹⁶⁶ Ancak 1940 yılında H.T. Bossert tarafından yapılan çalışmalar sonucunda asıl Niobe'nin Sipylos Dağı'nın kuzeybatı yamacında olduğu anlaşılmıştır.

Manisa kentinden Sipylos Dağı'na çıkan yolun kenarında tespit edilen kaya, uzaktan bakıldığında herhangi bir figüre benzememektedir. Ancak taşın güneybatısına, dağın biraz yamacına doğru çıkılıp bakıldığında taş, başı öne eğik bir kadına benzemektedir. Efsaneye göre göz çukurlarına denk gelen kısımdan eskiden sular aktığı söylenir.

---

¹⁶⁴ Soph. Ant. 823-830.

¹⁶⁵ Paus. 1. 21. 3.

¹⁶⁶ B. Andre Salvini et M. Salvini, “Fixa Cacumine Montis – Nouvelles Considérations Sur Le Relief Lupestre De La Prétendue “Niobe” Du Mont Sipylos”, Collectanea Orientalia, CPOA 3, 1996.

Levha 43: Niobe (Ağlayan Kaya).

Pausanias'ın Niobe Kayası'nın gözlerinden yaşlar süzülmesi efsanesi ile ilgili bazı yorumları mevcuttur;

“Benzer şekilde Sipylos Dağı'ndaki Niobe'nin de yaz mevsiminde gözyaşı döktüğü söylenmektedir. Ben bazılarının söylediği; sıkkin deniz kabuklarının uçması, Grifonların leopar gibi lekelerinin olması, Tritonlar'ın insan sesi ile konuşması gibi birçok şey duydum. Mucize dinlemeyi sevenler kendilerine yeni mucizeler eklemek için gerçeği, yalancılıkla karıştırıp mahvederler.”¹⁶⁷

Pausanias, yazdıklarından da anlaşılacağı üzere Niobe kayasının gözlerinden yaş geldiği efsanesine inanmamaktadır. Bu tarz efsanelerin sürekli söylendiğini belirten Pausanias, bu mucizelerin gerçeği saptırdığını da belirtir.

Pausanias Niobe dışında kentin tiyatrosundan, Akropolisinden ve ikisinin arasında kalan mağaradan bahsetmiştir. Olasılıkla bu sözü geçen yerler Niobe kayalığına da yakın olmalıdır. Niobe, günümüzdeki adıyla Ağlayan Kaya, bir önceki bölümde bahsedilen olası tiyatro alanının batısında yer almaktadır ve aralarında çok mesafe yoktur. Tiyatro alanının güneyindeki yamaçta da olasılıkla Akropolis yer

¹⁶⁷ Paus. 8. 2. 7.

almaktadır. İkisinin arasındaki kayalıkta bulunan mağaraya dair bir iz olmasa da Pausanias'ın söyledikleri, kentin Akropolisi'nin ve Tiyatrosu'nun yerleri hakkındaki önerileri doğrular niteliktedir.

Niobe efsanesi dışında Sipylos Dağı'nda geçen bir diğer efsane de Tantalos efsanesidir. Phyrig kralı Tantalos Sipylos Dağı'nda hüküm sürmektedir. Hatta burada adını Tantalos'tan alan Tantalıs adlı bir kentin de varlığından bahsedilir.¹⁶⁸ Söz konusunu kral ile ilgili farklı anlatılar mevcuttur. Bir anlatıda Tantalos, Zeus ve Pluton'un oğlu olarak geçmektedir. Atlas'ın kızı Pleiades Dione ile evlendiği bilinen Tantalos'un Pelops ve Broteas adlarında oğulları Niobe adında da bir kızı olur.¹⁶⁹ Başka bir anlatıda nehir-tanrı Paktolos'un kızı Euryanassa ile de evli olduğu belirtilmektedir. Euryanassa'nın, Tantalos'un çocukları Broteas, Pelops ve Niobe'den birinin annesi de olabileceği öne sürülmektedir. Bazı mitograflar, bugün Ülker Takımyıldızı olarak da bilinen, Pleiadesler'den biri olan Sterope'yi de onun karısı olarak kabul ederler. Bazıları da Amphidamas'ın kızı Klytia'yı da onun karısı olarak saymakta ve onu Pelops'un muhtemel annesi olarak göstermektedir. Pelops ve Niobe Tantalos'un en net bilinen çocuklarıdır. Fakat bazen onun çocukları arasında Broteas'ın ve Daskylos'un da sayıldığı görülmüştür. Tantalidler olarak bilinen Thyestes, Atreus, Agamemnon ve Menelaos da Pelops'un aracılığıyla Tantalos'un soyundan gelmektedir.¹⁷⁰ Görüldüğü üzere Tantalos'un soyu konusunda bir karışıklık söz konusudur.

Tantalos'un en çok bilinen efsanesi, oğlunu tanrılara yiyecek olarak sunduğu efsanedir. Bu efsaneye göre, oldukça zengin olan ve tanrılar tarafından çok sevilen, kral Tantalos bir gün tanrılara ziyafet vermiş. Tanrıların sevgilerini test etmek istediği için oğlu Pelops'u parçalara ayırarak tanrılara yemek diye sunmuş. Fakat Demeter hariç tüm tanrılar durumu sezmiş. Demeter de kızı Persephone'yi yeni kaybetmenin acısıyla durumu farkedememiş ve yalnızca Pelops'un omuzundan bir parça yemiş.¹⁷¹

Tanrılar bu olaydan ötürü Tantalos'u önce Sipylos'un altına sonra da *Tartaros*'a göndererek cezalandırmışlar. Onu çenesine kadar suya girecek şekilde gölün ortasına koymuşlar. Fakat susayıp su içmek için eğildiğinde sular çekilmiş ve

---

¹⁶⁸ Plin. *HN*. 2. 93.

¹⁶⁹ Howatson, M. C., *Oxford Antikçağ Sözlüğü*, Çeviren: Faruk Ersöz, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, 911.

¹⁷⁰ Grimal, 1990, 414.

¹⁷¹ Erhat, 1996, 232.

kupkuru kalmış. Ne zaman elini etrafındaki meyvelere götürse, meyveler rüzgârda savrulmuş. Tanrılar Tantalos'u cezalandırırken, oğlu Pelops'a yeniden hayat verdikleri söylenir. Ayrıca Poseidon Pelops'a bağlanmış ve ona Demeter'in yediği omzu yerine fildişinden bir omuz vermiş. Hatta bir süre şarap sunucu olarak kullandıktan sonra da yeryüzüne geri göndermiştir.¹⁷²

“Tantalos ’u gördüm Korkunç işkenceler çekerken.

Duruyordu bir gölün içinde ayakta.

Yükselerek çıkıyordu su çenesine kadar.

Ama içmek için davrandı mıydı,

Damlasını alamıyordu suyun.

İhtiyar adam eğiliyor, eğiliyordu,

Su da çekiliyor, çekiliyor yok oluyordu emen toprakta.

Ve bir çamur peyda oluyordu ayaklarının dibinde kapkara.

O anda bir kurutuveriyordu gölü.

Yemişler sarkıyordu başının önünde dallı budaklı ağaçlardan,

Armutlar, narlar, pırıl pırıl elmalar,

ballı incirler, tombul zeytinler sarkıyordu.

Ama ihtiyar adam, koparmak için ellerini uzattı mıydı,

Bir yel geliyor, savuruyordu onları kara bulutlara.”¹⁷³

Tantalos'un işlediği suç ve çarptırıldığı ceza ile ilgili farklı efsaneler de bulunmaktadır. Tanrıların sırlarını başkalarına anlatmak, davet edildiği tanrıların sofrasından *nektar* ile *ambrosia* çalıp dostlarına dağıtmak, Ganymedes'i kaçırmak, Pandareos'un Zeus'tan çalarak kendisine emanet ettiği köpeği (bronz ya da altın olarak geçer) Hermes'e vermemek için yalan söylemek ve yemin etmek Tantalos'un suçları

¹⁷² Hom. *Od.* 11. 582.

¹⁷³ Hom. *Od.* 11. 582 vd.

arasında sayılmaktadır. Özellikle sonuncusu Zeus'un Tantalos'a olan öfkelerini oldukça arttırmıştır.¹⁷⁴

Tantalos'un çarptırıldığı cezalar arasında "Tantalos İşkencesi" olarak da bilinen ve yukarıda anlatılan cezanın dışında bir başka anlatı da mevcuttur. Buna göre; tanrıların öfkesi neticesinde cezaya çarptırılan Tantalos'un önüne bir şölen sofrası kurulmuştur. Fakat Tantalos bu şölen sofrasından istediği hiçbir şeyi yiyememektedir. Bunun sebebi de başının üzerinde her an üzerine düşecekmiş gibi asılı duran devasa bir kaya parçasının durmasıdır.¹⁷⁵ Görüldüğü üzere Tantalos'un işlediği suçlar hırsızlık, yalancılık ve tanrıları kandırma üzerine kurgulanmıştır. Çarptırıldığı cezalar ise bolluk ve bereket içinde bulunup hiçbirinden yararlanamama üzerinedir.

Lydia'nın Magnesia ad Sipylum kentinde doğmuş olan coğrafyacı Pausanias (MS 110 - 180) Tantalos, oğlu Pelops ve onlara ait bazı kalıntılar hakkında bilgiler vermektedir. Pausanias'ın verdiği bilgiler bölgede yaşıyor olması sebebiyle oldukça önemlidir. Hatta burada çalışma yapan birçok araştırmacı Pausanias'ı kendine rehber edinmiştir.

*"Broteas'ın oğlu, Klytaimnestra'nın da Agamemnon'dan önceki eşi, efsaneye göre de Zeus ve Pluton'un oğlu olan Tantalos Sipylos Dağı'nda gömülüdür ve mezarı da görülmeye değerdir. Biliyorum çünkü gördüm. Dahası Phrygialı Ilus Pelops'a karşı bir ordu gönderdiğinde Sipylos'tan kaçmak için Pelops'un karşısında kimse durmadı."*¹⁷⁶

Pausanias burada öncelikle Tantalos'un ailesi hakkında bilgiler verir. Agamemnon'un eşi olarak bilinen Klytaimnestra'nın ilk eşinin Tantalos olduğunu söyler. Ayrıca mezarının da Sipylos Dağı'nda olduğundan ve görülmeye değer bir yer olduğundan bahseder. Tantalos'un mezarı konusunda araştırmacılar fikir ayrılıklarına düşmüştür. Bir kısım araştırmacılar bu mezarın Yamanlar Dağı eteklerinde olduğunu ileri sürer. Texier, Eski Smyrna kentinin kuzeyinde kalan kubbe biçimli bir yapıyı Tantalos'un mezarı olarak adlandırmıştır.¹⁷⁷ Ancak bunun aksini düşünen araştırmacılar da mevcuttur. Onlar da Sipylos Dağı'nda bulunan ve Aziz Kharalambos Mezarı olarak bilinen yapıyı Tantalos'un mezarı olarak işaret ederler. Bu konu ile ilgili

¹⁷⁴ Grimal, 1990, 414.

¹⁷⁵ Howatson, 2013, 911.

¹⁷⁶ Paus. 2. 22. 3.

¹⁷⁷ Texier, 2002, 20-22.

görüş bir önceki bölümde bildirilmiştir. Aziz Kharalambos Mezarı olarak bilinen yapının, Pausanias'ın bahsettiği Tantalos'un Mezarı olma ihtimali yüksektir.

Bahsettiği bir diğer konu da Pelops'un burayı terk ettiğidir. Kaynaklara göre Pelops, üzerine gelen Phryg ordusundan sonra Sipylos'u terk eder ve bir kısım Lydia ve Phrygia halklarıyla birlikte Peloponnesos bölgesine yerleşir. Peloponnesos isminin de Pelops'tan geldiği ileri sürülmektedir. . Bu konuya da MS 2. yüzyılın sonu ile 3. yüzyılın başlarında yaşamış olan Athenaeus, *Deipnosophistae* adlı eserinde değinmektedir.

*“Üç adet Yunan ulusu vardı. Ancak Lydia ve Phrygia ulusları Yunan değildi. Yunan halkı onlar hakkında bilgileri bu halkların Pelops ile birlikte Peloponnesos'a gelmeleriyle öğrendi. Lydialılar Pelops'u takip etti çünkü Sipylos Lydia coğrafyasında bir yerleşimdi, Phrygialılar da takip etti çünkü Pelops'un babası Tantalos Phrygialılar'ın kralıydı.”*¹⁷⁸

Lydialılar ve Phrygialılar'ın Hellen olmadıklarını öne süren Atheneaus, Hellenler'in onları tanıma zamanını Tantalos oğlu Pelops'un Peloponnesos'a gelme zamanına bağlar. Onunla birlikte gelen Lydia ve Phrygia halklarını ve onların neden Pelops'u takip ettiğini açıklar. Pelops'un bölgeden göçü de, onun iktidarı sırasında gerçekleşen Phryg baskısıyla açıklanmaktadır.¹⁷⁹ Peloponnesos'a adını veren Pelops'un dört yılda bir yapılan olimpiyat oyunlarının da kurucusu olduğu söylenmektedir.¹⁸⁰

Fakat burada bir karmaşa söz konusudur. Söylenenlere göre Tantalos, Sipylos Dağı'ndaki Tantalıs kentinde hüküm süren Phrygia kralıydı. Pelops, kral Tantalos'un oğluydu. Ancak Sipylos, Lydia bölgesinde yer almaktaydı. Bunların dışında “Phrygialı Ilius” Phrygia kralı Tantalos'un oğlu Pelops üzerine bir ordu göndermişti. Gönderilen Phrygia ordusuydu, fakat Pelops ile birlikte kaçanlar arasında hem Phrygia hem de Lydia halkları vardı. Öncelikle bu bölgedeki sınırların karmaşık olduğunu Strabon, *Geographika* adlı eserinde belirtmiştir.

“Fakat buralarda, sık sık söylediğim gibi, sınırlar birbiri içerisine girmiştir ve eskilerin Phrygia dedikleri Sipylos Dağı dolayındaki ülke de

¹⁷⁸ Ath. *Dei.* 14. 21.

¹⁷⁹ Akşit, 1983, 39.

¹⁸⁰ Erhat, 1996, 233.

böyledir. Vaktiyle Phrygialı Tantalos, Pelops ve Niobe'nin yaşadığı söylenen bu ülkenin Büyük Phrygia'da mı yoksa Küçük Phrygia'da mı olduğu kesin değildir. Fakat her iki görüşten hangisi doğru olursa olsun sınırların karışıklığı açıkça görülmektedir. Çünkü Kaikos'un denize döküldüğü Pergamene ve Elaites ve bu iki ülke arasında bulunan, Teuthras'ın ve onun yerine geçen Pelops'un yaşamış olduğu Teuthrania; Hellespontos ile Sipylos dolaylarındaki ülke ve dağın eteğindeki Magnesia arasında uzanır ve bu nedenle, evvelce de söylediğim gibi sınırları belirtmek bir görevdir (Mysialılar'ın ve Phrygialılar'ın sınırları ayrıdır).”¹⁸¹

Strabon'un da dediği gibi, bölgedeki sınırlar net çizgilerle çizilmemiştir. Hatta bazı yerlerde birbirleriyle iç içe geçmiş durumdadır. Buna ek olarak Sipylos Dağı'nın bulunduğu Lydia bölgesinin bu adı geç dönemlerde aldığı unutulmamalıdır. Bu sebeple de konuya bölge adı sınırlamasıyla bakmamak gerekir. Sipylos'taki Phryg krallığına bir başka Phrygia ordusunun saldırması konusuna gelecek olursak; bu da birden fazla Phryg hâkimiyetinin söz konusu olmasıyla açıklanabilir. Olasılıkla farklı Phryg kabileleri, farklı topraklarda kendi krallıklarını ilan etmiş ve bu topraklara hükmetmiş olabilirler. Olasılıkla Phrygialı Ilius, bir başka Phrygialı Pelops'un topraklarını ele geçirmek istemiş, Pelops'un Phryg ve Lydia halklarından oluşan tebaası da onunla birlikte bu toprakları terk etmek istemiştir. Bu şekilde açıklandığında karmaşa ortadan kalkmakta ve olaylar daha anlaşılır hale gelmektedir. Tabii bunun delillerle ispatlanmış bir bilgi olmadığını, antik yazarların söylemleri doğrultusunda şekillenmiş bir fikir yürütme olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

Pausanias'ın söylediklerine dönecek olursak; bölgede Tantalos'un mezarından başka kalıntıların da olduğunu söyler.

“Pelops ve Tantalos bir zamanlar ülkemde yaşadı ve günümüze dek onlardan bazı işaretler kaldı. Burada Tantalos olarak adlandırılan bir göl ve bir anıt mezar var ve Mater Plastene kutsal alanının ötesinde Sipylos Dağı'nın doruğuna doğru Pelops tahtı bulunmaktadır.”¹⁸²

Sözünü ettiği gölün hangi göl olduğu soru işaretidir. Bazı araştırmacılar bunun Yamanlar Dağı'ndaki Karagöl olduğunu ileri sürerler. Ancak gölün efsanesine göre

¹⁸¹ Str. 12. 8. 2.

¹⁸² Paus., 1. 13. 7-10.

kent sular altında kaldıktan sonra bir göl oluşmuştur. Karagöl'ün bulunduğu mevkide de bir kent olması, gölün boyutu düşünüldüğünde, pek mümkün değildir.¹⁸³ Gölün yakın çevresinde de böyle bir kentin varlığına dair delillere şimdiye kadar rastlanmamıştır.

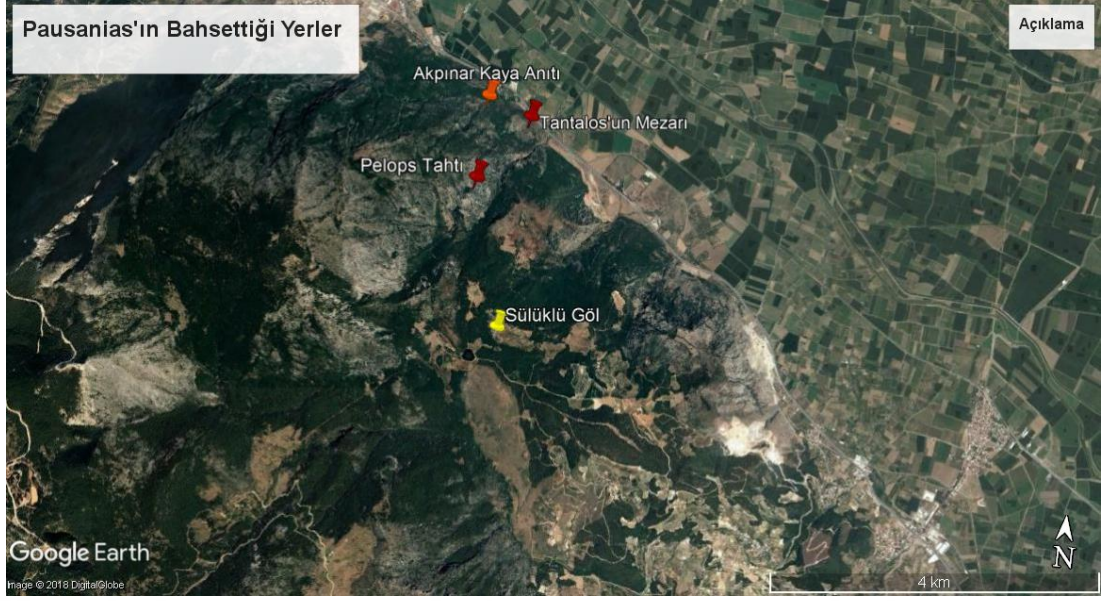
Sipylos Dağı'nda da Sülüklü Göl olarak adlandırılan bir göl mevcuttur. Pausanias, Tantalos Gölü'nün yanında Mater Plastene (Akpınar Kaya Anıtı) Kutsal Alanı, Pelops Tahtı ve Tantalos'un Mezarı da olduğundan bahseder. Olasılıkla bunlar birbirine yakın yerdedirler. Bu sebeple Sülüklü Göl'ün, Pausanias'ın bahsettiği Tantalos Gölü olduğu iddia edilebilir. Ancak bu Sülüklü Göl'ün Pausanias'ın başka bir bölümde bahsettiği Saloe (Σαλόη) Gölü olma ihtimali de bulunmaktadır.

“ Benzer bir kader, farklı şekilde olsa da Sipylos Dağı üzerindeki bir kentte de yaşandı ve kent bir yarığın içinde yok oldu. Dağ ikiye ayrıldı, bu yarıktan sular yükseldi ve yarık, Saloe (Σαλόη) isimli gölü oluşturdu. Taşkın suları onların görülmesini engelleyene kadar kent kalıntıları gölün içerisinde görülebiliyordu.”¹⁸⁴

Görüldüğü üzere Tantalos kentinin Tantalos Gölü sularının altında olması ile ismi verilmeyen bir kentin Saloe Gölü suları altında kalması efsanesi aynıdır. İkisi de Sipylos'ta geçmektedir. İki olay da bir deprem sonrası gerçekleşmiştir. Dolayısıyla bu iki olayın geçtiği yerin aynı olması da muhtemeldir. İki efsanede de sözü edilen göl, olasılıkla günümüzde Spil Dağı üzerinde Yarıkkaya mevkiinin güneyinde yer alan Sülüklü Göl'dür. Burası hem Pausanias'ın bahsettiği Tantalos'un Mezarı, Mater Plastene ve Pelops Tahtı gibi yerlerin hem de “deprem sonucu dağın ikiye ayrılmasıyla oluşan” Yarıkkaya'nın yakınında bulunmaktadır. Sülüklü Göl, bir kenti yutabilecek boyutlarda olmayabilir. Ancak olayın gerçekleştiği dönemdeki taşkın boyutu bilinmemektedir. Bölgede yapılacak limnolojik ve jeolojik çalışmalar, burada gerçekten bir taşkın olup olmadığını ortaya koyacaktır. Ayrıca yine bölgede yapılacak olan arkeolojik çalışmalarla da burada bir yerleşimin olup olmadığı kanıtlanabilir. Bu tarz çalışmalar yapılmadığı sürece burada bir yerleşimin varlığı konusu her zaman soru işareti olarak kalacaktır.

¹⁸³ Bean, 1995, 38.

¹⁸⁴ Paus. 7. 24. 13.

Harita 6: Pausanias'ın Bahsettiği Yerlerin Harita Üzerinde Gösterilmesi.

II. DOĞAL FELAKETLERİN YER ALDIĞI KAYNAKLAR

Tarih boyunca bölgede birçok deprem yaşanmıştır. Bunları da antik yazarların eserlerinden öğrenmekteyiz. Bunlardan ilki Strabon'un, olasılıkla kendinden önce yaşamış olan, Skepsisli Demetrios'tan alıntı yaparak aktardığı ve Troya'nın sular altında kaldığını söylediği felakettir. Demetrios'un eserleri ne yazık ki günümüze kadar kalmasa da, Strabon gibi diğer antik dönem yazarları tarafından yapılan atıflar sayesinde bu yazarın da yazdıkları konusunda bilgi edinilmektedir. Gelelim Strabon'un bu felaket ile ilgili olarak aktardıklarına:

“Pek çok yazar bu konuyla ilgili örnekler toparlamış olsa da Skepsisli Demetrios'un anlattıkları uygun şekilde alıntı yapıldığı için yeterli olacaktır. Tantalos'un krallığı döneminde Lydia, Iona ve hatta Troas'a kadar uzanan büyük bir felaket Demokles tarafından kayıt altına alınmıştır. Burada büyük bir deprem olmuş, bu deprem Sipylos Dağı üzerindeki bütün köyleri yutmuş, bütün bataklıklar göl haline gelmiş ve Troya şehri sularla kaplanmıştır.”¹⁸⁵

Strabon, bu anlattıklarını Skepsisli Demetrios'tan aldığını belirtir ve onun en güvenilir kaynak olduğundan bahseder. Skepsisli Demetrios'un eserleri ne yazık ki günümüze kadar ulaşmamıştır. Bizler kendisi hakkında kendinden sonraki yazarların

¹⁸⁵ Str. I.3.17.

yaptığı atıflar sayesinde bilgi sahibi olmaktayız. Yazar burada, Sipylos Dağı'ndaki köylerin yok olduğundan ve bataklıkların göl haline geldiğinden bahseder. Ionia ve Lydia'da şehirler yıkılırken, Troya'nın sular altında kaldığını belirtmektedir. Bu da Troya'da bir tsunami felaketinin gerçekleşmiş olabileceğini göstermektedir.¹⁸⁶

Buradaki söz konusu depremin hangi tarihlerde olduğu kesin değildir. Fakat bazı ayrıntılardan yola çıkılarak bir tahminde bulunmak mümkündür. Depremin tarihi olarak Strabon, dolayısıyla Demetrios, Tantalos'un krallığı dönemini göstermektedir. Tantalos, her ne kadar efsane olarak düşünülse de, muhtemelen gerçek hayatta yaşamış ve efsanelere karışmış bir kraldır. Tantalos'un Phrygia kralı olarak anıldığı da bilindiğine göre bu depremi Geç Tunç/Erken Demir Çağı'na tarihlenmek mümkün olabilir. Bu dönemde Troya'da büyük bir deprem olduğundan ve depremin sonucunda da yangınlar yaşandığından bahsedilmektedir. Troya'daki bu deprem yaklaşık olarak MÖ 1275 yılına tarihlenmektedir.¹⁸⁷ Hatta Hisarlık'taki kraliyet şehri olarak bilinen Troya VIIh tabakasının MÖ 13. Yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen bu depremle yıkıldığı belirtilmektedir.¹⁸⁸ Dolayısıyla Strabon'un, Skepsisli Demetrios'tan alıntılanarak bahsettiği bu deprem, Troya'daki sözü geçen deprem olabilir.

Antik kaynaklarda geçen ve Sipylos'u etkileyen bir başka deprem de MS 17 depremidir. MS 17 yılında, Tiberius Caesar Augustus'un imparatorluğu (MS 14 - 37) zamanında Lydia bölgesini merkez alan ve Aiolis ve Ionia bölgelerini de etkilediği bilinen bir depremden söz edilmektedir. Sonuçları oldukça yıkıcı olan; yer yarılmalarından, su taşkınlarına ve hatta yangınlara yol açan bu deprem hakkında birçok antik dönem yazarı tarafından çeşitli bilgiler verilmektedir.¹⁸⁹ Bunlar arasında Tacitus, Strabon, Seneca, Velleius, Dio Cassius ve Yaşlı Plinius sayılabilir.

Romalı hitabet ustası, senatör ve avukat olarak bilinen Tacitus (MS 56 - 120) bu depremden *Annales* adlı eserinde bahsetmiştir. Bu depremden Asia eyaletinin bilinen kentlerinin tamamının etkilendiğini Sipylos eteklerinde bulunan Magnesia kentinin de bu deprem sonucunda yok olduğunu, insanların çok acılar çektiğini söylemektedir. Depremin büyüklüğünü açılan yarıkların insanları yuttuğunu

---

¹⁸⁶ Reyhan Körpe, "Eski Çağlarda Troas Bölgesi'nde Meydana Gelen Depremler", 09 Ağustos 1912 Depreminin (Mw=7.4) 100. Yıldönümü Sempozyumu, 13-15 Eylül, Çanakkale, 2012, 113-114.

¹⁸⁷ Carl W. Blegen vd., **Troy: Excavations Conducted by the University of Cincinnati**, C III-I, Princeton, 1953, 330-332.

¹⁸⁸ Robert Drews, **Tunç Çağı'nın Sonu**, Çevirenler: Tolga Ersoy, Gürkan Ergin, İstanbul, 2014, 37.

¹⁸⁹ Oğuz Tekin, "Sikkelerle Batı Anadolu Depremi", Toplumsal Tarih Dergisi, Nisan 2002/100, 3.

söyleyerek anlatmaya çalışmıştır.¹⁹⁰ Bugün Manisa'dan Sipylos Dağı'na çıkıldığında, özellikle geç dönem yapılarının bulunduğu bölgeye bakıldığında, antik bir kente ait olduğu düşünülen sütun başlıklarının, mermer blokların bu geç dönem yapılarında devşirme malzeme olarak kullanıldığı görülmektedir. Kentin yeri şimdiye kadar tespit edilememiş, fakat kente ait olduğu düşünülen malzemelere bölgenin çeşitli yerlerinde rastlanmıştır.

Söz konusu deprem ile ilgili Strabon da şunları söylemiştir:

“Sipylos Dağı'na ve onun mahvolmasına dair anlatılanlar efsane olarak kabul edilmelidir. Çünkü bizim zamanımızda bu dağın eteklerinde bulunan Magnesia kenti ve Sardeis birçok yerlerdeki en ünlü kentler gibi depremle yıkılmıştır. Fakat imparator para yardımı yaparak bu kentleri yenilemiştir; tıpkı daha eskiden, Tralleis sakinleri felakete uğrayınca, gymnasion ve kentin diğer kısımları yıkıldığında babasının buraları ve Laodikeialılar'ın kentlerini yenilediği gibi.”¹⁹¹

Strabon, Sipylos Dağı'nın ve buradaki kentin deprem ile birlikte yok olduğuna dair olan söylentileri efsane olarak kabul etmektedir. Burada bulunan Magnesia gibi kentler her ne kadar bu depremde yıkılmış olsa da Roma İmparatoru Tiberius'un bu kentleri yenilediğini belirtir.

Bunların dışında Romalı devlet adamı ve tarihçi Dio Cassius (MS 155-235) da *Historia Romana* adlı seksen ciltlik eserinin elli yedinci cildinde MS 17 depreminden ve Tiberius'un bölgeye yaptığı yardımlardan bahsetmektedir.

“İmparator Tiberius, Asya'da zarar gören şehirler için bir ex-praetor ve beş liktor atadı, bu şehirlerin vergilerinin büyük bir bölümünü affetti ve büyük miktarda maddî yardımda bulundu. Akrabaları olan vasiyetçiler tarafından kendisine bırakılmış mirasları bile kabul etmemekle kalmadı, aynı zamanda hem şehirlere hem de özel şahıslara büyük miktarlarda katkıda bulundu. Bu eylemleri için de hiçbir zaman bir övgü ya da bir onur beklemedi.”¹⁹²

---

¹⁹⁰ Tac. Ann. 2.47.

¹⁹¹ Str. XII.8.18.

¹⁹² Dio C. LVII.17.7.

Dio Cassius, Tiberius'un gönderdiği görevliler hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Onun sayesinde bölgeye Tiberius tarafından olasılıkla hasarı tespit etmek ve gerekli yardımlarda bulunmak amacıyla bir *ex-praetor* ve beş *liktor* gönderildiğini öğrenmekteyiz. Ayrıca Tiberius'un yaptığı yardımlar için herhangi bir onurlandırma ya da övgü beklemediğini de sözlerine eklemektedir.

Tiberius'un doğal felaketlerle karşılaşmış olan şehirlere cömertçe yardım ettiği bilinmektedir. Bu deprem felaketiyle karşı karşıya kalan Asya kentlerini de beş yıl boyunca vergiden muaf tutmuş ve yüklü miktarlarda maddi yardımlar yapmıştır. Ayrıca kentlerin onarılmasını da sağlamıştır. Bunun üzerine Smyrna kentinde İmparator Tiberus adına bir tapınak inşa edilmiştir. Yaşanan bu olaylar ve kentlerin onarılmasının hatırlanması için anı sikkeleri de bastırılmıştır.¹⁹³ Roma darphanesinde basıldığı bilinen bu *sestertius*ların¹⁹⁴ ön yüzünde, sağ elinde *patera* sol elinde de asa tutar vaziyette bir *cella curulis* üzerinde oturan ve kafasında defne çelengi bulunan imparator Tiberius'un tasviri yer almaktadır. Bu tasvirin etrafında da **CIVITATIBVS ASIAE RESTITVTIS** yazısı bulunmaktadır.¹⁹⁵ Asya kentlerinin onarıldığını belirten bu yazının yer aldığı sikke, depremden beş yıl sonra MS 22 yılında basılmıştır. İmparatorun yaptığı yardım üzerinden bir propaganda gerçekleştirdiği de öne sürülebilir.¹⁹⁶

Levha 44: MS 17 Depreminden Sonra Basılan Sikke

¹⁹³ David Shotter, **Tiberius Caesar**, New York, 2005, 55.

¹⁹⁴ Antik Roma Dönemi'nde çeyrek *denarius* değerinde olan ve gümüş, pirinç ve bronz olarak da basıldığı bilinen sikkelere verilen isim. (Tamay Tekçam, **Arkeoloji Sözlüğü**, İstanbul, 2011, 198.)

¹⁹⁵ BMC, 70; RIC, 48.

¹⁹⁶ Tekin, 2002, 3.

Depremden zarar gördükten sonra Tiberius tarafından yardım edilen söz konusu kentler, bir minnettarlık göstergesi olarak Roma’da bulunan Iulius Caesar Forumu’nda bir heykel grubu inşa ettirdiler. Bu heykel grubu, Tiberius’un devasa boyutlardaki heykelini çevreleyen, kadın olarak tasvir edilmiş kentlerin her birinin kişileştirilmiş heykellerinden oluşmaktaydı. Forumda bulunan söz konusu heykel grubu, olasılıkla MS 80 yılındaki yangında tahrip olmuştu. Fakat Tiberius zamanında bu heykel grubunun Puteoli’de kopyalanmış olduğu tespit edilmiştir. Puteoli’nin söz konusu şehirlerle olan güçlü ticarî bağları sebebiyle bunun yapıldığı öne sürülebilir. Bu heykelden sonra imparatora bir onurlandırmanın değil bir tapınımın söz konusu olduğu ve bir “imparatorluk kültürünün” ortaya çıktığı iddia edilmektedir.¹⁹⁷

Magnesia ad Sipylum kentinin de kişileştirilmiş kadın heykeli şeklinde tasvirinin bulunduğu bu grubun içerisindeki her heykelin altında temsil ettiği kendin adı yazmaktadır. Burada adı ve tasviri bulunan kentler sırasıyla; Sardeis, Magnesia, Philadelphia, Tmolus, Kyme, Temnos, Kibyra, Myrina, Ephesos, Apollonidea, Hyrcanis, Mostene, Aigai, Hierocaesarea şeklindedir.¹⁹⁸

MS 17 depremi ile ilgili antik dönem yazarlarının söylediklerinin birbirlerinden çok da farklı olmaması nedeniyle burada yalnızca seçilen birkaç örneğe yer verilmiştir.¹⁹⁹

III. SAVAŞLARIN YER ALDIĞI KAYNAKLAR

Antik yazılı kaynaklarda Sipylos Dağı savaşlara da konu olmuştur. Bazı yazarlar eserlerinde bu bölgede geçen savaşları da konu edinmişlerdir. Bunlardan bir tanesi, MÖ 1. yüzyılda yaşamış olan Yunan tarihçi Diodoros Siculus (Sicilyalı Diodoros)’tur. Yazar, *Bibliothecae Historicae* adlı eserinde, Sparta kralı Agesilus ile Pers İmparatorluğu’nun Sardeis satrapı Tissaphernes arasındaki savaşı anlatırken Sipylos Dağı’na da değinmektedir.

---

¹⁹⁷ Clifford Ando, **Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire**, Los Angeles, 2000, 311.

¹⁹⁸ ILS, 156.

¹⁹⁹ MS 17 depremi ile ilgili yukarıda söz edilenlerin dışındaki yazarlar için bkz. Vell. 2.126.4.; Plin, *HN*, 2.200., Suet. *Tib.*, 48.2.

“Bundan sonra Agesilaos Kaistros²⁰⁰ Ovası’ndan ordusunu ileri sürdü ve Sipylos çevresindeki ülkeyi ve burada yaşayan sakinlerin mülklerini perişan etti. On bin süvari ve elli bin piyade toplayan Tissaphernes, Lakedaemonyalıları yakından takip etti ve yağmalarken ana gövdeden ayrılanları öldürdü. Agesilaus askerlerini Sipylos Dağı eteklerine tutunabilecekleri bir alanda toplayarak, düşmana saldırabileceği en uygun fırsatı beklemeye koyuldu. O Sardeis’e kadar olan kırsal alanları istila etti ve meyve bahçelerini, lükse ve hayatın iyi şeylerinin sükkûnet içindeki hazzına katkıda bulunan bitkiler ve diğer şeylerle sanatsal olarak büyük harcamalarla hazırlanmış Tissaphernes’e ait eğlence parkını tahrip etti. O sonra geriye döndü ve Sardeis ile Thybarnae arasındaki yolun yarısında, sık ağaçlı bir alanda barbarlar için pusu kurması amacıyla dört yüz askerle birlikte Spartalı Xenocles’i gönderdi. Daha sonra Agesilaus ordusuyla birlikte yol boyunca ilerledi. Pusunun kurulduğu yeri geçtiği anda ve barbarlar onun arkada kalan kuvvetlerine taciz saldırılarında bulunurlarken onları şaşırtarak Persler’e doğru döndü. Ardından kesin bir savaş anında pusudaki askerlerine işaret etti ve onlar da savaş şarkıları söyleyerek düşmana karşı saldırıya geçtiler. Persler bir anda iki kuvvet arasında kaldıklarını fark edince dehşete kapıldılar ve kaçmaya başladılar. Onları belli bir mesafeye kadar takip eden Agesilaus, altı binden fazla insanı katletti, birçok esir topladı ve çok çeşitli mallarla dolu olan kampları yağmaladı.”²⁰¹

Diodoros’un söz ettiği üzere Spartalılar Küçük Menderes Ovası’ndan karaya çıkartma yapmışlardır. Sipylos çevresinde olduğu söz edilen ülke ise olasılıkla Sipylos Dağı’nın güneyinde bulunmaktadır. Küçük Menderes Ovası’ndan kuzeye doğru ilerleyen Sparta ordusu, daha sonra Sipylos Dağı’nın güneyinden itibaren doğuya, yani Sardeis’e doğru ilerlemiştir. Günümüzdeki yer adları ile söyleyecek olursak; olasılıkla Selçuk-Efes üzerinden karaya çıkan Spartalılar, oradan Bornova, Kemalpaşa ve Turgutlu yolunu izleyerek Sardeis’e ulaşmışlardır. Yazarın yağmalandığından bahsettiği meyve bahçeleri ve eğlence parkı da Turgutlu – Sardeis arasında bir yerde olmalıdır. Bu bölümden Sardeis’e kadar olan alanın yağmalandığından bahseden yazar, savaşı Sparta kralı Agesilaus’un kazandığını da söylemektedir.

²⁰⁰ Kaistros Ovası = Küçük Menderes Ovası.

²⁰¹ Diod. Sic. 14. 80.

Sipylos Dağı'ndan, Hellen tarihçi Appianos'un (MS 95 – MS 165) *Rhomaika* adlı eserinin *Syriake* bölümünde de söz edilmiştir. Appianos, eserinde Roma ve Seleukoslar arasında geçen Magnesia Savaşı'nı anlatırken eserinin bir bölümünde Sipylos Dağı'na da değinmiştir.

“Bu tartışmadan sonra Publius hastalandı ve Gnaeus Domitius'u kardeşinin danışmanı olarak bırakıp Elea'ya çekildi. Antiokhos, Makedonyalı Philip'in de yaptığı gibi hiçbir şeyin savaşta yenilmenin ağır şartları kadar kötü olamayacağını düşünüyordu, ordusunu hep birlikte Thyateira Ovası'nın yakınına, düşmandan da çok uzak olmayan bir konuma çekti ve Scipio'nun oğlunu Elea'ya kendisinin yanına gönderdi. Scipio oğlunu getirenlere; kendisi ordunun başına dönene kadar Antiokhos'un savaşmaması gerektiği önerisinde bulundu. Antiokhos bu öneriye uyarak ordusunun kamp alanını Sipylos Dağı'na taşıdı ve kampın çevresini güçlü duvarlarla tahkim etti.”²⁰²

Yazarın bahsettiğine göre; Scipio savaştan önce rahatsızlanarak Elea'ya çekilmiş. Bu sırada Antiokhos Thyateira Ovası'nda ordusunu konumlandırılmış vaziyetteymiş. Antiokhos, olasılıkla elinde esir olarak bulunan Scipio'nun oğlunu Scipio'ya göndermeyi tercih etmiş. Scipio da Antiokhos'a karşı “kendisi ordunun başına geçene kadar” savaşmaması gerektiği tavsiyesinde bulunmuş. Bu sebeple de Antiokhos tavsiyeye uyarak ordusunu Sipylos Dağı'na taşımış ve burada bir kale inşa etmiş. Yani bu da demek oluyor ki Sipylos Dağı'nda aranması gereken bir eser daha mevcuttur.

Sipylos Dağı, yukarıda söz edildiği gibi çeşitli konu başlıkları altında antik çağ yazarlarının eserlerinde yer almıştır.

---

²⁰² App. Syr. 6. 30.

SONUÇ

Spil Dağı ya da orijinal adıyla Sipylos, tarih öncesi dönemlerden günümüze kadar, bu bölgede yaşamlarını sürdürmüş olan insanların hayatlarına etki etmiştir. Bu etki gerek mitolojilerinde gerekse yaşam biçimlerinde açıkça görülebilmektedir. Aynı şekilde insanlar da yaşamları boyunca Spil Dağı'nda bir takım etkiler bırakmışlardır. Bunlar da bölgedeki arkeolojik materyallerle ya da bugüne kadar tükettikleri bitki ve hayvan popülasyonlarıyla açıkça görülmektedir. Tezin içeriğinde de tarih öncesi çağlardan Roma'nın yıkılışına kadar olan dönemdeki Spil Dağı ile burada yaşayan insanların arasındaki karşılıklı etkileşimin ürünleri incelenmiştir.

Tarih öncesi çağlardan başlayacak olursak; bölgede Paleolitik ve Mezolitik dönemlere ait herhangi bir çalışma yapılmadığı için, söz konusu dönemlerin bölgedeki izlerine dair herhangi bir veri de bulunmamaktadır. Ancak bahsedilen dönemlerde yaşayan insan türlerinin yaşam biçimleri ve geçim modelleri bilindiğinde en azından bazı öneriler ortaya atılabilir. Öncelikle bu insanlar barınma gereksinimleri için daha çok mağaraları kullanmaktadırlar. Spil Dağı'nda da özellikle Sülüklü Göl ve Yarıkkaya mevki başta olmak üzere bu insanların barınabilecekleri birçok mağara mevcuttur.

Bunun dışında dönem insanının geçim modelini de avcılık ve toplayıcılık oluşturmaktadır. Spil Dağı'nın bitki ve hayvan popülasyonu açısından zengin olduğu düşünülürse; söz konusu bölgenin bu dönem insanının yaşamını sürdürebilmesi için ideal bir bölge olduğu söylenebilir. Ayrıca tezin coğrafya kısmında da bahsedildiği üzere dağ yüzeyinde ve çevresinde, kireç taşı ve serpantin gibi kolay işlenebilir kayalar bulunmaktadır. Dönem insanının taş aletler kullandığı göz önünde bulundurulursa; bu kayaların insanlara ham madde sağladığı da düşünülebilir.

Av hayvanlarının, akarsu ve göl gibi su kaynaklarının yakınlarında daha rahat avlanabildiği bilinmektedir. Bu sebeple de bölgedeki Paleolitik ve Mezolitik dönem varlığını tespit edebilmek için başta su kaynaklarının kenarlarında ve çevredeki mağaralarda, söz konusu dönemleri çalışın, özellikle taş aletler üzerinde uzmanlaşmış arkeologlarla yüzey araştırmaları yapılması gerekmektedir. Spil Dağı'nın çevresinde; Çakallar Volkanizması (Salihli), Narlıdere, Karaburun gibi yerlerde Paleolitik ve Mezolitik dönemlere ait izler tespit edilmiştir. Bu sebeple de söz konusu dönemlere ait verilerin Spil Dağı'nda da mevcut olabileceği düşünülmektedir. Ancak gerekli

çalışmalar yapılmadığı sürece Spil Dağı'nın Paleolitik ve Mezolitik dönemlerdeki durumu karanlık kalacaktır.

Neolitik döneme gelindiğinde ise bambaşka bir geçim modeli ortaya çıkmaktadır. Avcılık ve toplayıcılık yerini aşamalı olarak yerleşik yaşama ve tarıma bırakmıştır. İnsanlar geçimlerini tarım ile sağlıyor olsalar da avcılığı tamamen terk etmemişlerdir. Tüm bu etkenler göz önüne alındığında Spil Dağı'nın güney yamaçları yerleşim için ideal görünmektedir. Nitekim Ulucak, Nemrut ve Yenmiş höyükleri de burada tespit edilmiştir.

Spil Dağı'nın güneyinde verimli Kemalpaşa alüvyal ovası yer almaktadır. Bu da dönem insanının tarım yapabilmesi için ideal toprağı sağlamaktadır. Ayrıca Spil Dağı'nın güneyi, kuzeyine göre daha eğimli olduğundan, avcılık ve kısmen toplayıcılık faaliyetleri de bu bölgeden dağa çıkılarak rahatlıkla gerçekleştirilebilir. Bu sebeplerle Neolitik Dönem insanı, yerleşmek için daha çok Spil Dağı'nın güneyini tercih etmişlerdir. Kalkolitik Dönem'de de durum farklı değildir.

Ayrıca Spil Dağı'nın kuzeyinde kalan Gediz Ovası'nda da Neolitik yerleşimler tespit edilmiştir. Fakat Spil Dağı'nın kuzey yamaçları oldukça dik olduğundan, buradaki insanların Spil Dağı ile etkileşime girmeleri biraz zordur ve tezin belirlediği sınırların da dışında kalmaktadır. Bu sebeple tez içerisinde o bölgeye değinilmemiştir.

Bölgede Tunç Çağı'na ait büyük çaplı bir yerleşim izine şimdiye kadar rastlanmamıştır. Dağın güney yamaçlarında bu döneme ait köy tarzı yerleşimler tespit edilmiştir. Daha önce Neolitik Dönem kısmında söz edilen höyüklerde Tunç Çağ'a ait izlere de rastlanmıştır. Bu da Tunç Çağı'nda da, olasılıkla Neolitik Dönem'deki aynı geçim sebeplerinden ötürü, yerleşim için güney yamaçların tercih edildiği gözlemlenmektedir.

Ancak dikkati çeken nokta, dağın kuzey yamacında Tunç Çağ'a ait bir kaya anıtı (Akpınar Kaya Anıtı) bulunmaktadır. Yerleşim için dağın güneyini tercih eden dönem insanları, dağın kuzeyinde yer alan bu bölgeyi de daha çok bir kutsal alan gibi kullanmışlardır. Olasılıkla yılın belli dönemlerinde burada bereket ile ilgili ritüeller gerçekleştirilmiş olabilir.

Burada sadece efsanelerde adı geçen Tantalıs adında bir kent de mevcuttur. Detaylarından daha önce bahsettiğimiz bu kentin Tunç Çağı'na mı yoksa Demir

Çağı'na mı ait olduğu bilinmemektedir. Gerek mitolojide gerekse antik yazılı kaynaklarda çokça geçmesinden ötürü, kentin varlığının hayalî olamayacağı aşikârdır.

Kaynaklarda bu kentin bir deprem sonucu yok olduğu ve etrafında büyük yarıklar oluştuğundan bahsedilmektedir. Depremle oluşan bir yarık Spil Dağı'nın kuzeydoğu yamacında Yarıkkaya adıyla mevcuttur. Sülüklü Göl mevki de Yarıkkaya'nın hemen yakınında yerleşime uygun düzlük bir bölgedir. Bu sebeple Tantalıs kentinin kalıntıları bu çevrede aranabilir. Efsaneler ve antik kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda, kentin muhtemel yerinin Sülüklü Göl mevkiinde olabileceği kanaatindeyim.

Arkaik döneme ait alanlar Spil Dağı'nın daha çok kuzey kısmında yoğunlaşmıştır. Bu alanların büyük çoğunluğunu kaya mezarları ve tümülüsler oluşturmaktadır. Arkaik dönemde dağ, daha çok ölü gömme ile ilişkilendirilmiş olabilir. Bu döneme ait olduğu düşünülen bir takım duvarlar ve seramik malzemeleri Topkale mevkiinde bulunmuş olsa da, henüz dağın sınırları içerisinde Arkaik döneme tarihlenen bir kent tespit edilememiştir. Pelops tahtının bulunduğu bölgedeki kaya yerleşimi bunun dışında tutulabilir.

Klasik döneme ait malzemeye bugüne kadar neredeyse hiç rastlanmamıştır. Hellenistik dönem malzemesi de yine kentin kuzeyinde kalan alanlarda gözlemlenmektedir. Bunları Topkale mevkiindeki bir takım duvar yapıları, seramik malzemeler, ayrıca Pelops Tahtı ve Tantalos'un Mezarı'nın bulunduğu bölgelerdeki seramik malzemeler oluşturmaktadır. Bu döneme ait Magnesia ad Sipylum kentinin, modern Manisa kentinin altında kaldığı tahmin edilmektedir. Daha geç dönem yapılarında devşirme malzeme olarak kullanılan Hellenistik ve Roma dönemlerine ait mimarî öğeler, kentin daha sonra kurulan yerleşimler tarafından da tahrip edildiğini göstermektedir.

Bunun dışında yine Hellenistik döneme tarihlenebilecek bazı yerleşimlerin Spil Dağı'nda yer aldığını antik kaynaklardan ve Smyrna ile Magnesia ad Sipylum arasındaki *sympolitea* ittifak metninden görmekteyiz. Bunlardan bir tanesi Eski Magnesia anlamına gelen Palaia-Magnesia'dır. Kentin eski akropolünün bulunduğu alanda olduğu söylenmektedir. Fakat yeri henüz tespit edilememiştir. Bir diğeri ise yine *sympolitea* ittifakında karşımıza çıkan garnizon yerleşimidir. Bu garnizon yerleşiminin yeri de şimdiye kadar tespit edilememiştir.

Roma Dönemi'ne ait buluntulara da Spil Dağı'nın kuzeyinde rastlanmaktadır. Bu buluntular da yine Magnesia ad Sipylum kentiyle ilişkilidir. Ayrıca buradaki buluntuların dışında bir de güvenlik ve gözetleme amacıyla yapılan bir kale mevcuttur. Ayvacık Kalesi olarak adlandırılan bu kale, dağın kuzeyindeki ovalara hâkim bir konumda inşa edilmiştir.

Spil Dağı'nın tarihî ve arkeolojik yönden potansiyeli oldukça yüksektir. Dağın kuzeyinde, güneyinde ve hatta üzerinde bulunan bazı mevkilerde birçok arkeolojik alan bulunmaktadır. Ancak ne yazık ki bu alanların büyük bir çoğunluğunda bilimsel kazılar yürütülmemekte ve gerekli güvenlik önlemleri alınmamaktadır. Bu sebeple de söz konusu bölgeler definecilerin uğrak yeri haline gelmiştir. Birçok alan kaçak kazı çukurları ile tahrip edilmiştir. Potansiyeli böylesine yüksek olan bir alandaki bilimsel çalışmaların hızla artması ve arkeolojik alanların çevresindeki gerekli güvenlik önlemlerinin bir an önce alınarak kaçak kazıların önlenmesi gerekmektedir.

HARİTA KAYNAKÇASI

Harita No	Harita Adı	Kaynak
Harita 1	Spil Dağı ve Çevresinin Jeolojik Birimleri	Kayan 1999, 3. – Şekil 2.
Harita 2	Spil Dağı Güneyindeki Prehistorik Yerleşimler.	Google Earth Pro adlı programdan alınmıştır.
Harita 3	Spil Dağı'nda Bulunan Tunç Çağa Ait Buluntu Yerleri	Google Earth Pro adlı programdan alınmıştır.
Harita 4	Demir Çağa Ait Buluntu Yerleri.	Google Earth Pro adlı programdan alınmıştır.
Harita 5	Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi Yerleşimleri.	Google Earth Pro adlı programdan alınmıştır.
Harita 6	Pausanias'ın Bahsettiği Yerlerin Harita Üzerinde Gösterilmesi.	Google Earth Pro adlı programdan alınmıştır.

LEVHA KAYNAKÇASI

Levha No	Levha Adı	Kaynak
Levha 1	Manisa-Torbalı Hattının Kuzey-Güney Yönlü Kesiti	Kayan 1999, 4. – Şekil 3.
Levha 2	Ulucak Höyük VIa tabakasından kırmızı boyalı taban.	Çilingiroğlu vd., 2012a, 165. – Resim 5.
Levha 3	VIb tabakasında taban üzerinden ele geçen buluntular.	Çilingiroğlu vd., 2012a, 166. – Resim 6.
Levha 4	Ulucak Vb tabakasında bulunan dal örgü tekniğiyle inşa edilmiş bir mekân.	Çilingiroğlu vd., 2012a, 161. – Resim 1.
Levha 5	Ulucak V çanak çömleğine örnekler.	Çilingiroğlu vd., 2012a, 162-163. Resim 2 – Resim 3.
Levha 6	Ulucak V. tabakadan kil baskı kalıpları.	Çilingiroğlu vd., 2012 (a), 164. – Resim 4.
Levha 7	Ulucak IV. tabaka çanak çömleğine örnekler.	Çilingiroğlu, 2009b, 74 – Figür 9 / Çilingiroğlu ve Çilingiroğlu, 2007b, 347. – Figür 6.
Levha 8	Akpınar Kaya Anıtı'nın Yanındaki Hiyeroglif Yazısı.	Güterbock ve Alexander, 1983, 31 - Figür 1
Levha 9	Akpınar Kaya Anıtı.	Doğan, 2007a, 462 – Resim 88.
Levha 10	Tantalos'un Mezarı.	Doğan, 2007c, 69 – Resim 1.
Levha 11	Tantalos'un Mezarı'nın Profilden ve Üstten Çizimi.	Doğan, 2007c, 71 – Resim 3a'nın ve 3b'nin dijital çizimi.
Levha 12	Pelops Tahtı.	Doğan, 2007c, 75 – Resim 8.
Levha 13	Pelops Tahtı Çizimi.	Öztürk, 1997, 107 – Çizim 2.
Levha 14	Yukarı Çobanisa Kaya Mezarı	Öztürk, 1997, 99 – Resim 16.
Levha 15	Çobandede Tümülüsü'nün Güneydoğu'dan Görünümü	Yazarın Arşivinden..
Levha 16	Topkale Yamacı'nın Çeşitli Yerlerinde Bulunan Poligonal Duvarlar.	Ermiş, 2016, 251 – Fotoğraf 3-4-5.
Levha 17	Topkale Yamacı'nda Tespit Edilen Seramik Türleri.	Ermiş, 2016, 250 – Fotoğraf 1.
Levha 18	Smyrna ve Magnesia ad Sipylum Arasındaki Sympolitea İttifak Metninin Yer Aldığı Yazıt.	Ihnken, 1978, 201-204 – TAFEL 1-5. (Resimler dijital ortamda birleştirilmiştir.)
Levha 19	Geç Hellenistik Dönem'e Tarihlenen Yazıt.	Malay, 1999, Figür 66.

Levha 20	Kesin Olarak Tarihlenemeyen, Mimarî Yapı Parçası ve Yazıt.	Malay, 1999, Figür 67.
Levha 21	Hellenistik Dönem Magnesia ad Sipylum Sikkelerine Örnekler.	http://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/magnesia/t.html (11.04.2018)
Levha 22	Keçiliköy Çiftlik Yerleşimi Yüzey Seramiği.	Doğan, 2007a, 475, Resim 111.
Levha 23	Magnesia ad Sipylum'da Bulunan III. Aleksandros Heykeli.	http3.bp.blogspot.com/_MuvtRovAWxMSbluJ60QjtIAAAAAAAAAAArYvl-Qym2WGNAs1600-hIMG_7988.JPG (09.04.2018)
Levha 24	Roma Erken İmparatorluk Dönemine Tarihlenen Bağış Yazıtı.	Malay, 1999, 70 - Figür68.
Levha 25	Ayvacık Kalesi'nde Bulunan Yazıt.	Hasan Malay ve Cumhuriyet Tanrıver arşivinden.
Levha 26	Üzerinde Proconsül Marcus Tullius Cicero'nun Büstü Bulunan Magnesia Ad Sipylum Sikkeleri.	http://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/magnesia/Mionnet_IV_385.jpg (09.04.2018)
Levha 27	Domitianus ve Domitia Sikkelerine Örnekler.	http://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/magnesia/t.html
Levha 28	Marcus Aurelius Sikkeleri.	Önder, 2014, 39, 43 - Katalog No: 111, 113, 115, 117, 126.
Levha 29	Septimius Severus Sikkeleri.	http://www.wildwinds.com/coins/ric/septimius_severus/magnesiaAdSipy_I_mhoof_LS9.jpg (09.04.2018)
Levha 30	Severus Aleksander ve Iulia Mamaea Sikkeleri.	Önder, 2014, 43 - Katalog No: 128 - 129.
Levha 31	III. Gordianus Dönemi Sikkeleri.	Önder, 2014, 44 - Katalog No: 130-131
Levha 32	I. Philippus Dönemi Sikkelerine Örnekler.	http://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/magnesia/t.html (13.04.2018)
Levha 33	Gallienus Dönemi Sikkeleri.	Önder, 2014, 45-46 - Katalog No: 136-137.
Levha 34	MS 70 – MS 90 Yıllarına Tarihlenen Mermerden Yapılmış Erkek Portresi.	Durugönül, 2015, 99 - Katalog No:50.
Levha 35	MS 2. Yüzyıla Tarihlenen Mermer Kadın Heykeli.	Durugönül, 2015, 52 – Katalog No: 16.
Levha 36	Manisa Belediyesi Fen İşleri Şantiyesi'nde Bulunan Tiyatro Basamakları.	Doğan, 2007a, 246-247 - Katalog No: DM31-DM32.
Levha 37	Tiyatronun Olası Yeri.	Doğan, 2007a, 455 - Resim 76 üzerinden çizilerek gösterilmiştir.

Levha 38	Ayvacık Kalesi'nin Yer Aldığı Tepenin Güneyden Görünümü.	Yazarın Arşivinden.
Levha 39	Tepenin Güneybatısında Yer Alan Duvar Yapısı.	Yazarın Arşivinden.
Levha 40	Yüzeyde Rastlanan Çatı Kiremitlerine Örnek.	Yazarın Arşivinden.
Levha 41	Yüzeyde Rastlanan Pişmiş Tuğla Parçalarına Örnek.	Yazarın Arşivinden.
Levha 42	Kalenin Kuzeyindeki Görüş Alanı	Yazarın Arşivinden.
Levha 43	Niobe (Ağlayan Kaya).	Yazarın Arşivinden.
Levha 44	MS 17 Depreminden Sonra Basılan Sikke	http://www.wildwinds.com/coins/ric/tiberius/RIC_0048.3.jpg

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Apollod. *Bibl.*: Apollodoros, **Bibliotheka (Yunan Mitolojisi)**, Çeviren: Nur İvren, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- App. *Syr.*: Appianos, **Appian's Roman History I**, Loeb Classical Library, Translation by Horace White, Harvard University Press, London, 1972.
- Ath. *Dei.*: Athenaeus, **The Deipnosophists**, Translated by Henry G. Bohn, Harvard University Press, London, 1854.
- Dio C. Dio Cassius, **Dio's Roman History**, With An English Translation by Earnest Cary, VII., Harvard University Press, London, 1955.
- Diod. Sic. Diodoros Siculus, **Diodoros of Sicily in Twelve**, English Translation by C. H. Oldfather, Volume 4-8, Harvard University Press, London, 1989.
- Hom. *Il.*: Homeros, **İlyada**, Çeviren: Fulya Koçak, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2010.
- Hom. *Od.*: Homeros, **Odysseia**, Çeviren: Fulya Koçak, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2009.
- Ov. *Met.*: Publius Ovidius Naso, **Metamorphoses (Dönüşümler)**, Çeviren: İsmet Zeki Eyüboğlu, Payel Yayınları, İstanbul, 1994.
- Paus.: Pausanias, **Description of Greece**, Volume 1, Loeb Classical Library, Translated by W. H. S. Jones, London, 1918.
- Plin. *HN*: Pliny, **Natural History**, Volume 1, Books 1-2, Loeb Classical Library, Translated by H. Rackham, London, 1938.
- Plin. *HN*: Pliny, **Natural History**, Volume 2, Books 3-7, Loeb Classical Library, Translated by H. Rackham, London, 1961.

- Ps. Plut. *Fluv.*: Plutarch, **Plutarch's Morals**, Corrected and revised by William W. Goodwin, PH. D. 1874, 5.
- Soph. *Ant.*: Sophokles, **Antigone**, Çeviren: Ali Çokona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Str. Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: Kitap XII-XIII-XIV)**, Çeviren Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2012.
- Str. Strabo, **The Geography of Strabo I**, Translated by Horace Leonard Jones, London, 1917.
- Suet. *Tib.* Suetonius, **De Vita Caesarum**, With an English Tranlation by J. C. Rolfe, Harvard University Press, London, 1979.
- Vell. Marcus Velleius Paterculus, **Res Gestae Divi Augusti**, Harvard University Press, London, 1961.

Modern Kaynaklar

- Akşit, 1983: Akşit, Oktay; **Manisa Tarihi (Magnesia Ad Sipylum) (Başlangıçtan MS 395 Yılına Kadar)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983.
- Ando, 2000: Clifford Ando, **Imperial Ideology and Provincial Loyalty in the Roman Empire**, University of California Press, Los Angeles, 2000.
- Atalay ve Mortan, 1997: Atalay, İ.; Mortan, K., **Türkiye Bölgesel Coğrafyası**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1997.
- Bieber, 1964: Margarete Bieber, **Alexander The Great In Greek And Roman Art**, Argonaut Inc. Publishers, Chicago, 1964.
- Blegen vd. 1953: Carl W. Blegen vd., **Troy: Excavations Conducted by the University of Cincinnati, C I-IV**, Princeton University Press, Princeton, 1950-1958.

- BMC *Lydia*: B. V. Head, **British Museum Catalogue of the Greek Coins: Greek Coins of Lydia**, Oxford University Press Warehouse, London, 1901.
- Buresch, 1898: Karl Buresch, **Aus Lydien Epigraphisch-Geographische Reishesfrüchte**, Leipzig, 1898.
- Cadoux, 1938: Cecil John Cadoux, **Ancient Smyrna A History of The City From The Earliest Times to 324 AD**, Basil Blackwell Press, Oxford, 1938.
- Caymaz, 2010: Tayfun Caymaz, **Yeni Bulgular Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Dönem Kültürü**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 2010.
- Chishull, 1747: Edmund Chishull, **Travels in Turkey and Back to The England**, London, 1747.
- Çilingiroğlu ve
- Çilingiroğlu, 2007a: Altan Çilingiroğlu ve Çiler Çilingiroğlu, "Ulucak", **Türkiye'de Neolitik Dönem**, Cilt 1, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, 361-372.
- Çilingiroğlu ve
- Çilingiroğlu, 2007b: Altan Çilingiroğlu ve Çiler Çilingiroğlu, "Ulucak", **Türkiye'de Neolitik Dönem**, Cilt 2, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, 361-372.
- Çilingiroğlu vd., 2012a: Altan Çilingiroğlu, Özlem Çevik, Çiler Çilingiroğlu, "Ulucak Höyüğü", **Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları**, İzmir, 2012, 157-168.
- Çilingiroğlu vd., 2012b: Altan Çilingiroğlu, Özlem Çevik ve Çiler Çilingiroğlu, "Ulucak Höyük, Towards Understanding The Early Farming Communities of Middle West Anatolia: The Contribution of Ulucak", **The Neolithic in Turkey**, Vol. 4, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2012, 139-175.
- Çilingiroğlu, 2009a: Çiler Çilingiroğlu, **Central-West Anatolia at the end of 7th and Beginning of 6th Millennium BCE in the**

- Light of Pottery from Ulucak (İzmir)**, Doktor der Philosophie der Fakultät für Kulturwissenschaften der Eberhard-Karls-Universität Tübingen, 2009.
- Çilingiroğlu, 2009b: Çiler Çilingiroğlu, "The Current State of Neolithic Research at Ulucak, İzmir", **Beginnings – New Research in the Appearance of the Neolithic between Northwest Anatolia and the Carpathian Basin; Papers of the International Workshop**, 2009, 67-76.
- Çilingiroğlu, 2009c: Çiler Çilingiroğlu, "Of Stamps, Loom Weights and Spindle Whorls: Contextual Evidence on the Function(s) of Neolithic Stamps from Ulucak, Izmir, Turkey", *Journal of Mediterranean Archaeology* 22.1, 2009, 3-27.
- Darkot ve Tuncel, 1978: Darkot, B. ve Tuncel M., **Ege Bölgesi Coğrafyası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978.
- Derin ve Batmaz, 2005: Zafer Derin ve Atilla Batmaz, "Bornova-Kemalpaşa (İzmir) Arkeolojik Envanteri 2003", TÜBA Kültür Envanteri Dergisi, Sayı 2, 2004, 75-100.
- Derin ve Öner, 1996: Zafer Derin ve Ertuğ Öner, "Ulucak Höyük Kazıları ve Paleocoğrafya Araştırmaları - 1995", **XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, Cilt 1, 1996, 411-439.
- Dinç, 1993: Rafet Dinç, **Lydia Tümülüsleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997.
- Dinç, 2015: Münteha Dinç, "Manisa Müzesi'ndeki Hellenistik - Roma Dönemi Heykelleri", **Manisa Müzesi Heykeltraşlık Eserleri**, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeojisi Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları - 3, 2015.
- Dinç ve Önder, 1993: Rafet Dinç ve Mehmet Önder, "Kayapınarı-Hamamtepe Tümülüsü Kurtarma Kazısı", **III. Müze Kurtarma**

- Kazıları Semineri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1993, 31-52.
- Dittenberger, 1903: Wilhelmus Dittenberger (Editor), **Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae**, Volumen Prius, Apud S. Hirzel, Lipsiae, 1903.
- Doğan, 2007a: M. Umut Doğan, **Magnesia Ad Sipylum Arkeoloji, Topografya ve Tarihi Coğrafya İncelemesi** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007.
- Doğan, 2007b: M. Umut Doğan, “Manisa İl Merkezinde Keşfedilen Polygonal Duvarların Sipylos Magnesia’sının Erken Dönemi ile İlişkisi”, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, Sayı: 7, 2007, 79-90.
- Doğan, 2007c: M. Umut Doğan, "Spil Dağı'nın Kuzey Yüzündeki Bir Grup Kaya Anıtı", *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, Sayı: 7, 2007, 69-78.
- Drews, 2014: Robert Drews, *Tunç Çağı'nın Sonu, Çevirenler: Tolga Ersoy, Gürkan Ergin, Türkiye İş bankası kültür Yayınları İstanbul, 2014.*
- Durugönül, 2015: Serra Durugönül, **Manisa Müzesi Heykeltraşlık Eserleri**, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeojisi Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları - 3, Mersin, 2015.
- Ekiz, 2007: Halil Hamdi Ekiz, “Akınar (Sipylos) Kaya Anıtı”, **Anadolu Medeniyetleri Müzesi 2006 Yıllığı**, Ankara, 2007, 439-447.
- Erhat, 1996: Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- Ermış vd. 2016: Ü. Melda Ermış, Sema Gündüz Küskü, Anıl Yılmaz; "Erken Demir Çağ'ından Orta Çağ'a Manisa Kalesi" *Tüba-Ked*, Sayı 14, Ankara, 2016, 247-259.

- Errington, 2010: R. Malcolm Errington, **Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30**, Çeviren: Gülşah Günata, Homer Kitabevi, İstanbul, 2010.
- French, 1969: French, David H.; “Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and Akhisar/Manısa Areas”, *Anatolian Studies* Vol. 19, 1969, pp. 41-98.
- Grimal, 1990: Pierre Grimal, **The Concise Dictionary of Classical Mythology**, Translated by A. R. Maxwell-Hyslop, Basil Blackwell Ltd., Oxford, 1990.
- Harmanşah, 2018: Ömür Harmanşah, “Graffiti or Monument? Inscription of Place at Anatolian Rock Reliefs”, **Scribbling through History Graffiti, Places and People from Antiquity to Modernity**, Edited by Chloé Ragazzoli, Omür Harmanşah, Chiara Salvador and Elizabeth Froom, Bloomsbury Academic Publishing, London, 2018, pp. 49-63.
- Howatson, 2013: Howatson, M. C., **Oxford Antikçağ Sözlüğü**, Çeviren: Faruk Ersöz, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Ihnken, 1978: Thomas Ihnken, **Die Inschriften von Magnesia am Sipylos**, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, 8, Rudolf Habelt Verlag GMBH, Bonn, 1978.
- ILS: Hermann Dessau, **Inscriptiones Latinae Selectae**, Volume 1, Berolini Apud Weidmannos, University of Toronto, Ontario, 1892.
- İzбірak, 1996: İzбірak, R., **Türkiye I**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.
- Kayan, 1998: İlhan Kayan, **Ulucak Höyüğü Çevresinin Fizikî Coğrafyası, Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları Raporu**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İzmir, 1998.

- Kayan, 1999: Kayan, İ., "Kemalpaşa Çevresinde Geçmişten Günümüze Arazi Kullanımı ve Günümüzdeki Sorunlar", **İzmir, Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu, Kemalpaşa Kaymakamlığı ve Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Bildiriler Kitabı**, İzmir, 1999, ss. 1-17.
- Körpe, 2012: Reyhan Körpe, Eski Çağlarda Troas Bölgesi'nde Meydana Gelen Depremler", 09 Ağustos 1912 Depreminin (Mw=7.4) 100. Yıldönümü Sempozyumu, 13-15 Eylül, Çanakkale, 2012, 111-116.
- Lichter, 2005: Clemens Lichter, "Western Anatolia in the Late Neolithic and Early Chalcolithic: the actual state of research", How did farming reach Europe? BYZAS 2, University of Aegean Department of Mediterranean Studies, Rhodes, 2005, 59-74.
- Magie, 1950: David Magie, **Roman Rule in Asia Minor to End of the Third Century After Christ Volume I**, Princeton University Press, New Jersey, 1950.
- Malay, 1999: Hasan Malay, **Researches in Lydia, Mysia and Aiolis**, Verlag Der Osterreichischen Akademie Der Wissenschaften, Wien, 1999.
- Megaloudi, 2005: Fragkiska Megaloudi, "Archaeobotanical Finds From Ulucak, Western Turkey (İzmir Region), A Preliminary Study", Mediterranean Archaeology and Archaeometry, 5/3 (Special Issue on Ulucak), 2005, 27-32.
- Meriç, 1988: Recep Meriç, "1987 İzmir, Manisa Aydın İlleri Yüzey Araştırması", **VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 1988, 385-392.
- Meriç, 1989: Recep Meriç, "1988 Yılları İzmir, Manisa İlleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları", **VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, Ankara, 1989, 361-366.

- Meriç, 1993: Recep Meriç, "Pre-Bronze Age Settlements of West-Central Anatolia", *Anatolica*, XIX, 1993, 143-150.
- Onar, 1996: Remziye (Okkar) Onar, **Manisa (Magnesia ad Sipylum) Sikkeleri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1996.
- Önder, 2014: Mehmet Önder, **Manisa Müzesi'ndeki Lydia Bölgesi Şehir Sikkeleri**, İzmir, 2014.
- Öztürk, 1997: Dilek Öztürk, **Manisa (Spil) dağı Yüzey Araştırması**, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997.
- Reger, 2004: Gary Reger, "Sympoliteiai in Hellenistic Asia Minor", Edited by Stephen Colvin, **The Greco-Roman East: Politics, Culture, Society**, Cambridge University Press. Cambridge, 2004, pp. 145–181.
- RIC: C.H.V. Sutherland (The Editor), **The Roman Imperial Coinage From 31 BC To AD 69**, Volume 1, Spink and Son Ltd., London, 1984.
- Salvini et Salvini, 1996: B. Andre Salvini et M. Salvini, "Fixa Cacumine Montis – Nouvelles Considérations Sur Le Relief Lupestre De La Prétendue "Niobe" Du Mont Sipyle", *Collectanea Orientalia*, CPOA 3, 1996.
- Sevin, 2007: Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- Sezer, 1987: Sezer, Lütfi İhsan, **Manisa - Yamanlar Dağı ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1987.
- Shotter, 2005: David Shotter, **Tiberius Caesar**, Taylor & Francis e-Library New York, 2005.

- TAM V, 2: **Titvli Asiae Minoris**, Collecti Et Editi Avspiciis Academiae Litterarvm Avstriacae, Volmen V, Titvli Lydiae, Lingvis Graeca Et Latina Conscripti, Fascicvlvs II.
- Taşlıgil, 1994: Taşlıgil, N., “Spil Dağı Milli Parkı”, Türk Coğrafya Dergisi, S. 29, 1994, ss. 257-268.
- Tekçam, 2011: Tamay Tekçam, **Arkeoloji Sözlüğü**, Alfa Yayınları İstanbul, 2011.
- Tekin, 2002: Oğuz Tekin, “Sikkelerle Batı Anadolu Depremi”, Toplumsal Tarih Dergisi, Nisan 2002/100, ss. 2-3.
- Temuçin, 1987: Temuçin, E., **Manisa ve Yakın Çevresinin İklimi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1987.
- Texier, 2002: Charles Texier, **Küçük Asya – Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, Çeviren: Ali Suat, Cilt II, Ankara, 2002.
- Walsh, 1838: Robert Walsh, **Constantinople and Scenery Of The Seven Churches Of Asia Minor I-II**, London, 1838.

İnternet Kaynakları

http://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/magnesia/Mionnet_IV_385.jpg

(09.04.2018)

http://www.wildwinds.com/coins/ric/septimius_severus/magnesiaAdSipy_Imhoof_LS9.jpg (09.04.2018)

http://www.wildwinds.com/coins/ric/tiberius/RIC_0048.3.jpg (09.04.2018)

http3.bp.blogspot.com/_MuvtRovAWxMSbluJ60QjtIAAAAAAAAAAArYvl-Qym2WGNAs1600-hIMG_7988.JPG (09.04.2018)

<http://www.wildwinds.com/coins/greece/lydia/magnesia/t.html> (11.04.2018)